

MAGYAR SZOCIOLÓGIAI
TÁRSASÁG

VÁLSÁGRÓL VÁLSÁGRA

2023. évi vándorgyűlés

2023. november 17-18.

Budapesti Corvinus Egyetem
1093 Budapest Közraktár utca 4-6.

Absztraktkötet

Szerkesztő
Hegedűs Rita

Szervezőbizottság

Hegedűs Rita
Kristóf Luca
Nagy Beáta
Pásztor Adél
Feischmidt Margit
Megyesi Boldizsár
Rosta Gergely
Szabó-Tóth Kinga
Virág Tünde
Loncsák Noémi

Kiadó

Magyar Szociológiai Társaság
1097 Budapest Tóth Kálmán u.4.
www.szociologia.hu

www.facebook.com/Magyar.Szociologiai.Tarsasag/

ISBN 978-615-81174-7-0

2023

Budapest

Minden jog fenntartva!

A magyar felnőtt lakosság Covid-19-vakcinációs beszélgetési hálózatai

Előadásunkban a magyar felnőtt lakosság egy bizonyos problémáspecifikus kapcsolathálózatáról, a Covid-19-vakcinációs beszélgetési hálózatokról (C19VDN) lesz szó, amely az egészségügyi beszélgetési hálózatok egy részhalmaza. Az egészségügyi beszélgetési hálózatok olyan emberekből állnak, akikkel megbeszéljük egészségügyi problémáinkat, és amelyek „a társas szabályozás, illetve a társas hálózatok által gyakorolt normatív befolyás révén működnek, hogy befolyásolják a résztvevők döntéseit, viselkedését vagy egészséggel kapcsolatos attitűdjeit” (Perry & Pescosolido, 2010: 356). Az egészséggel kapcsolatos beszélgetésekben jellemzően családtagok vesznek részt, de olyan nem családtagok is bevonhatók, akik nagyobb szakértelemmel rendelkeznek, mint például az egészségügyi szakemberek.

Az elemzés alapjául szolgáló keresztmetszeti online felmérést 2022. november 15. és november 26. között végeztük a magyar felnőtt lakosság körében. Egy névgenerátor segítségével gyűjtöttük össze a Covid-19-vakcinációs beszélgetési hálózatokra vonatkozó adatokat. Maximum 5 altert lehetett megnevezni.

A vizsgálat céljai a következők:

- 1) leírni a magyar felnőtt lakosság Covid-19-vakcinációs beszélgetési hálózatok méretét és összetételét.
- 2) a Covid-19-vakcinációs beszélgetési hálózatok és a bizalmas beszélgetési hálózatok átfedésének vizsgálata
- 3) feltárni az egészségmagatartás és a Covid-19-vakcinációs beszélgetési hálózatok lehetséges összefüggéseit.

Néhány előzetes megállapítás: Az egocentrikus magyar C19VDN-eket vizsgáló tanulmányunk mérsékelt mértékű klaszteresedést mutatott ki az oltási státusz tekintetében. Az egók 60,6%-a beoltott, és a Covid-19-vakcinációs beszélgetési hálózatainak minden tagja is be van oltva, míg az egók 8,4%-a oltatlan a Covid-19-vakcinációs beszélgetési hálózatainak összes tagjával együtt. Ami a bizalmas beszélgetési hálózatok és a Covid-19-vakcinációs beszélgetési hálózatok közötti átfedést illeti, a válaszadók 71,7%-ának van olyan Covid-19-vakcinációs beszélgetési hálózata, amely kizárólag olyan alterekből áll, akik tagjai a bizalmas beszélgetési hálózataiknak, míg 9,3 % esetében egyik alter sem tagja a bizalmas beszélgetési hálózatuknak. Az előadásban bemutatjuk e csoportok eltérő demográfiai profiljait.

A jövőbeli népegészségügyi beavatkozások szempontjából fontos megtudni, hogy a magyarok kivel beszéltek meg (ha egyáltalán megtették) a COVID-19 oltással kapcsolatos aggodalmaikat.

Hivatkozás:

Perry BL, Pescosolido BA. Functional specificity in discussion networks: The influence of general and problem-specific networks on health outcomes. *Social Networks*. 2010;32:345–357.
<https://doi.org/10.1016/j.socnet.2010.06.005>

A szexualitás kérdése a 80-as évek Délmagyarországában – szexuális kisebbségi csoportok sajtórepresentációi

A Háttér Társaság megbízásából, az Oral History projekt keretében médiakutatást végeztünk hazai fővárosi és vidéki orgánumokon, különböző művészeti alkotásokon, a célból, hogy megvizsgáljuk a különböző korok LGBT+ reprezentációit. Ennek a projektnek részeként a részvételem során a Csongrád megyei Délmagyarország (DM) regionális sajtóorgánumot vizsgáltam 1980. január 1. és 1989. december 31. között. Fókuszom hasonlóképpen a szexuális kisebbségi csoportok médiarepresentációi voltak, azaz, hogy a szerzők milyen témák mentén és hogyan írtak a melegokról, leszbikusokról, transzneműekről és interszexuálisokról. A kutatásra a projekten kívül azért is volt szükség, mivel a korábbi hasonló vizsgálatok kevés hangsúlyt fektettek a vidéki hírlapokra, a fókusz jellemzően a budapesti és országos sajtóra fókuszált. A kutatás ezt a hiányosságot szeretné pótolni, remélve, hogy az innen szerzett ismeretek további adalékkal szolgálhatnak a kisebbség időben változó megítélésével kapcsolatos ismeretekhez. Az első néhány év feldolgozása során egyértelművé vált, hogy a kisebbség mérsékelten, sokszor csak említés szintjén jelenik meg, ugyanakkor felbukkanásuk szorosan összefüggött a szexuális neveléssel és felvilágosítással. Az etérű diskurzus változatossága és a későbbiekben ebbe beépülő AIDS-krízis arra sarkallt, hogy az elemzés során a felvilágosításról szóló cikkekre is hangsúlyt fektessék. A szexuális kisebbségi csoportok közül a homoszexuálisokkal kapcsolatos cikkek jelentek meg legtöbbször a korpuszban, a leszbikusok, biszexuálisok, interszexuálisok, valamint a transzszexuális ernyő alá tartozók csupán elvétve, egy-két cikkben. Jelen elemzésbe összesen 120 írás került, ezek tartalmazzák azokat a cikkeket is, melyek ugyan érintőlegesen, de foglalkoztak valamely csoporttal, ha ezen csoportokkal szemben a téma szempontjából mégis markáns véleményt fogalmaztak meg. Tapasztalatom szerint a kérdéskörrel való aktív foglalkozás nem csupán a cikkek magas számában, de a diskurzus markáns jelenlétében is megragadhatók; több olyan eseményről számoltak be a szerzők, melyek a szexuális nevelésről, a prevencióról és a kiskorúak egészséges szocializációjáról szóltak, s nem egyszer gerjesztettek vitát azzal kapcsolatban, fentiek valójában kinek a felelőssége. Ugyancsak kevésbé deklarált a helyi érvényességű ügy, leginkább tematikus cikkek és globálisabb témák mentén találkoztunk a kisebbséggel. Az AIDS-krízis országunkba történő berobbanása ezen némileg változtatott ugyan, de nem jelenthető ki egyértelműen a negatív, degradáló hangnem, hiszen több cikk a segítőkészségről és az együttérzésről árulkodott a homoszexuálisokkal kapcsolatban.

Alternatív válaszok az egészségügy válságára

Az elmúlt évtizedekben és különösen az elmúlt években a fejlett országokban elsősorban az ökológia válság, az éghajlatváltozás, a Covid-19 járvány, a demográfiai válság, de más válságok miatt is megnövekedett az egészségügyi ellátás sérülékenysége. Mivel az előrejelzések alapján ezek a válságok súlyosabbak lesznek, ezért mondhatjuk, hogy az egészségügyi ellátás válságos helyzetbe került. Az egészségügy válsága számos új kérdést vet fel, nemcsak a kormányok, az egészségügy vezetői és dolgozói, hanem a társadalom minden tagja számára. Előadásomban ezek közül a kérdések közül „a gyógyítás társadalmi beágyazottsága” elméleti keret felhasználásával a következővel kérdéssel foglalkozom: Mennyiben és hogyan járulhatnak hozzá az alternatív gyógymódok az egészségügyi ellátás sérülékenysége miatt kialakult kockázatok csökkentéséhez?

2020-ban és 2021-ben Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézetében az „Éghajlatváltozás és egészség” program keretében a nemzetközi és hazai kutatások eredményeinek feldolgozásával és a hazai orvosi egyetemeken, valamint a természetgyógyászati tanfolyamokat indító intézményekben dolgozó szakemberekkel készített interjúk segítségével a következő két kérdést vizsgáltuk meg: az elmúlt 30 évben hogyan változott meg az alternatív gyógymódok társadalmi támogatottsága fejlett országokban, ezeknek a gyógymódoknak milyen szerepük lehet az egészségügyi válság hatásainak csökkentésében.

A kutatás legfontosabb eredményei: Az alternatív gyógymódok társadalmi támogatottsága jelentősen növekedett az elmúlt évtizedekben, és ennek eredményeként fokozatosan növekvő szerepet töltenek be nem csak az egészségügyi ellátásban, hanem az egész társadalom életében. Ennek a tendenciának egy eddig keveset vizsgált előnye, hogy hozzájárul az egészségügyi intézmények növekvő sérülékenysége miatt kialakuló kockázatok csökkentéséhez, mivel az alternatív gyógymódok egy része rendkívüli helyzetekben is használható. Az ökológia válság idején ezeknek a gyógymódoknak a szerepe azért is felértékelődik, mert több ide tartozó gyógymódnak a környezeti terhe minimális. Az egyik társadalmi válasz az egészségügy válságára az „otthon is használható gyógymódok” egyre nagyobb arányban történő használata. Ez is hozzájárul az alternatív gyógymódok elterjedéséhez, mivel ezek közé a gyógymódok közé tartozik számos az egészségügyi ellátásban használt módszer mellett az alternatív gyógymódok egy része is.

Az alternatív gyógymódok alkalmazása hozzájárul egy új egészség- és ökotudatos értékrend kialakulásához és megerősödéséhez is. Így az egészség és az élet védelmében született társadalmi válaszok nemcsak az egészségügy válságára adnak választ, hanem elősegítik olyan új társadalmi modellek kialakulását is, amelyek más válságok kockázatait is csökkenthetik.

Árendás Zsuzsanna (TK Szociológia Intézet)

A diákok mobilitásának konceptualizálása „rendhagyó” célszágok irányába: Egy globális külföldi tanulmányi program tanulságai Magyarországon nem EU-s diákok számára – avagy a fiatalok sérülékenységének (re)produkciója?

Jelen tanulmány a Magyarországra irányuló hallgatói mobilitás egy sajátos típusát elemzi, szakítva a lehetőségekre összpontosító megközelítésekkel, és a fiatalok sérülékenységeire koncentráló perspektívát alkalmaz. Teszi mindezt egy olyan kihívásokkal teli társadalmi-politikai környezetben, amelyet bevándorlóellenes attitűdök és az integráció részleges, illetve teljes hiánya jellemez.

Mindeközben a magyar felsőoktatás jelentős átalakuláson megy át egy piacvezérelt modell irányába haladva, ami „nemzetköziesedést” és közvetlen gazdasági érdekeltséget is jelent, csak részben felkészült a külföldi hallgatók fogadására – sokszor elemi szintű nyelvi nehézségekkel küzd, illetve nem rendelkezik a külföldi fiatalok speciális igényeit kielégítő létesítményekkel.

A tanulmány a Stipendium Hungaricum ösztöndíjasaival készített etnográfiai interjúkon alapszik. Utóbbi egy olyan, 2013-ban indított állami ösztöndíjprogram, amely a globális dél nem uniós állampolgárait hívja meg magyarországi tanulmányokra, a magyar felsőoktatás „nemzetköziesítése” céljából. Miközben az ösztöndíjprogram könnyen lehetne a globális felsőoktatási lehetőségek tankönyvi példája, az empirikus adatok más irányba (is) mutatnak: a külföldi fiatalok sérülékenységéről és a társadalmi kirekesztettség különböző formáiról számolnak be.

Digitális technológiák a formális idősgondozás területén Magyarországon és Dániában

Az EU országai számára a társadalmak idősödése kihívást jelent az egészségügyi ellátás igénybevétele terén. Ahogy az idősök száma és aránya folyamatosan növekszik, úgy egyre több idős embernek van szüksége tartós gondozásra, ami az egészségügyi ellátórendszerek kapacitásának növelését igényli. Az idős betegek ellátása jelentős anyagi terhet jelent az államoknak, és a gondozási kapacitás nem megfelelő mértéke miatt egyre nagyobb teher hárul a családi gondozókra, illetve jelentősebbé válnak a piaci szereplők is a gondozás biztosításában. Az ellátórendszerek számos országban jelenleg sem tudják megfelelően kielégíteni a gondozási igényeket, az ellátásokhoz való hozzáférésben jelentős egyenlőtlenségek mutatkoznak (Beard et al., 2016).

Az idősödésből eredő társadalmi feszültségek és egészségügyi válság megelőzésében, enyhítésében jelentős szerepük lehet a digitális technológiáknak. Alkalmazásuk hozzájárulhat az idősök egészségének megőrzésében, önállóságuk megtartásában, csökkentheti az intézményi ellátásban eltöltött évek számát, javíthatja a gondozás minőségét, hosszútávon hozzájárulhat az egészségügy fenntartható működtetéséhez (Krick et al., 2019).

Bár az idősgondozás terén a digitális technológiák alkalmazása az EU számára fontos cél, az elérhető eszközök kínálata általában messze meghaladja az ellátórendszerek által használt eszközök volumenét. Emellett az EU országai között jelentős eltérések tapasztalhatók az új technológiák alkalmazásában.

Előadásunkban az országok közötti eltéréseket az egyes gondozási rendszerek (care regimes) keretében értelmezzük, amelyek meghatározzák, hogy az egyes társadalmakban az ellátásokat hogyan szervezik és biztosítják. Ennek meghatározó tényezői többek között a jóléti állam típusa, kulturális sajátosságok, demográfiai jellemzők. Az állam, a család, az informális hálózatok és a piac a gondozási rendszerek biztosításának főbb szereplői.

Az előadásban Magyarország és Dánia példáján, két eltérő gondozási rendszer esetén vizsgáljuk a digitális technológiák alkalmazását a gondozási igények kielégítésében. Az elemzés fókuszában az áll, hogy a formális idősgondozás területén milyen lehetőségek vannak a digitális technológiákhoz hozzáférni, alkalmazni. Az elemzés a vonatkozó szakirodalom, jogszályok és szakértői interjúk elemzésén alapul.

Hivatkozások

Beard, J. R., Officer, A., de Carvalho, I. A., Sadana, R., Pot, A. M., Michel, J. P., Lloyd-Sherlock, P., Epping-Jordan, J. E., Peeters, G., Mahanani, W. R., Thiyagarajan, J. A., Chatterji, S.: The World report on ageing and health: a policy framework for healthy ageing, The Lancet, Volume 387, Issue 10033, Pages 2145-2154 (2016)

Krick, T., Huter, K., Domhoff, D., Schmidt, A., Rothgang, H., Wolf-Ostermann, K.: Digital technology and nursing care: a scoping review on acceptance, effectiveness and efficiency studies of informal and formal care technologies. BMC Health Serv Res 19, 400 (2019)

Az iskolai integráció tapasztalatai felnőtt fogyatékossgal élő személyek narratíváin keresztül

Az oktatási inklúziót és részvételt gyakran emberi jogi témaként és a társadalmi igazságosság lényegi elemének tekintik. Számos nemzetközi jogi alapidokumentum (A gyermekek jogiról szóló Egyezmény ENSZ 1989, A Salamancai Nyilatkozat UNESCO 1994, A Fogyatékos személyek jogairól szóló Egyezmény ENSZ 2006) megköveteli a ratifikáló államoktól, hogy támogassák az oktatásban való teljes részvételt, mint minden gyermek emberi jogát (Vetoniemi & Kärrä 2019). Magyarországon az 1993. évi LXXIX. Törvény a közoktatásról adott lehetőséget arra, hogy a fogyatékossgal élő gyermekek integrált óvodai-iskolai nevelése, oktatása megkezdődjön, majd ennek széles körű elterjedését támogatta az 1998. évi XXVI. törvény A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról. A törvény hatására a szegregált intézmények megmaradtak, de a szülőknek a pedagógiai szakvizsgáló bizottság javaslatának mérlegelésével van választási lehetőségük, milyen intézménybe járjanak gyermekeik.

Az integráció folyamatát nem csak a szülők, a gyerekek állapota határozza meg, hanem a rendelkezésre álló fogadó intézmények, a demográfiai változások (Bánfalvy 2007).

A törvények óta eltelt 20, illetve 15 év lehetőséget kínál arra, hogy megismerjük olyan felnőttek iskolai tapasztalatait, akik a hazai terminológiával sajátos nevelési igényű (SNI) gyermekként jártak iskolába. Oktatás témában a nemzetközi szakirodalomban az integráció-szegregáció kérdését egyre inkább felváltja az inkluzív oktatás lehetőségeinek, hatékonyságának mérése, ezzel kapcsolatos attitűdök vizsgálata. Sok esetben mind a való életben mind a kutatásokban a szegregáció, integráció és inklúzió elemei is megtalálhatóak egy-egy oktatási rendszerben, s nem egyértelmű hogy a gyakorlatban az oktatási rendszerek épp milyen alapelvek alapján működnek (Peters, Johnstone, Ferguson 2005). Az SNI gyermekek szüleinek iskolaválasztását két nagy tanulmány foglalja össze (Byrne 2013, Mawene & Bal 2018 id. Koltai, Györi, Stefanik 2021), ezek alapján a fő döntési faktorok az iskolához, a pedagógushoz, magukhoz a szülőkhöz és a gyermekekhez kapcsolódtak.

Előadásunkban 21 felnőtt fogyatékossgal élő személlyel készített életútinterjú elemzését mutatjuk be az oktatás témájára fókuszálva. Az elemzett adatok egy átfogó kutatás részei, melynek középpontjában állt, hogy milyen kirekesztési mechanizmusok működnek a magyarországi intézményrendszerekben és szakpolitikákban, amelyek a fogyatékos emberek marginalizálódásához vezetnek. A kutatásban készült egy lakossági reprezentatív kérdőív, amiben stigmát és társadalmi attitűdöket vizsgáltak, interjúk stakeholderekkel, öt fókuszcsoporthoz és 90 életútinterjú fogyatékos emberekkel és családtagjaikkal 2021 decembere és 2022 márciusa között. Az interjúkészítők között voltak fogyatékos interjúkészítők is és az interjúk a speciális szükségletek figyelembevételével zajlottak.

Előadásunkban az érintettek hangjait szeretnénk kihangosítani, szülők, pedagógusok, iskolatársak véleménye nem jelenik meg. Az interjúkból kiemeltük azokat a részeket, melyek az iskolai tapasztalatokra vonatkoztak, majd csoportosítottuk szegregált, integrált oktatási formák, támogatás minősége, mértéke, társakkal való kapcsolat, illetve a szubjektív tapasztalatok mentén. Vizsgáltuk, hogyan választottak iskolát, hogyan élték meg mind az oktatás, mind a társas kapcsolatok szempontjából iskolai éveiket, és mindez hogyan hathatott az egyének életútjára.

Eredményeink szerint a fogyatékossgal élő felnőttek iskolai útjai az integráció szintjeit tekintve nagyon változatosak, megjelenik az integráció hideg, spontán, funkcionális és a szegregált intézmények bentlakásos formája is és többeknél előfordul a magántanulói státusz. Interjúalanyainak többségének nem voltak tanulási problémái, csak a tanuláshoz, a helyi iskolához való hozzáférés az, ami miatt mégis speciális szükségletű gyermekként címkézték őket. A támogatások biztosítása a helyi iskolákban

intézmény és pedagógusfüggő volt, többnyire a fogyatékos gyerekeknek kellett alkalmazkodniuk, az iskola nem alkalmazkodott az érintettek szükségleteihez.

Barát Erzsébet (SZTE, CEU)

A heteroszexualitás normatív diszkurzusának fogságában (?)

A mára már három éve tartó, eredtileg a Covid-19 válság ürügyén elrendelt rendkívüli kormányzás egyik fontos propagandafeladata volt, hogy az általa elgondolt heteroszexualitástól eltérő szexualitású csoportokat homogén csoportba rendezze, és létrehozza a politikai kommunikációját meghatározó gyűlölet-retorika legújabb „ellenség”-figuráját. A „genderideológia” terjesztésével, a „keresztény család” intézményének megsemmisítésével megvádolt társadalmi csoport ugyanakkor nem csak az állami propaganda célkeresztjében találja magát, de a társadalmi elosztás elsődlegességét elváró feminista beszédmódében is, mert a „transzneműek” lennének azok, akik a „gender” fogalmát valóban ideologikusan használják, és ássák alá ezzel a társadalmi nemi viszonyokat „valóban” progresszív szempontból kritizáló feminista pozíciót is, ami ezért védelemre szorul. Amellett érvelek, hogy a progresszív beszédmód homogenizáló „gender”-felfogása nem csak közös platformra helyezi önmagát az állammal, de, paradox módon, alá is rendeli az „osztály” fogalmának, ami egyúttal ez utóbbi fogalmat is homogenizálja. Egy diverz, ebben az értelemben nyitott és progresszív beszédmód azonban a kategóriákat relatív distinkciók mentén különbözteti meg, és elismeri, hogy attól bírnak jelentéssel adott közösség számára, hogy többféle hatalmi viszony metszéspontjában rendeződnek koherens „eggyé”. Napjaink politikai küzdelmeiben a „gender” szó jelentése, azaz a nyelv nem pusztán közvetítő médiumként, lehántható formaként van jelen, ami (híven vagy tévesen) írná le az adott helyzetet (valóságot), hanem a küzdelmek tétjeként (Cameron 2006): Kinek a „gender” fogalma működik majd „magától értetődő”, nyilvánvaló kategóriaként – akár a tabusításig is? Számomra, ki magát feminista kutatóként definiálja, és a jelentés ideológiai vetületeivel foglalkozik, a legfontosabb kérdés annak megválaszolása, hogy milyen jelentés(ek) alapján lehetne az egymással sokszor a domináns populista gyűlöletretorika nyelvén vitázó feminista felfogások rendszerkritikus álláspontjait egyesíteni az államhatalom felszámolásunkra, ellehetetlenítésünkre törekvő, a gender fogalmát „nem heteroszex”-ként démonizáló politikájával szemben.

A DEGOB jegyzőkönyvek elemzésének természetesnyelv-feldolgozási kihívásai

Kutatásunk alapját a magyarországi zsidó holokauszt-túlélők közvetlen háború utáni vallomásainak digitalizált adatbázisa képezi. 1945 kora nyaratól kezdődően a Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság (DEGOB) munkatársai elkezdték a hazatérő deportáltak vallomásainak rögzítését. A vallomásokat először gyorsírással jegyezték le, majd több példányban géppel átírták. Évtizedekig úgy tűnt, hogy a korai vallomásoknak ez a felbecsülhetetlen értékű gyűjteménye elpusztult. Később azonban egy véletlen folytán több mint 3600 gépelt jegyzőkönyv került elő a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltárban, ami körülbelül 6000–8000 emberre hivatkozik. Kutatási projektünk célja a következő átfogó kutatási kérdések megválaszolása: (1) Mik a zsidó holokauszt-túlélők által használt nyelv fő jellemzői? (2) Milyen az üldöztetés és a túlélés topográfiája? (3) Milyen, nemek szerinti tapasztalatokkal rendelkeztek a magyar zsidók a holokauszt alatt és után? Kutatási projektünkben a számítógépes társadalomtudomány (computational social science) és a digitális történelem (digital history) eszköztárát ötvözzük.

Előadásunk az első kutatási kérdéshez kapcsolódik. A DEGOB jegyzőkönyvek szövegeinek elemzése sok szempontból újfajta természetesnyelv-feldolgozási megközelítést kíván. A szövegek Piper, So és Bamman (2021) alapján kielégítik a narrativitás minimális feltételeit. A szerzők szerint a narrativitás akkor áll fenn, amikor valaki elmondja valakinek valahol, hogy valaki valamikor, valamilyen oknál fogva tett valami(ke)t [valakivel] valahol. A szakirodalomból tudott tény, hogy a DEGOB munkatársai egy kérdőívet használtak a jegyzőkönyvek felvételekor, azonban a rögzített szövegekben ezek a kérdések nem szerepelnek. Éppen ezért külön feladat annak megállapítása, hogy a kérdések hol hangozhattak el, mikor kezdtek a túlélők egy másik kérdésre válaszolni. Ennek érdekében a szövegeket szegmensekre bontottuk. Ezt a folyamatot nehezíti, hogy a különböző jegyzőkönyvfeltevők eltérő hangsúlyt fektettek az egyes kérdésekre. A szegmentálás elvégzése után, topikmodell segítségével feltérképeztük a DEGOB jegyzőkönyvek átlagos narratív sémáját. Majd ezzel a narratív sémával hasonlítottuk össze egyrészt a különböző jellemzőkkel rendelkező túlélőcsoportok elbeszéléseit, másrészt a különböző jegyzőkönyvvezetők által felvett jegyzőkönyveket. Eredményeink alapján számos különbség fedezhető fel az eltérő csoporthoz tartozó túlélők narrációiban.

Hivatkozás

Piper, A., So, R. J., & Bamman, D. 2021. "Narrative theory for computational narrative understanding" In Proceedings of the 2021 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing, 298–311.

Változó intimitás – ember és robot kapcsolata

A technológiai fejlesztésekről szóló diskurzusok mára egyre gyakrabban a mesterséges intelligenciára fókuszálnak. Napjainkban elsősorban a generatív MI és a ChatGPT innovációja és lehetőségei foglalkoztatják mind a szakmai, mind a laikus közvéleményt. Ugyanakkor továbbra is nyitott és izgalmas kérdés az ember és a robotok kapcsolata, mind a munka, mind a hétköznapi világban. Mára megszülettek és terjednek a technológiailag támogatott változó intimitást, mesterséges intelligenciát alkalmazó, a nők és a férfiak szexuális élvezeteinek konstrukciója alapján felépített termékek. Jól látható azonban, hogy az igények és a konstrukciók megvalósításában komoly nemi egyenlőtlenségeket lehet felfedezni. A fembotok (női szexuális robotok) a különféle maszkulinitásoknak létrehozott idealtípust képviselik, ugyanakkor a nőknek jelenleg még nincs ilyen integrált humanoid lény.

A YouGov korábbi felmérése szerint a válaszadók közel fele 50 éven belül el tudja képzelni a robotokkal a rendszeres intim együttlétet. Az ember és a robot intimitásával foglalkozó irodalom nagy része azonban többnyire elméleti, kevés empirikus vizsgálat született a témában. Fontos azonban a kérdés empirikus feltárása szociológiai és STS elméleti keretrendszereibe ágyazva, hiszen a technológiai fejlődéssel párhuzamosan a szexuális robotok megjelenése számos társadalmi aggályt is felvet, többek között a nemek közötti hatalmi viszonyok, intimitás, az ember-robot interakciója és a lehetséges visszaélések kapcsán. Problémások a fogyasztók viselkedésére optimalizált nyílt forráskódú algoritmusok által létrehozott robotikára építő megoldások is. A problémák mellett az irodalomban megjelenik az optimizmus is, a nők elleni erőszak eszkalálódása helyett a jövőkutatók elképzelhetőnek tartják, hogy egyes súlyos bűncselekményeket magukkal hozó devianciák kezelésére nyújthatnak megoldást a szexuális robotok. Jelen kutatás célja, hogy az elméleti fókusz mellett empirikus eredményekkel is hozzájáruljon az ember és a robot intim kapcsolatának megismeréséhez. A fenti célkitűzésnek megfelelően a kérdéseket vegyes módszertannal vizsgáljuk. Egyfelől online vitacsoportokban és más nyílt webes forrásokban kifejezett elvárások és frusztrációk elemzésével dolgozzuk fel, a kvalitatív netnográfia módszertani megközelítését alkalmazva, másfelől nagy mintás mobil applikációs online kérdőíves lekérdezéssel. Az eredmények azt mutatják, hogy a szakemberek mellett a laikus közönség is realitásnak tartja az ember és robot intim kapcsolatát a jövőben, azonban jóval kevesebben tartják ezt fizikailag és morálisan elfogadhatónak. A téma iránti attitűdöket hangsúlyosan befolyásolja a nem, a kor, valamint a párkapcsolathoz való hozzáállás.

Szegénység és gyermekvállalás – változó tendenciák okai egy szegregátumban

Számos szegregáltan élő, alacsony iskolai végzettséggel, tartós munkanélküliséggel és társadalmi kirekesztettséggel küzdő, többségében roma közösségben általánosan elfogadott jelenség a korai családalapítás és a magas gyermekszám. A szakirodalmi tapasztalatok szerint ez a termékenységi magatartás esetükben szorosan összefügg a tartós szegénységgel és a társadalmi kirekesztettséggel. Mivel a családalapítás időzítésének a többségi társadalomra jellemző releváns korlátai – mint a munkaerőpiaci pozíció vagy a továbbtanulás és a gyermekvállalás összeegyeztetése – számukra irreálisak, esetükben a felnőtté válás egyetlen biztos útja az anyaság.

Kutatómunkám terepe egy kisvárosi, 500 fős szegregátum a Közép-magyarországi régióban, ahol korábban ugyanezek a tendenciák voltak jellemzőek gyermekvállalás tekintetében, az elmúlt évek során azonban fokozatos változások figyelhetők meg. A tinédzserkorban szülő nők száma jelentősen csökkent, növekedett a továbbtanuló fiatalok száma, javult az itt élő családok munkaerőpiaci státusza. Mindez több, a szegregátum életét érintő környezeti változáshoz köthető, amelyek társadalmi változásokat indítottak el, hatva a gyermekvállalási attitűdökre is.

Egyrészt a településen több mint tíz éve komplex társadalmi felzárkóztató program működik, számos szociálpolitikai célkitűzéssel és ezeknek megvalósulását segítő intézményekkel (Tanoda, Biztos Kezdet Gyermekház, Szociális Iroda), segítve az itt élő gyerekek továbbtanulását, a családok megélhetési lehetőségeinek, a kisgyermekek fejlődésének támogatását. Másrészt az elmúlt években a környékben megnövekedett a munkaerőpiaci igény az alacsonyan képzett munkavállalók iránt is. A település közelében több olyan üzem létesült, amelyek tartós munkalehetőséget biztosítottak a képzetlenebb társadalmi rétegek számára is, ráadásul elsősorban nőknek. Mindez sok tekintetben változást hozott a vizsgált közösség mindennapi életében, és hatással van a gyermekvállalással kapcsolatos attitűdökre és a családi szerepekre is. Ezzel együtt azonban a nők munkaerőpiaci pozíciójának javulása új kihívásokat teremt a helyi szociális ellátórendszer, a gyermekvédelem és a kisgyermekeket ellátó intézmények (bölcsőde, óvoda) számára is.

Kvalitatív módszertanon alapuló terepmunkám során a településen dolgozó szakértőkkel (védőnő, szociális munkás, családsegítő, pedagógus) és a szegregátumban élő fiatal nőkkel, főként tinédzserkorban szült édesanyákkal végzett interjúk segítségével mutatom be, hogyan változtak a gyermekvállalás tendenciái.

Bernát Anikó (TÁRKI Társadalomkutatási Intézet)

A menekültsegítés paradoxona: az önkéntesség a közszolgáltatás alternatívája?

Az elmúlt évtizedek visszatérő jelensége egy-egy menekültválság idején, hogy a magyar állam (és az állami feladatok egy részét átvállaló nagy civil segélyszervezetek) az önként vállalt szerepük és erőforrásaik alapján elvárhatónál jóval gyengébben vesznek részt a humanitárius ellátásban. Az így keletkező szolgáltatási hiátust rendre egyéni önkéntesek vagy önkénteseket mozgató, forráshiányos, gyakran frissen alakult és alulról szerveződő (grassroots) civilek töltik be (amelyek később akár erős civil szervezetekké növe maguk is az állami feladatokat ellátó NGO-k és segélyszervezetek lesznek egy másik korszak másik menekültválságában) (Bernát 2023). Szintén visszatérő jelenség a nyolcvanas évek második felétől kezdve a Magyarországot elérő menekültválságok kapcsán, hogy az állam részben konkurenciaként tekint e civil, azon belül is az alulról szerveződő kezdeményezésekre, és bár valamelyest támaszkodik rájuk, igyekszik azok túlzott térnyerését ellensúlyozni, hiszen e civil kezdeményezések mobilizálják és bevonják a magyar lakosságot, egyes külföldi szereplőket, szervezeteket és akár magáncégek olyan rétegeit, amelyet az állam vagy az aktuális kormányzat maga nem képes (vagy nem akar) elérni és mozgósítani (Kaszás 2016).

Ezt a jelenséget tisztán mutatja be a 2015-ös és a 2022-ben kezdődött két legutóbbi menekültválság annak ellenére, hogy a kormányzat attitűdje és az állam tevékenysége látszólag jelentősen változott, és jóval támogatóbbnak tűnik az ukrajnai menekültválság kapcsán. Az előadás egyik célja, hogy rámutasson az állam (és a közszolgáltatásba bevont szövetségesei, köztük a nagy segélyszervezetek) látszólagos és valódi szerepvállalásának ellentmondásaira ebben a két esetben. Az előadás másik célja, hogy bemutassa, hogy a közszolgáltatások hiánya okozta humanitárius szolgáltatási niche-t hogyan tudják betölteni a forrásaik, kapacitásaik és szervezettségük terén összehasonlíthatatlanul gyengébb helyzetből induló önkéntesek és civil szervezetek. Ezen a paradox helyzeten csavar még egyet a magyar társadalom elvárása a menekültsegítés felelősei kérdésében: mind 2015-ben, mind pedig 2022-ben döntően az állam feladatának tartották a menekültek ellátását minden területen és időtávon, ugyanakkor az állam után az egyéni önkénteseket alig kevesebben tennék felelőssé akár rövid-, akár hosszútávon a menekültek ellátásáért, mint a forrásokban és infrastruktúrában jóval gazdagabb nagy szervezeteket. A társadalom tehát nagyságrendileg azonos felelősséget tulajdonít az erőforrásskála két végpontján lévő szereplőnek, a nagy segélyszervezeteknek és az egyéni önkénteseknek. (Tóth – Bernát 2022).

A kutatás vegyes módszertannal készült, egyrészt etnográfiai módszertani keretben (online és személyes résztvevő megfigyelés, interjúk, fókuszcsoportok, social media elemzés), másrészt egy-egy azonos módszertannal készült kvantitatív kérdőíves kutatással (1000 fős országos reprezentatív mintán) 2015-ben és 2022-ben.

A szülők mediációs szerepének változása vidéki térségben

A prezentáció a székelyföldi térségben folytatott kutatássorozathoz kapcsolódik (A média hatása a gyermekekre és fiatalokra program, Sapientia EMTE). A vírushelyzet után készült interjú adatfelvétel alapján mutatja be a szülők mediációs szerepének változását. A digitális eszköz- és tartalomhasználat egyik napról a másikra kötelezővé vált, az új helyzet a szülőket a korábbinál sokkal nagyobb mértékben bevonta a tanulási folyamatba. Ennek következménye az volt, hogy a vírushelyzet megkérdőjelezte az IKT eszközök használatával kapcsolatosan azt a korábbi szemléletet és gyakorlatot, amely elsősorban tiltásokra, korlátozásokra alapult, és amely a digitális eszköz-használat minimalizálására és az autoriter jellegű felügyeletre törekedett. A vírushelyzet utáni interjú kutatásunk annak elemzésére irányult, hogy a szülők a vírushelyzet után hogyan értelmezik saját mediációs szerepüket, mennyire törekednek a korábbi autoriter modell visszaállítására, változik-e a korábbi szülői magatartást támogató társadalmi háttér.

Bodor Ákos (ELKH KRTK RKI)*Az embertársakba vetett bizalom Magyarországon a hagyományos kérdőíves eszközök alapján*

A tanulmány az embertársakba vetett bizalom, vagyis a legtágabban értelmezhető személyközi bizalom mérésére kifejlesztett kérdőíves eszközöket tekinti át, különböző adatbázisok mentén, s hosszabb időspektrumra vonatkozóan. A legnevesebb nemzetközi összehasonlító vizsgálatok többféle mérési megközelítést alkalmaznak az ismeretlen mások felé érzett bizalom megragadására. Ezek a közös elméleti háttér egy-egy sarkalatos dimenziójára támaszkodnak. Az alkalmazott kérdőíves eszközök ma már mind bevett, hagyományos módszereknek tekinthetők a szakirodalomban. Mindez lehetővé teszi, hogy az adatbázisok vonatkozó eredményeit összevessük, s az eszközök „működését” átfogóbban lássuk. A tanulmány különös figyelemmel Magyarországra végzi el ezt az áttekintést, hogy így a kérdőíves technikák tükrében képet alkothasson az embertársakba vetett bizalom hazai sajátosságairól.

A helyi élelem mint ellenállás: A nők tapasztalatainak integrálása a magyar élelem-önrendelkezési mozgalomba

Az élelem-önrendelkezést gyakran a társadalmi mozgalmakhoz és a civilek mozgósításához szorosan kapcsolódó kérdésnek tekintik. A posztoszocialista Európában azonban az élelem-önrendelkezés fogalma és gyakorlata nagyban eltérhet a Via Campesina vagy a Nyéléni Nyilatkozat által felvázolt nyugati vagy globális értelmezéstől. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem létezik vagy irreleváns. A városi központokkal ellentétben a vidéki területeken sokkal ritkábbak a társadalmi mozgalmak, míg más tanulmányok arra utalnak, hogy a vidéki területeken a mindennapi gyakorlatok is jelentősen hozzájárulnak az élelem-önrendelkezéshez – a környezeti hatásokat csökkentő és közösségi előnyöket biztosító, társadalmilag sokszínű gyakorlatok – anélkül, hogy kifejezetten erre törekednének.

Az élelem-önrendelkezéssel összefüggésben a közép- és kelet-európai (KKE) gyenge civil társadalom tézise központi helyet foglal el a civil társadalmat nyugati perspektívából értelmező tudományos vitákban. Ezt a koncepciót azáltal kérdőjelezzük meg, hogy feltárjuk a helyi élelmiszerekkel kapcsolatos gyakorlatok szélesebb körű hálózatait és erejét Magyarországon az 1990-es évek után. Ennek során egy 2020–2021-ben végzett kvalitatív tanulmányra támaszkodunk, amely 25 félig strukturált „oral herstory” interjún alapul, amelyeket az élelmiszer-szuverenitás kérdéseiben aktívan részt vevő nőkkel készítettünk. Ez a narratív élettörténeti interjúk módszertanához hasonlóan felvázolja a hierarchikus viszonyokat és a nemek közötti dinamikát, és kiemeli a marginalizált élettörténeti tapasztalatokat a domináns történelmi és kortárs narratívák mellett. Az interjúk során a megkérdezettek életükről, mindennapi valóságukról, örömeikről és nehézségeikről beszéltek. Az interjúk elemzése során kiemeltük azokat a szempontokat, amelyek visszatérőek voltak, valamint azokat, amelyek rendszerszinten kulcsfontosságúak az élelem-önrendelkezés jövője, a gondozási válság és általánosabban a nők társadalmi helyzete szempontjából.

A fenti tanulmánynak három célja volt. Először is, hogy ellensúlyozza azt az általános (téves) felfogást, miszerint a helyi élelmiszertermelésre KKE-ben szükségszerűségként tekintenek, míg Nyugat-Európában a rugalmasság és az innováció jelének tekintik. Másodszor, mivel a házi kertészkedést gyakran elavultnak és a mozgalmi érdekekből kirekesztettnek tekintik, célunk az ilyen kontextus-specifikus tevékenységek integrálása és az alternatív élelmiszertermelés sokféleségének és egyenlőtlen viszonyainak problematizálása. Harmadszor, ezt úgy igyekeztünk elérni, hogy a mozgalomban részt vevő nők hangját tágabb történelmi, strukturális összefüggéseikbe helyezzük.

Az ebben a tanulmányban bemutatott eredmények a vizsgálat két konkrét aspektusára összpontosítanak: (1) a mozgalom fejlődésében az 1990-es évek óta visszatérő válságok és politikai-gazdasági feltételek tapasztalataira, valamint (2) a mozgalmi miliőben a hierarchiák változó dinamikájának szubjektív értékeléseire. Végezetül a dolgozat magyar szempontból világítja meg a nők pozícionáltságát és tapasztalatait a globális élelmiszerrendszerben.

Lassú turizmus (slow tourism) = fenntarthatóság? – Egy új jelenség a túlturistasodás (overtourism) és társadalmi hatásainak fényében

A turizmus a közelmúltban a gazdaság fontos ágazatává, míg az utazás és az élmények gyűjtése bizonyos társadalmi csoportok életmódjának meghatározó részévé vált (Munt, 1994). Eközben, ahogy a tevékenység egyre divatosabb, elterjedtebb és elérhetőbb lett, úgy derült fény a turizmus negatív externális hatásaira, amik adott helyeken (a turisták megjelenésével) és globális szinten is (pl. a légszennyezésen keresztül) jelentősek.

A tömegturizmus és a túlturistasodás mára sokak által kutatott témává vált (pl.: Gotham; Van der Borg et al.; Csizmady stb.), ellenben a turizmus fenntarthatóságával és ezen belül is a lassú turizmussal egyelőre csak kevesen foglalkoztak (pl.: Guiver; McGrath; Dickinson). John Urry (2008) szerint a turizmus hétköznapivá válásához jelentősen hozzájárult a vasút fejlődése, majd az autók, később pedig a repülés elterjedése. Ma pedig már a világ minden pontján találkozhatunk turistákkal, és már szinte mindenhol jelen van a túlturistasodás jelensége. Az „overtourism”-nak mára már kiterjedt szakirodalma van. A kifejezést Harold Goodwin (2016) is definiálta egy, a Responsible Tourism Partnership oldalán megjelent cikkben. A definíció szerint akkor beszélhetünk overtourism-ről (túlturistasodról), mikor az adott desztináción élők és az odalátogatók úgy érzik, hogy a túl sok turista miatt az élet, valamint a vakáció élménye elviselhetetlenné válik. Manapság már nemcsak olyan történelmi nagyvárosokat érint a jelenség, mint Róma, Barcelona vagy Párizs, hanem már Európa-szerte minden országban jelen van.

Miközben egyértelmű, hogy a tömegturizmus hatással van mind a turistákra, mind a helyiekre, talán kevésbé egyértelmű, hogy a város infrastruktúrájára, a városi terek használatára és a környezetre is jelentős hatással lehet. Például Európa legritkábban lakott országába, Izlandra a turisták leginkább a természeti szépségek miatt látogatnak el, azonban az érzékeny vulkanikus talajra rossz hatással vannak a hirtelen külső fizikai változások, mint a drasztikusan növekvő turizmus (Sæþórsdóttir; Hall; Wendt, 2020). Mindezek mellett a tömegturizmus és a túlturistasodás általában elindít egy dzsentifikációs folyamatot is. Azon ott lakók helyett, akik nem bírják elviselni a megváltozott körülményeket, vagy a megemelkedett ingatlan- és bérleti árak mellett nem tudják már fenntartani lakóhelyüket, és így kiszorulnak, tehetős (gyakran külföldi) családok vagy sokszor befektetők jelennek meg, akik azért vásárolják fel az ingatlant, hogy majd turistáknak adják ki. Ez az Airbnb elterjedésével vált leginkább látványossá (Cócola Gant, 2016; Gotham, 2005).

A problémák sokasodására válaszul – nem csak az érintett lakók, hanem a turisták oldaláról is – megjelent a slowtourism, vagyis a lassú turizmus igénye, ami a tömegturizmus ellentéte, szinte minden, ami eltér az „átlag turizmustól”. A lassú turizmussal kapcsolatos tanulmányok csak az utóbbi években jelentek meg a szakirodalomban. A fogalmat még mindig értelmezik a kutatók (pl. Guiver; McGrath, 2016), és egy új lehetséges paradigmáról is beszélnek (Polyxeni, 2017). Előadásomban arra keresem a választ, hogy a „lassúturizmus” mennyiben tér el az „átlagturizmustól”, milyen általános jellemzői vannak. Céloom pedig, hogy megértem, milyen lehetőségeket nyújthat a túlturistasodás okozta fenntarthatósági és társadalmi problémákra a lassúturizmus jelensége, miközben a végcél mindkét esetben a fogyasztás.

Czírpusz Márton (Periféria Közpolitikai és Kutatóközpont)

Olcsó munkaerővel a válsággal szemben? Munkaviszonyok a magyarországi akkumulátoriparban

A magyarországi akkumulátoriparban 2025-re 30 ezer főre emelkedik a foglalkoztatotti létszám a kormányzati becslések szerint. A pozitív értékelések alapján egyrészt a bővülés megoldja a hagyományos hajtásrendszerhez kapcsolódó munkahelyek megszűnéséből adódó válságot, másrészt pedig hosszú távon a klímaválság megoldásához is hozzájárul. A kutatási kérdés az volt, hogy ezek a pozitív értékelések mennyiben igazak a dolgozók és a munkakörülmények szempontjából.

Az előadás azokhoz az elméleti irodalmakhoz kapcsolódik, amelyek szerint a kapitalizmus ciklikus válságainak költségeit a tőke a munkásokra hárítja át; a félperiferikus Magyarországon pedig a tőkefelhalmozás egyik alapja az olcsó(n tartott) munkaerő. Az előadás ezeket a folyamatokat az akkumulátoripar empirikus példáján keresztül mutatja meg. Az elemzés vállalati beszámolókra, statisztikai adatok elemzésére, sajtóelemzésre és szakértői interjúkra alapul.

Az előadás érvelése szerint a magyarországi akkumulátoripar kiépülésével lejjebb lépés valósul meg a globális értékláncokban: alacsonyabb hozzáadott értékű, szakképzettséget nem igénylő, betanított munkakörökben nő a foglalkoztatás, miközben a hagyományos járműipari, szakképzettséget igénylő munkahelyek visszaszorulnak. Ebben a lejjebb lépésben összeadódnak az iparág termelés-szervezési sajátosságai és a magyar gazdaság- és foglalkoztatáspolitikai preferenciái.

A jelenleg rendelkezésre álló empirikus adatok alapján a tisztességes bérek az akkumulátoriparban (különösen pedig a cellagyártásban) csak túlmunkával, pótlékokkal és bónuszokkal érhetők el – bár az átlagos bérek meghaladják a szakágazati átlagbéreket. A munkaerőhiányos helyzetben a dolgozói létszám átcsábítással, a környező vidéki térségek munkaerő-tartalékainak „lecsapolásával”, hazai és külföldi kölcsönzött dolgozókkal biztosítható. A munkaerőhiány az elmúlt években nem vezetett automatikusan magasabb munkabérekhez. Bár a harmadik országokból származó kölcsönzött dolgozók „drágábbak” a termelést végző vállalat számára, mint a saját dolgozók, ez nem jelenti azt, hogy a harmadik országbeli kölcsönzött dolgozók munkakörülményei és társadalmi újratermelésük körülményei kedvezőek lennének.

A közpolitikai szereplők a munkahelyteremtést és ezen keresztül a dolgozók megélhetésének biztosítását helyezik az akkumulátoripari beruházások és támogatásuk melletti érvelés középpontjába. A beruházások támogatásával elért társadalmi és környezeti fenntarthatósági hasznok ugyanakkor várhatóan alulmúlják a társadalmi (és környezeti) fenntarthatósági rövid és hosszú távú költségeket. A beruházások letelepítésében nem látszódnak területfejlesztési vagy a helyi munkaerőpiaci sajátosságokra építő, a válságokat figyelembe vevő szempontok sem.

Az előadás a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

Csák Róbert (Magyar Addiktológiai Társaság)

Szerhasználati mintázatok alakulása 18 év alatti rehabilitációs intézményben lévőknél

Az iskoláskorúak szerhasználatára vonatkozó ESPAD vizsgálat legutóbbi eredményei alapján tudjuk, hogy a fiatalok szerhasználatára a legerősebb mérséklő erővel a családdal töltött szabadidő, az aktív, elmenős szabadidős tevékenységek és a baráti kapcsolatokkal való elégedettség, illetve a baráti támogatás mértéke bír. Az előadásban azt próbáljuk megmutatni, hogy a droghasználat tekintetében milyen jellemzők tárhatók fel a legintenzívebb szerhasználattal jellemezhető fiatalok esetében, akik 18 éves koruk előtt bekerültek egy rehabilitációs intézménybe. Az elemzés elméleti kereteként Tim Rhodes kockázati környezet elméletére építünk, különös tekintettel azokra a strukturális tényezőkre, amelyek meghatározóak a szerhasználatból eredő ártalmakkal kapcsolatban.

Az előadáshoz egy korábbi kutatás adatfelvételének másodelemzését végeztük el. A kutatásban 18 év alatti, rehabilitációs intézményben lévő fiatalokkal készítettünk félig strukturált interjúkat. A mintába kerülés feltétele a 18 év alatti életkor, illetve új pszichoaktív szer (ÚPSZ) korábbi használata volt. Az interjúalanyok kiválasztása kényelmi mintavételi eljárás (convenience sampling) alapján történt: a kutatás időpontjában az országban működő három, tinédzsereket fogadó rehabilitációs intézmény közül két intézmény vállalta a közreműködést, az ott élő, kiválasztási kritériumoknak megfelelő, részvételt vállaló lakókkal készült interjú. Összesen kilenc, 18 éves kor alatti szerhasználóval készült adatfelvétel, a megkérdezettek között öt 17 éves, négy 16 éves volt, a döntő többség (8 fő) férfi volt. Az adatelemzés módszere a tematikus elemzés volt.

Az elemzés alapján a felnőtt szerhasználókhoz képest vegyesebb szerhasználat jellemzi ezt a csoportot, minden elérhető szert kipróbáltak (ami anyagilag belefért), emellett a hallucinogének intenzív használata, amely a felnőtteknél nem jellemző. A szerhasználat kezdetére jellemző, hogy a kipróbálás baráti társaságban történt, jellemzően 14 éves kor körül. Az interjúalanyok körében a legfiatalabb korban a gyermekvédelemben nevelkedők, illetve a szegregátumokban élők kezdték a szerhasználatot. A megkérdezettek körében volt példa a szerhasználat intenzitásának fokozatos növekedésére is, de sokszor nem volt átmenet, azonnal napi szintű használatként került be az életükbe. Ez főként abban az esetben volt jellemző, amikor rendszeres szerhasználókkal került egy társaságba. A kipróbálás társasága jellemzően osztálytársak, iskolatársak vagy rokonok. A gyermekvédelemben nevelkedetteknél kiemelt kockázat volt az intenzívvé váló szerhasználat szakaszában a hajléktalanság. Ez mind intézményben élő, mind nevelőszülőnél élő fiatal esetében előfordult.

Az interjúk alapján felmerül az intézményrendszer felelőssége is. Egyrészt a megkérdezettek közül többen éltek gyermekvédelemben, nevelőszülőknél, másrészt a beszámolók alapján mind a kipróbálás, mind a rendszeres szerhasználat nagyon sok esetben közoktatási intézményben történik. Több beszámolóban jelent meg, hogy a gyermekvédelmi intézményben vagy az iskolában dolgozók biztosan tudtak a szerhasználatról (pl. mentőt kell hívni szerhasználat miatti rosszulhéthez), de nem reagáltak érdemben.

Összességében a 18 év alatti rehabilitációs intézményben lévők esetében több jellemző párhuzamos az ESPAD vizsgálat megállapításaival, például a családdal töltött idő mérséklő hatásának hiánya megjelenik a gyermekvédelemben nevelkedettek magasabb kockázatában, valamint a baráti társaság szerepe is egyértelműen megjelent mind a kipróbálásban, mind a szerhasználat intenzitásában. Emellett a strukturális tényezők szerepe a kitettségben és az eskalációban központi fontosságú a beszámolók alapján. A szerhasználat stigmatizáltságán vagy a szabályozási környezeten (BTK szigorítása, iskolai drogreprevenió szabályozása) túl is, hiszen a kipróbálás és szerhasználat nagy részben kapcsolódik a gyermekvédelmi, illetve oktatási intézményrendszerhez (pl. használat osztálytársakkal,

szünetben). Ugyanakkor ezek az intézmények nem voltak képesek a magas kockázatú szerhasználat felismerésére vagy hatásos beavatkozások tervezésére/megrendelésére.

Individualizált kockázatok a poszt-államszocialista, poszt-liberális illiberalizmusban – *A fogyatékossgal élő emberek lakhatási helyzete Magyarországon*

A tanulmányban a Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Alap által finanszírozott, „A fogyatékossgal élő emberek marginalizálódása: változó és új mechanizmusok” című kutatás keretein belül vizsgáltuk a fogyatékossgal élő emberek lakhatási helyzetét életútinterjúkon keresztül. Alanyainkat a lehető legszélesebb körből igyekeztünk rekrutálni, a résztvevők között van autizmussal élő, értelmileg akadályozott, mozgáskorlátozott, vak és siket ember, és halmozottan sérült is. Az alanyok egy része magánháztartásokban él, de törekedtünk arra, hogy a sokszor leginkább marginális helyzetű, intézményekben lakó fogyatékossgal élő embereket is megkérdezzünk. Habár elsősorban a jelen helyzet feltárására törekedtünk, elemzésünket több okból kifolyólag is történeti keretben értelmeztük: egyrészt, életútinterjúkról lévén szó, válaszadóinknak számtalan tapasztalata van korábbi társadalompolitikai rendszerek lakhatási- és fogyatékospolitikájáról, amit nem kívántunk negligálni, másrészt, a jelenlegi lakhatási infrastruktúrára jellemző az útfüggőség, a ma problémái tehát nehezen érthetőek meg a megelőző rendszerek elemzése nélkül. Tanulmányunkban három társadalompolitikai rendszert/rezsimet különböztettünk meg, ezek az államszocialista (a rendszerváltásig), a liberális (a rendszerváltástól a 2010-es kormányváltásig) és az illiberalis rendszerek/rezsimok. A fenti társadalompolitikai berendezkedések különböznek abban, hogy hogyan képzelik el az állampolgár szerepét a társadalomban, illetve az állam és állampolgár viszonyát. Az államszocialista rendszer az egyenlő kimenetekre helyezte a hangsúlyt, a liberális berendezkedés alapja az szabadság és az egyenlő emberi jogok biztosítása, az illiberalis rezsim pedig az egyéni felelősséget emeli ki. Ugyanakkor ilyen vagy olyan módon minden rendszer produktivistának tekinthető. Az eltérő társadalompolitikai elképzelések egyrészt közvetlenül, a fogyatékossgal kapcsolatos szakpolitikájukon, másrészt közvetetten, a lakhatási politikákon keresztül befolyásolják a fogyatékossgal élő emberek helyzetét. Az eredményeink alapján a fogyatékossgal élő emberek lakhatási helyzetét egy sor olyan tényező határozza meg, amely teljes mértékben az adott fogyatékossgal élő ember hatáskörén kívül esik. Ezek a család, a lakás földrajzi elhelyezkedése és a meghatározó személyek. A család hatásának szempontjából egyrészt az elérhető (anyagi és kapcsolati) erőforrások fontosak, másrészt a család tagjainak elkötelezettsége az iránt, hogy a fogyatékossgal élő családtag számára a lehető legjobb feltételeket biztosítsák. Ugyanakkor, a családtagokra való hagyatkozás legkésőbb a szülők elhalálozásakor nehezen tarthatóvá válik. Ami a lakás földrajzi elhelyezkedését illeti, a lakhatási szolgáltatások hozzáférhetőségének egyenlőtlen eloszlása, az elérhető önkormányzati lakhatás esetlegessége és a piaci árak eltérései a meghatározóak. A meghatározó személyek közül az intézmények vezetői, illetve az ápolással foglalkozó személyek a kiemelendők, valamint a lakó- és szobatársak. Az ő milyenségük nagy mértékben befolyásolja sok fogyatékossgal élő ember életét, miközben a ráhatásuk arra, hogy kik vegyék őket körül, csekély. Ugyanakkor egy-egy elhivatott civil szereplő sokat tud tenni egy-egy csoport életfeltételeinek javításáért. Mindezek azonban rendkívül esetlegesek, a mindenkori állam keveset tesz ezen esetlegességek kiküszöbölésére.

Csurgó Bernadett – Csizmady Adrienne – Bugyi Anett (Társadalomtudományi Kutatóközpont; Társadalomtudományi Kutatóközpont és Szegedi Tudományegyetem; ELTE Szociológia Doktori Iskola és Szegedi Tudományegyetem)

Kihívások és lehetőségek: egy bevásárlóközösség termelői egy magyarországi vidéki kisvárosban

A fogyasztói-termelői közösségeket fontos helyi közösségi kezdeményezőknek, valamint a fenntartható termelés és fogyasztás forrásának tekintik a tudományos irodalomban (pl. Selfa-Qazi 2005, Lund et al. 2013, Opitz et al. 2019, Johnson et al. 2021). A bevásárlóközösség az ún. „short food chain” (rövid élelmiszerlánc), valamint a közösségi támogatású mezőgazdaság legnépszerűbb formája Magyarországon. Ebben a formában a vásárló minden héten kiválaszthatja a mennyiséget és a fajtát a közösséghez csatlakozott több helyi gazda termékeinek előre meghatározott listájából. Vannak úgynevezett átvételi pontok, ahol a termelők és a fogyasztók találkozhatnak, és a vásárlás mellett rendezvényeket szervezhetnek. A közösségi támogatású mezőgazdaság többi formájához hasonlóan a vásárlóközösség is előrendelésen alapul, amely biztonságos és fenntartható formát nyújt mind a termelők, mind a fogyasztók számára, valamint figyelembe veszi a környezeti értékeket és a közösségi érdekeket. (Kápolnai 2020)

Ez az esettanulmány egy kistermelői-fogyasztói közösséget, ún. bevásárlóközösséget vizsgál egy magyarországi vidéki kisvárosban. A Vértesi Kamra /Vértess-hegyi Kamra (VÉKA) egy kistérségben, Csákvár városban és környékén működik Közép-Magyarországon. Ez a bevásárlóközösség az egyik legkisebb Magyarországon, mert a legtöbb bevásárlóközösség nagyobb városokban található, ezáltal bevonva a regionális termelőket is.

A régió mérete és a potenciális fogyasztók korlátozott száma több sajátos jellemzőt eredményez. A VÉKA bevásárlóközösség gazdálkodói és termelői mindegyike környezetbarát gazdálkodást folytat akkor is, ha nem rendelkezik hivatalos bio tanúsítvánnyal. A szervezők többnyire a régió új beköltözői. A héttagú, úgynevezett törzscsoport minden termelőt felkeres, és kötetlen formában ellenőrzi a termékek minőségét. Jelenleg 14 termelő van a bevásárlóközösségben, de közöttük van némi ingadozás, viszont 10 állandó termelő van. A termelők többsége szintén a régió új beköltözői közül került ki: egy részük új belépő a gazdálkodásba, vagy azért költözött a régióba, hogy például az agráregyetem után gazdálkodásba kezdjen.

Az esettanulmány célja, hogy bemutassa a gazdálkodók tapasztalatait, megértse attitűdjeiket és motivációikat a vásárlási közösségben való részvételre. Arra törekedtünk, hogy feltárjuk, vajon egy vidéki bevásárlóközösség lehet-e motorja a vidék regenerálódásának, és fenntarthatóbb termelést és fogyasztást eredményezhet-e helyi szinten.

Dési Ádám (Pannon Egyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont)

Jólét és jóllét a közösségi tudomány segítségével

Szociológiai közhely, hogy mára a meghatározó nagy társadalmi narratívák kimerültek. Ennek eredményeképpen a tudósok iránti bizalom és a tudományba vetett hit, amit a modernség vallásának is nevezhetünk, egyre távolabb kerül a hétköznapi emberek életétől. A Citizen Science (közösségi tudomány) koncepció lényege, hogy az átlagemberek a kutatók valódi partnerévé váljanak, mégpedig úgy, hogy tevékeny részesei a kutatási folyamatnak, ami többféle formában is lehetséges. Különböző adatszolgáltatási formákon keresztül (contributory) a tudósokkal közösen építik fel a kutatáshoz szükséges empirikus adatbázist, vagy közösen határozzák meg a kutatási kérdéseket (collaborative), de az is elképzelhető, hogy a kutatási projekt tervezése során már bevonhatók az állampolgárok (co-created).

Kutatási kérdésünk annak a témának a vizsgálata, hogy a közösségi tudomány hogyan segíti a tudományba vetett bizalom megerősítését. Továbbá arra is keressük a választ, hogy a Citizen Science eszközeivel felvértezve hogyan lehet kölcsönösen pozitív eredményeket elérni a tudományt és a tudományos életet körülvevő káros sztereotípiák lebontásában.

Projektünk jelenlegi fázisában, a másodlagos irodalmak feltárása alapján megállapítható, hogy a Citizen Science egyszerre tudja kezelni az elveszett vagy legalábbis megtépzott bizalmi viszonyt a hétköznapi ember és a tudomány között. A közösségi tudomány egyaránt elősegíti az individuum szubjektív ágencia tapasztalatát, valamint a tevékeny részvétel és személyes hozzájárulás élményét is megadja.

Az akadémiai közeg és a társadalmi környezet egymáshoz való viszonyának értelmezéséhez elsősorban a tudományos mező elméletére, valamint a kockázattársadalom koncepcióra támaszkodunk. Az elméleti keretrendszer kialakítása során arra törekedtünk, hogy az ismertetett bourdieu-i és becki gondolatok segítségével egységesen, egymással szinkronban legyen értelmezhető a társadalmi kontextus és az akadémiai világnak a maga sajátos mozgása.

A Pannon Egyetem Könyvtár és Tudásközpontja nyitó állomása volt, majd pedig szervező koordinátora lett a 2022-ben indult első hazai Citizen Science poszter vándorkiállításnak. A kezdeményezés több mint egy tucatnyi különböző kutatást fog át öt különböző egyetemről.

Az előadás során bemutatjuk azt, hogy a magyar tudományosságban régóta létező közösségi tudomány gyakorlata hogyan intézményesül napjainkban. Az ismertetett projekteken keresztül pedig arra mutatunk rá, hogy a tudományos kutatásokban való aktív állampolgári részvétel jelentős mértékben hozzájárul a mentális egyensúly megőrzéséhez, illetve hogyan erősíti meg a tudományba vetett bizalmat.

Változó női szerepek és reziliencia az orosz-ukrán háború árnyékában Kárpátalján

A nemzetközi szakirodalomban egyre több kutatás szolgáltat bizonyítékot arra, hogy a harci cselekmények vagy háborúk rövid- vagy középtávon elmozdíthatják a tradicionális nemi hierarchiaviszonyokat, és hozzájárulhatnak a női empowermenthez (Webster, Chen, and Beardsley 2019). Noha a reziliencia fogalma nem új keletű a tudományos munkákban, a háború által sújtott Ukrajnában élők kapcsán egyre gyakrabban használja a szakirodalom, megállapítva, hogy az ott élők rugalmas ellenállóképessége igen magas (Goodwin et al. 2023).

Habár harci cselekmények nem történtek Kárpátalján, a 2022. február 24-én kitört orosz-ukrán háború és annak társadalmi-gazdasági következményei jelentősen átalakították a hétköznapi élet kereteit és feltételeit. Miközben a katonai behívó elől férfiak ezrei külföldre távoztak, az otthon maradottak pedig bujkálnak, vagy épp frontszolgálatot teljesítenek, a nőkre új feladatok hárulnak a családban és a közösségben egyaránt.

Előadásunk arra vállalkozik, hogy a 2023 tavaszán 14 kárpátaljai magyar nővel készített félig strukturált interjú elemzése alapján bemutassuk a háború következtében kialakult egyéni és családi döntéshelyzeteket, jellemző dilemmákat és a választott megoldási stratégiákat. Vizsgáljuk továbbá azt is, hogy a háborús viszonyok között hogyan tolódtak el a nemi szerepek, hogyan viszonyulnak a nők a megsokasodó feladatokhoz, és milyen reziliens válaszokat adnak ezekre a kihívásokra.

A különböző élethelyzetben lévő nők elbeszélésének közös eleme a bizonytalanság érzése és a folyamatos alkalmazkodás a külső kényszerítő körülményekhez (pl. családi összetétel megváltozása, légiriadók, áramszünetek). A sikeres megküzdéshez a nők olyan tudást és képességeket mozgósítanak, amelyeket évek óta vagy soha nem használtak, hiszen korábban a család férfi tagjai oldották meg ezeket a feladatokat. Sokukat büszkeséggel tölt el, hogy sikeresen tudnak „férfi” feladatokat elvégezni, és mindez erősíti önképüket. Ugyanakkor a megváltozott szerepeikre nem úgy tekintenek, mint a női emancipáció egy lépcsőfokára, hanem ideiglenes állapotra, amikor a férfi védelmében/hiányában, de sokszor mégis a férfi (táv)segítségével, támogatásával meg tudnak oldani bizonyos helyzeteket. Így ezek a nemi szerepátvételek sokkal inkább ideiglenes alkalmak a meglévő nemi szerepek és ezekre (is) épülő társadalmi struktúrák feszegetésére (Németh-Váradai 2018), és nem kérdőjelezi meg a hagyományos nemi szerepfelfogásokat.

Hivatkozások:

- Goodwin, R., Hamama-Raz, Y., Leshem, E. Ben-Ezra, M. (2023): National resilience in Ukraine following the 2022 Russian invasion. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 85.
- Németh, K., Váradai, M.M. (2018): Development in the context of care migration from rural Hungary: An agency-based approach. *Review of Sociology*, 28 (4): 88–110.
- Webster, K., Chen, C., Beardsley, K. (2019): Conflict, Peace, and the Evolution of Women's Empowerment. *International Organization*, 73 (2), 255–289.

Hajléktalan nők többedik generációja – a hajléktalan-élethelyzet öröklődési mintái

Előadásunkban társadalmunk egyik legsérülékenyebb csoportja, a hajléktalan nők példáján mutatjuk be a többszörösen hátrányos helyzet újratermelődését. A hajléktalan emberek között a nők kisebbségben vannak, ráadásul a hajléktalanságon túl számos egyéb tényező is nehezíti társadalmi tagságuk teljesjogú megélését (például gyermekektől való elszakadás, pszichoszociális vagy egyéb fogyatékoság, szenvedélybetegség, családon belül és máshol elszenvetett erőszak, mélyszegénység, ártalmas gyermekkori tapasztalatok). A hajléktalan nők és gyermekeik helyzetének feltárásával hazánkban még csak néhány kutató foglalkozott. Előadásunkban az interszekcionalitás perspektíváját használjuk. Crenshaw-val (1989) együtt úgy gondoljuk, hogy a hátrányos helyzetű (elnyomott) csoportokon belül is vannak hátrányosabb helyzetűek, akik többszörös diszkriminációval küzdenek. Olyan megoldásokra van szükség, amelyek e kisebbségi csoportok speciális tapasztalatait és nehézségeit is figyelembe veszik. Ha a leggyengébbek inklúziója megvalósul, mindenki nyer.

Mindketten a BMSZKI, a főváros legnagyobb hajléktalan ellátó szervezetének munkatársai vagyunk – Fehér Boróka a Módszertani és Fejlesztési Irodában, Lengyel Lea a Gyáli úti Átmeneti Szálláson dolgozik. Doktori disszertációink a hajléktalanság és a trauma, illetve a hajléktalan nők életútjait vizsgálta, gyakorlati szakemberként is részt veszünk a hajléktalanellátó intézmény munkájában. Kutatási tevékenységünk ötvözi az elméletet a gyakorlati tudással, így teljesebb rálátásunk van azon szociálpolitikai eszközök hiányára, melyek megnehezítik a hajléktalan élethelyzetű nők és gyermekeik válságkezelését, sikeres(ebb) megküzdését.

Jelen vizsgálatunkban kvantitatív és kvalitatív adatelemzést végzünk. Az évente ismétlődő „Február 3” kutatás során több mint 25 éve gyűjtünk adatokat a hajléktalanszállókon és közterületen éjszakázó emberekről – idén több mint 1160-an válaszoltak a BMSZKI szállásnyújtó intézményeiben élők közül. A kérdések 2023-ban is a hajléktalanná válással kapcsolatba hozható tényezőkre keresik a választ – lakásút, egészségi állapot (hajléktalanná válás előtt és után), fogyatékoság, anyagi helyzet, gyermekek stb. Idén a gazdasági válság hatásaira is rákérdeztünk. Előadásunk első részében ezeket az adatokat ismertetjük a nemek szerinti különbségekre fókuszálva, különös tekintettel a második, sőt, többedik generációk megjelenésére a szociális ellátórendszerben.

Kvalitatív adatelemzést végzünk húsz család esetében, a személyes történeteken keresztül vizsgáljuk, milyen tényezők vezettek oda, hogy immár a második vagy harmadik generáció is hajléktalan élethelyzetbe került. Korábbi, másodelemzésen alapuló kutatásaink során több nő élettörténetét vizsgálva kitűnt, hogy milyen sokuknak vannak a szülei, testvérei, felnőtt gyermekei és akár unokái is a BMSZKI szolgáltatásait használók között. Jelen elemzésünkhöz közülük válogattunk olyan családokat, akiknek több generációja veszi vagy vette igénybe a BMSZKI egy vagy több, valamilyen típusú szolgáltatását (nappali ellátás, hajléktalanok járóbeteg-ellátása, éjjeli menedékhely vagy átmeneti szálló).

Hajléktalanellátó szervezet munkatársaiként előadásunk végén összegyűjtött ajánlásaink elsősorban saját szervezetünk szakmai munkájának javítását célozzák meg, de más szociális intézmények számára is könnyen átvehetők. Ahhoz azonban, hogy a hajléktalan (női) lét ne örökítődjön generációról generációra, rendszerszintű szociálpolitikai intézkedésekre is szükség lenne, melyekhez szintén nyújtunk néhány tőpontot.

Fehér Katalin (Nemzeti Köszolgálati Egyetem)

A mesterséges intelligencia által vezérelt médiatechnológia társadalmi és etikai kihívásainak vizsgálata

A mesterséges intelligencia által vezérelt médiatechnológia területe összetett témát jelent a társadalomtudományi kutatások számára. A médiában az emberi viselkedés hatásaival kapcsolatos bizonytalanságok, valamint a félrevezető információk és a magánélet határainak kérdései merültek fel az érdekeltekkel végzett korábbi kutatásban (Feher & Veres, 2022). Az adatvezérelt kommunikációs folyamatok és a mélyreható mediatizáció gyorsan átalakította a társadalmat, ami adatfikációhoz és algoritmusvezérelt környezethez vezetett (Feher & Katona, 2021; Kang, 2023; Hepp, 2020). A téma kutatási összegzése mellett Feher, Vicsek és Deuze (2023) átfogó vizsgálatából származó megállapítások betekintést nyújtanak a mesterséges intelligencia által vezérelt médiatechnológia társadalmi és etikai dimenzióiba, amelyeket a „Mesterséges intelligencia kihívásai a társadalomban” című dedikált ülésen javasolt megvitatni.

A sebezhetőség a fiatalkor és a felnőttkor közötti átmenet során a fiatalok által meg tapasztalható kiszolgáltatottságot, védtelenséget és rizikót jelenti, amely az átmenet különböző szakaszaihoz kapcsolódó választásokat és kényszereket kíséri. Sebezhető fiatalok erősebben kitettek a különböző kockázatoknak és hatásaiknak, mint társaik. A sebezhetőség egy relatív állapot, amely a rugalmasságtól a reziliencia hiányán át a teljes tehetetlenségig terjedhet. Az elmúlt évtizedekben a 15-29 éves fiatalok életében az oktatási út egyre hangsúlyosabbá, a teljes pályáivet meghatározó jelentőségűvé vált. A fiatal nemzedék társadalmi esélyeit számtalan tényező mellett legerőteljesebben az oktatási-képzési rendszer és az elérhető oktatási programok minősége, valamint az oktatási rendszer társadalmi áteresztőképessége alakítja. A tudástőke mellett a vizsgált két évtizedben kulcsfontosságú jelentőségűvé vált a digitális tőke, az infokommunikációs technológiához való hozzáférés és használat, a digitális írástudási készségek, a programhasználati skillek területén megmutatkozó tudásjavak összessége. Az információs kor technológiája elmélyítette a már korábban is meglévő egyenlőtlenségeket az ifjúsági társadalomban. Az információs társadalomból való exklúzió lerövidíti a fiatal által befutható oktatási pályafutás hosszát, és csökkenti a munkaerőpiaci esélyeket. A digitális depriváltság, a hozzáférés problémái súlyos kockázati tényezővé léptek elő az oktatás dimenziójában 2020 tavaszán, a koronavírus-járvány megfékezése érdekében bevezetett járványintézkedések következtében (intézménybezárások, online oktatás). A hagyományosan leginkább sebezhető csoportba tartozó fiatalok (hátrányos helyzetű, kedvezőtlen anyagi körülmények között élő, etnikai kisebbséghez tartozó fiatalok) a legnagyobb valószínűséggel és leghamarabb hullottak ki a távolléti oktatásból.

A nagymintás ifjúságkutatói adatok a származás és az iskolai egyenlőtlenségek erős összefüggésére mutatnak rá. A fiatalok által elérhető iskola típusát, a megszerzett iskolai végzettséget determinálja a szülők iskolázottsága, emellett számottevők a települési és regionális egyenlőtlenségek is. A 15-29 éves fiatalok közel fele (44%) ítélte meg úgy 2020 őszén, hogy hatással volt az életére a koronavírus-járvány. Az iskolázottság, a gazdasági aktivitás és a területi jellemzők mentén lehet megragadni a hatást érzékelő és nem érzékelő fiatalok közötti különbséget. A kommunikációs technológiaváltás folyamatából kimaradó, digitálisan deprivált fiatalok hatalmas hátrányt halmoztak fel a digitális iskola időszaka alatt.

Kulcsszavak: oktatás, sebezhetőség, 15–29 éves fiatalok, nagymintás ifjúságkutatás

A kutatást a Szegedi Tudományegyetem Interdiszciplináris Kutatásfejlesztési és Innovációs Kiválósági Központ (IKIKK) Humán és Társadalomtudományi Klaszterének IKT és Társadalmi Kihívások Kompetenciaközpontja támogatta. A szerző az Új technológiák diffúziója a globalizált világban és azok társadalmi-kulturális hatásai kutatócsoport tagja

Fokasz Nikosz (ELTE TáTK Szociológia tanszék)

A kollektív mozgástól a kollektív cselekvésig

A jelen konferenciaelőadás kísérleti jellegű. Teljesen eltérő forrásokból érkező inspirációkat foglalna közös értelmezési keretbe, elsősorban Bourdieu habitus és mező fogalmai segítségével.

Az első forrás a hétköznapi görög és magyar társas cselekvéskoordinációban megfigyelhető különbség. Persze abban, hogy társadalmuk tagjai olyan közegben szocializálódnak, amelyben a személyközi kapcsolatok koordinációja adott esetben erősebb lehet, mint az univerzális szabályokra támaszkodó szabályozás, magyarok és görögök egyaránt saját társadalmukra ismerhetnek. Számos példával illusztrálható azonban, hogy a mikró- és makroszintű szabályozás egymáshoz viszonyított arányaiban a két társadalom szignifikánsan eltér egymástól.

Görögországban a személyre szóló viszonzosság és kötelességteljesítés különböző formáinak kötelező ereje mindig is nagyobb volt, mint a személytelen szerződéses kötelezettségeké. Az egyén kötelességeit nem belsővé tett univerzális erkölcsi normák, hanem sokkal inkább a viszonzosságon alapuló személyre szóló elvárások határozzák meg.

Ha egy normát akkor is követnek, amikor gyakorlati szinten erre senki sem kötelez, az egyszerre lehet gyanakvás és nevetség tárgya. A személytelen üzleti tisztesség, az erre épülő személyes hitel emiatt sohasem vált általános normává. Az engedelmesség és a bizalom gyakran lett nyugati értékként megbélyegzett gúny tárgya. Ennek következtében senki sem bízik a másik szavában, és nem fogadja el annak igazságtartalmát, hacsak a viszonzosságon alapuló kapcsolatok személyközi formái nem nyújtanak biztosítékot egy adott magatartás szavahihetőségére.

Hipotézisem szerint, egy képzeletbeli tengelyen, amelynek egyik szélén azok a közösségek helyezkednének el, amelyekben a kollektív cselekvést döntően a személyközi kapcsolatok szabályozzák, míg a másik szélén azok a társadalmak, amelyekben alapvetően univerzális normák dominálnak, Görögország az egyik széléhez Németország a másik széléhez lenne közelebb. míg Magyarország valahol a kettő között helyezkedne el.

Ennek a hipotézisnek a kvantifikálásához járulhatnak hozzá – s ez a konferencia előadás második teoretikus forrása – a statisztikus fizika legújabb eredményei, amelyekben metaforikusan szólva egymással kölcsönhatásban álló (ez felelne meg a személyközi viszonzossági kapcsolatoknak), mozgó ferromágnesek – értsd sok kis iránytű – kollektív mozgását írták le. E kutatási irányzat képviselői sikerrel szimulálták a különféle állatrajok – seregélyek, halrajok, postagalambok (ezek egyedei felelnének meg a ferromágneseknek) – kollektív mozgását. Ugyanezekkel a modellekkel sikerült leírniuk bizonyos emberi csoportok – zarándokok, pánikban menekülő emberek – speciális helyzetekben előálló kollektív viselkedését is.

Hogyan lesz azonban ebből a kollektív mozgásból kollektív cselekvés? Hogyan különíthető el ebben az elemzési keretben a cselekvési helyzetek preintencionális, intencionális és posztintencionális szabályozása?

Bourdieu segítségével szeretnénk ezeket a határokat detektálni. Feltételezzük, hogy a hétköznapi cselekvéshelyzetekben kész habitussal (ennyiben lennénk mi emberek is ferromágnesek) veszünk részt. Ezzel azonban csak a cselekvők (személyközi) kölcsönhatásait vettük figyelembe. A társadalomban meglévő univerzális szabályok hatása akkor lenne bevonható az elemzésbe, ha a habitusaik által vezérelt cselekvők egy nagy mágneses erőterén belül mozognának. Ennek az esetnek a leírására nincs fizikusi modell, s annak megoldása. Ráadásul a társadalomelméletben még két komplexitási szinttel feljebb kell lépnünk. Az előbb vélelmezett mágneses erőteret (mezőt-mondaná

Bourdieu) ugyanis maguk (a habitusok, azaz ferromágnesek) által életvitelszerűen folytatott cselekvési gyakorlatok hozzák létre. Itt viszont visszacsatolási hurok keletkezik. A mezők keretezik a cselekvési helyzeteket, s ezzel formálják a mezőket létrehozó habitusokat. Az előadás végén ennek kollektív viselkedési szituációnak egy modelljével szeretnék előállni.

A prekariátus hazai recepciójának jellegzetességei

Előadásunkban a prekariátus hazai recepciójának a jellemzésére teszünk kísérletet. Magát a fogalmat a nemzetközi szakirodalomban már a 90-es évektől használták, általánosabb elterjedésére a 2000-es években került sor, különösen Standing könyvének a megjelenése (2011) után. Magyarországon a kétezres években kezdtek a kutatók a prekariátussal összefüggő jelenségekről publikálni (Tamás, 2007). A prekariátus hazai kutatóira nagy hatást gyakoroltak Castel gondolatai (1998). A másik jelentős impulzust Standing könyve jelentette. A prekariátussal összefüggő hazai reflexiókat jelentős mértékben a Fordulat folyóirat 2012-es különszáma inspirálta.

A „prekaritással” összefüggő fogalmak értelmezéséről jelentős szakirodalmi vita alakult ki (Elios, 2018). A jelenséget társadalmi és munkaerő-piaci kontextusokban elemzik, a „precarity”, „precariousness” mellett más fogalmak használata is elterjedt (Cranford, Vosko, Zukewich, 2003; Elios, 2018; Gauffin, 2020). A prekaritással foglalkozó szakirodalom a vizsgált jelenségeket és folyamatokat a kapitalizmus fordizmusként jellemzett korszakának a sajátosságaiként fogadja el, annak a változásaihoz kapcsolódnak, melyek egyik jellemzője a bizonytalanság térnyerése. Ez átalakította a „jóléti kapitalizmust”, és olyan új társadalmi jelenségeket produkált, melyeket a kutatók a „marginalitás”, az „informalitás”, az „underclass” és a „kirekesztés” kategóriáival írtak le – a prekariátus és a prekarizálódás fogalmai és kategóriái ebbe a sorba illeszthetők (Szépe, 2012, 2016).

A prekaritátus jelensége és fogalma körüli viták egyike a prekariátus „osztályjellegéről” szól – a szerzők egy része, így Standing is amellett érvel, hogy minden heterogenitása ellenére az azonos alakító tényezők miatt a prekariátus születőben lévő osztály (2011). Standing írásaiban elsősorban egy új (globális) osztálystruktúrát vázol fel. Ezt az osztálykonceptiót többen is vitatják, utalva arra, hogy abban Standing túl sok és heterogén népességet próbál meg összefogni (Ferge, 2012; Frase, 2013; Elios, 2018).

A prekaritás és a prekariátus hazai recepciója az 1990-es évektől ragadható meg, ám a fogalom szerény mértékben használatos a magyar társadalomtudományi írásokban (Szépe, 2012, 2016; Éber, 2017). Éber arra utal, hogy ennek oka abban kereshető, hogy a prekariátus jelenségét a nyugati jóléti államok (a centrum) változásai, a neoliberális fordulat váltotta ki. A jelenségnek ugyanis csak a centrumban van értelme, a világ más részein a prekaritás volt és maradt a társadalmi és gazdasági működés „normális” módja.

A prekaritás és a prekariátus vizsgálata ettől függetlenül jelen van a hazai társadalomtudományi írásokban. E tanulmányok a következő kérdéseket érintik: a prekariátus fogalmi kérdései (Szépe, 2012, 2016; Farkas, 2015; Éber, 2017; Artner, 2019; Tordai, é.n.), a társadalmi rétegződés kérdései, beleértve a prekariátust mint potenciális társadalmi csoportot, osztályt (Kelemen – Rakovics, 2013; Sík – Szeitl, 2016; Huszár – Sík, 2017; Albert et al. 2019). A prekariátus vizsgálata mellett a prekaritás elemzése is jellemző, ezek a tanulmányok a munkaerő-piaci bizonytalansággal összefüggő kérdéseket elemzik (Herrmann, 2014; Csoba, 2014; Artner, 2018; Czirfusz et al, 2019). A tanulmányok egy része a jelenség operacionalizálását célozza meg, empirikus vizsgálatokkal tesztelve a teoretikus állításokat (Huszár – Sík, 2017; Fónai – R. Fedor, 2017; Mikle, 2019; R. Fedor, 2021). A tanulmányok kisebb része a prekaritással összefüggő, speciális kérdést, pl. a gig economy jelenségét vizsgálja (Meszmann – Feduk, 2018; Nagy, 2020; Ürmössy, 2023). A hazai szakirodalomban a szerzők gyakran elemeznek olyan kérdéseket, melyek fogalmilag a prekaritással és a prekariátussal kapcsolatosak, pl. az atipikus foglalkoztatást (Artner, 2018).

Füzér Katalin (Pécsi Tudományegyetem, BTK Szociológia Tanszék)

A digitális átalakulás társadalmi beágyazottsága globális összehasonlító perspektívában: a szűk bizalmi rádiusz és gyenge intézményi bizalom szerepe a prosperitásban

A digitális átalakulás társadalmi beágyazottságának értelmezésére kialakított elemzési keretünk a bizalmi mintázatokban és a kapcsolathálózatokban azonosítja a technológiai adaptáció sajátos tényezőit 76 ország társadalmi tőke profiljában. Eredményeink a bizalom és társadalmi tőke kutatási területéhez azzal járulnak hozzá, hogy kimutatják a szűk bizalmi rádiusz, illetve a megkötő társadalmi tőke és a prosperitás erős negatív kapcsolatát globális összehasonlító perspektívában is. Makroszintű elemzésünk módszere az összetett jelzőszámok építése a megkötő, az összekötő és az összekapcsoló társadalmi tőkére a bizalom, a kapcsolathálózatok, valamint a technológia használat dimenzióiban, globális open data forrásokból nyert adatok felhasználásával.

Társadalmi innováció az idősgondozásban

Az előadás egy hazai intézményi idősellátásban megvalósuló társadalmi innovációt vizsgál. Ez idáig kevés olyan elemzés született, amely a magyarországi idősellátás és a társadalmi innovációk összefüggéseire irányult volna, és az elmúlt években társadalomtudományi területen egyáltalán nem került napirendre a témakör. Az előadás a társadalmi innovációt és innovatív megoldásokat nem kizárólag az intézményi keretfeltételek mentén mutatja be, hanem tágabb kontextusba, a gondozás piacosodásának folyamatába helyezve értelmezi, valamint kitér a gondoskodó közösségek fogalmára is.

Az 1990-es évek közepétől a jóléti és tartós gondozási ellátások Európa számos országában átalakultak. Ez a folyamat azokhoz a szociálpolitikákhoz kötődik, amelyek során az állam támogatásokat kezdett biztosítani a gondozásra szorulóknak (Ungerson 1997). Mivel az állami támogatások gondozási szolgáltatások vásárlására bátorították az igénybe vevőket, a családon belüli gondoskodás egyre inkább pénz-alapú irányba mozdult el, megvásárolható áruvá téve a gondozási tevékenységet (Farris–Marchetti 2017).

A piacosodási folyamatok mellett egyre nagyobb teret nyer az idősellátásban az innovatív gyakorlatok és eljárások jelenléte. A társadalmi innováció mint fogalmi keret, amely egyben helyi, nemzetállami és államközi program is, szorosan kapcsolódik az időügy területéhez. A társadalmi innováció nem csupán új ötletek megvalósításáról szól, hanem fontos szerepet kap az egyén cselekvőképességének növelése (Moulaert–Martinelli–González–Swyngedouw 2007). Ez a szempont az idősellátás kapcsán különösen lényeges, hiszen egy olyan szektorról beszélünk, amelynek főszereplői, az időződő személyek sokszor akadályozva vannak mindennapi tevékenységeikben, egyedül, a társas kapcsolatoktól elszigetelten élnek, és családtagjaikra vagy egy intézményre vannak utalva.

Kutatásom egy kvalitatív módszerrel végzett munka, amely részben a résztvevőkkel való együttműködésre épül. A vizsgálat során a hazai idősellátásban sikeresen megvalósított társadalmi innováció és folyamatban lévő innovatív megoldások kerültek a fókuszba. Ennek felderítését a terepmunka és a félig-strukturált interjú módszere biztosítja. Az előadás egy nappali ellátást biztosító állami fenntartású intézmény működését vizsgálja. Az alábbi kérdéseket járom körbe: 1) milyen típusú társadalmi innováció figyelhető meg egy önkormányzati fenntartású hazai intézményben, 2) a kezdeményezés milyen feltételekkel működik a településen, továbbá 3) társadalmi innovációnak nevezhetők-e a közösség, vagy az odafigyelés különböző formái.

Az eset azt demonstrálja, hogy egy nem piaci intézmény innovatív, új kezdeményezésekre nyitott működéséhez több feltétel szükséges. Ilyen a demokratikus vezetés, amely az innovációk megvalósítására való törekvést segíti elő. További feltétel a hozzátartozók, a település lakói, segítők és egyéb, akár piaci szereplők bevonása a gondozás megszervezésébe, valamint azokba az elképzelésekbe, amelyek hozzájárulhatnak egy jövőbeli innovációhoz. A közösségi működés mint alapelv szintén elengedhetetlen eleme lehet a társadalmi innováció létrejöttének. A közösség nem kizárólag a helyi közösségre, gondozási intézményre értendő, hanem tágabb értelmet kap. A szakemberek, civil szereplők, helyi vezetés és az érintett korosztály összefogása olyan újfajta erőforrásokat képes mozgósítani, amelyek alternatívát és lehetőséget biztosíthatnak a helyiek és akár mások számára.

A jóléti állam mint életpálya-finanszírozó rendszer

A szociálpolitika rendszer értékelésének egyik gyakori pontja, hogy a különböző jóléti programok milyen mértékben csökkentik a szegénységet és az egyenlőtlenséget. Le Grand úttörő munkája óta, amelyben kimutatta, hogy egyes programok milyen rosszul célzottak, a nemzeti statisztikai hivatalok és a nemzetközi ügynökségek, mint például a Világbank, az OECD vagy az Eurostat számára rutinná vált a jóléti programok jövedelem szerinti elosztási hatásainak, illetve szegénységenyhítő képességének mérése. A gyakorlatban a magasabb társadalmi helyzetű csoportok gyakran ugyanannyi vagy több transzferben és szolgáltatásban részesülnek, mint az alacsonyabb társadalmi helyzetű csoportok – ez a „nem csak a szegények” paradoxon, illetve a „Máté-hatás”.

Vizsgálatunk azt mutatja meg, hogy a jóléti rendszer nem feltétlenül rosszul céloz, hanem mással foglalkozik. Nem egy sikertelen Robin Hood, amelytől azt várnánk, hogy a jómódúak pénzéből támogatja a szegényeket, hanem egy „malacpersely” (Nicholas Barr), vagy „generációs jóléti szerződés” (Birnbaum et al). „Egy egyén különböző korú én-jei között” (Barr) osztja újra az erőforrásokat, és mivel ez az időbeli utaztatás a gyakorlatban nem lehetséges (a javak romlandók, a szolgáltatások a pillanathoz kötöttek), az életpálya mentén történő újraelosztás a korcsoportok közötti, keresztmetszetben zajló erőforrás-átcsoportosítások sorozataként működik. Mivel mindig élnek egymás mellett különböző életkorú emberek, az aktív korúak különböző csatornákon keresztül átadják erőforrásaik egy részét a gyerekeknek és az időseknek, részben a saját gyerekkorukban kapott támogatások visszatérítéseként, részben pedig saját időskorukra készülven.

Egy dekompozíciós elemzésben a társadalmi-gazdasági státusz és az életkor együttes eloszlását vizsgáljuk három különböző modellben a) az összes pénzbeli és természetbeni transzferrel („juttatások”), b) az adókkal és hozzájárulásokkal, illetve c) az e kettő eredőjeként adódó nettó juttatásokkal. Mintánk 22 európai ország több mint 400.000 polgárából áll. A számítások azt mutatják, hogy az európai jóléti államok, különösen a juttatások terén valóban érzéketlenek a státusz iránt, az életkor iránt viszont nem. „Malacperselyként” vagy „generációs jóléti szerződésként” működnek, nem Robin Hood-ként.

A szociálpolitikai rendszer tehát elsősorban nem szegénységet enyhít vagy jövedelemegyenlőtlenségeket csökkent, hanem függetleníti a fogyasztást a munkajövedelem-pálya alakjától. Ez egyfelől felmenti a rossz célzottság és a Máté-hatások kritikája alól, hiszen mást jelent a sikeres célzottság egy életpálya-finanszírozó rendszer esetében, mint egy szegénységenyhítő vagy egyenlőtlenség-csökkentő projektben. Másfelől viszont kiterjeszti az állami szegénységenyhítő és egyenlőtlenség-redukáló eszköztárat. Annak megállapítása ugyanis, hogy a jóléti intézményrendszer elsősorban életpályát finanszíroz, nem kérdőjelezi meg a szegénységenyhítés és egyenlőtlenségcsökkentés mellett szóló érveket. Inkább arról van szó, hogy a kormányzati tevékenység más formái is bevonhatók ugyanebbe a programba, és ennek megfelelően ítéltethők meg. Csak egy példa: az útépitési projekteket jellemzően a műszaki hatékonyság szempontjából tárgyalják, pedig az infrastrukturális hálózat is erősen befolyásolja az egyenlőséget. Az autópályák a gazdagok által lakott városok lakóinak kedveznek; a vidéki alacsonyabb szintű úthálózatokba és tömegközlekedésbe való beruházás azonban relatíve nagyobb hasznot hoz a szegényeknek. Hasonló példából bőségesen akad: biztonsági előírások, légszennyezési normák, a légi közlekedésbe vagy az árfolyampolitikába történő állami beruházások, szén-dioxid-adók, hogy csak néhányat említsünk.

A politikai ismeretek és viszonyulások elsajátítása és kibontakozása különböző szocializációs ágensek együttes hatásának eredménye, melyek közül előadásunkban a szűk családi hatásokra fókuszálunk. Korábbi kutatások sora igazolta, hogy a család szerepe a politikai szocializációban meghatározó, és a politikai homofília a családokon belül gyakori (Boonen 2019; Jennings és Niemi 1968; Kmetty és Szabó 2021; Tedin 1974). A fiatalok attitűdátvétele nagy hatékonyságú és hosszú távon stabil, amennyiben gyakori a családon belüli politikai kommunikáció, a szülők értékrendje stabil és konzisztens (Jennings, Stoker, és Bowers 2009), mindezek hiánya ugyanakkor később lazább egyéni politikai integrációt eredményezhet, illetve más színterek hatása erősödhet fel (pl. kortársak, iskola). A politikai szocializációt és annak dinamikáját mélyebben megérteni próbáló empirikus elemzések Magyarországon ugyanakkor ezidáig alig készültek. Kutatásunk célja a családon belüli politikai homofília és a szülők politikai jellemzőinek egyénre gyakorolt hatásának vizsgálata volt. Adataink egy 2023. februárban felvett kérdőíves kutatásból származnak. Az adatokat telefonon vették fel (CATI), a minta 2000 főt tartalmaz, és országosan reprezentatív nem, életkor, végzettség és településtípus alapján. A kérdőív a válaszadóra vonatkozó kérdések mellett számos kérdést tartalmazott a válaszadó édesapja és édesanyja politikai aktivitására, pártpreferenciájára és ideológiai pozíciójára vonatkozóan a kérdezett gyerekkorára fókuszálva. Elemzésünk három részből áll. Elsőként leíró jelleggel mutatjuk be a válaszadó és szülei közötti, különböző típusú homofiliák előfordulásának gyakoriságát. Ezek az eredmények jelentős családon belüli politikai homofiliára utalnak, a válaszadó politikai jellemzői szorosan korrelálnak a szülők politikai jellemzőivel. Ezt követően strukturális egyenletek módszerével (SEM) vizsgáltuk a Fidesz-szimpatia kialakulásához, valamint a választási részvételhez vezető utakat, különös figyelemmel a szülők politikai jellemzőinek hatásaira. A modellek eredményei alapján mind az anya, mind az apa ideológiai hovatartozása és politikai aktivitása meghatározó, közvetett hatást gyakorol az egyén politikai preferenciájára és viselkedésére. Végül az elméleti várakozásainknak megfelelően arra is találtunk bizonyítékot, hogy a politikai attitűdök átadása jóval sikeresebb volt azoknál a családoknál, ahol a szülők maguk is homofílek voltak politikai értelemben. Kutatásunk rávilágít, hogy a nemzetközi példákkal összhangban Magyarországon is a család az egyik legfontosabb színtere a politikai szocializációs mechanizmusoknak, a szülők nagy része sikeresen „örökíti át” politikai nézeteit, és ezek a nézetek elsősorban közvetett módon, az ideológiai orientációkon keresztül, de akár hosszú távon befolyásolhatják az egyének politikai viselkedését.

Hivatkozások:

- Boonen, Joris. 2019. „Learning Who Not to Vote for: The Role of Parental Socialization in the Development of Negative Partisanship”. *Electoral Studies* 59: 109–19.
- Jennings, M. Kent, és Richard G. Niemi. 1968. „The Transmission of Political Values from Parent to Child”. *American Political Science Review* 62(1): 169–84.
- Jennings, M. Kent, Laura Stoker, és Jake Bowers. 2009. „Politics across Generations: Family Transmission Reexamined”. *The Journal of Politics* 71(3): 782–99.
- Kmetty Zoltán, és Szabó Andrea. 2021. „Út a Fideszhez: Politikai szocializációs utak a pártválasztáshoz a magyar egyetemisták körében”. *Politikatudományi Szemle* 30(4): 29–58.
- Tedin, Kent L. 1974. „The Influence of Parents on the Political Attitudes of Adolescents”. *American Political Science Review* 68(4): 1579–92.

Női vállalkozók krízishelyzet(ek)ben. Vállalkozónők helyzete Magyarországon és Romániában (Erdély) egy szociológiai vizsgálat tükrében

A női vállalkozók még mindig kisebb arányban képviseltetik magukat a vállalkozói szférában az Európai Unión belül, az előttük álló akadályok továbbra is hatalmasak, és gyakran nagyon eltérnek a férfi vállalkozókéktól. A COVID-19 világjárvány, valamint az energiaválság a női vállalkozók helyzetét tovább nehezítette, és újabb kihívások elé állította a munka és a magánélet összeegyeztetését. A vállalkozóknak szembe kell nézniük azzal, hogyan kell túlélni a válságokat, hogyan kell hozzáigazítani vállalkozásaikat az új körülményekhez, hogy ellenállóbbá váljanak, valamint versenyképesek és fenntarthatóak maradjanak a válságok idején. A Covid-19 és az energiaválság okozta kihívások rávilágítottak arra, hogy a női vállalkozóknak ellenállónak kell lenniük, fejleszteniük kell digitális készségeiket, és hatékonyabban kell alkalmazniuk a válságkezelési stratégiákat.

Kutatásunkban a magyar és az erdélyi női vállalkozók helyzetére fókuszálunk. A következő kutatási kérdésekre kívánunk választ adni: Milyen rövid távú hatásai vannak a világjárvány és az energiaválság különböző hullámainak a nők által vezetett vállalkozások működésére? Milyen stratégiákat alkalmazhatnak a női vállalkozók a válságok okozta nehézségek leküzdésére? Milyen támogatást kaptak és/vagy vettek igénybe a női vállalkozók a válságok leküzdéséhez, a nehézségek leküzdéséhez? Milyen egyéni és társadalmi szintű nemi vonatkozásai vannak annak, ha női vállalkozóként kell megbirkózni a válságokkal?

Adataink vegyes módszertanra épülő, hét országra kiterjedő kutatási eredményből származnak. 2023 márciusa és júniusa között több mint 500 vállalkozónőt kérdeztünk meg online felmérésen keresztül, valamint félig strukturált mélyinterjúkat készítettünk vállalkozónőkkel (56 nő), szakértőkkel és üzleti angyalokkal (21 fő) 7 európai országból (Bulgária, Magyarország, Finnország, Románia, Szerbia, Szlovákia, Spanyolország). Az egyes országok adatainak összehasonlító elemzése során nyert eredmények a magyar és erdélyi mintára fókuszáló elemzés bemutatásakor a nemzetközi háttér leírásához nyújtanak kontextust. Az interjúk elemzéséhez az „agency and capability” (Sen (1992 által kidolgozott, idézi Hobson et al. 2011) koncepcionális keretrendszerre támaszkodunk annak vizsgálatára, hogy vállalkozónők hogyan tudják az egyéni szinten rendelkezésre álló többféle erőforrásukat (az úgynevezett konverziós tényezőket) (például: emberi tőkét, a jövedelmet, a nemet, az életkort, a családi és baráti hálózatot és a forrásokat) és a társadalom normatív elemeit (azaz a normákat, a médiát, a szociálpolitikai eszközöket stb.) felhasználni (Hobson et al., 2011).

Girasek Edmond (Semmelweis Egyetem Általános Orvostudományi Kar, Magatartástudományi Intézet)

E-páciensek és e-orvosok Magyarországon

Elméleti háttér: A digitális egészségügyi megoldások már jó ideje rendelkezésre állnak, azonban a Covid-19 világjárvány előtt ezek nem kaptak igazán hangsúlyos szerepet az egészségügyi ellátásban. A pandémia azonban erősen katalizálta a digitális egészségügyi technológiák szélesebb körű használatát, amely sok esetben az ellátás folytonosságát jelentette. Fontos felhívni a figyelmet azonban arra, hogy a digitális egészségügy nem elsősorban technológiai, hanem társadalmi változás, éppen ezért szükséges megvizsgálni az érintett szereplők témával kapcsolatos hozzáállását, elvárásait, motivációt, tapasztalatait.

Célkitűzés: Előadásunkban bemutatjuk a magyar lakosság és az orvosok digitális egészségügyi megoldásokkal kapcsolatos tapasztalatait, ismereteit, attitűdjeit országos reprezentatív lakossági és orvosi felmérés adatai alapján.

Módszerek: Az „E-orvosok és e-páciensek Magyarországon: a digitalizáció szerepe és lehetőségei az egészségügyben” (OTKA-FK 134372. számú, NKFIH által támogatott) kutatási program keretén belül országos reprezentatív kérdőíves felmérést végeztünk a felnőtt magyar lakosság körében (n=1723), telefonos megkereséssel (CATI) 2021. október 5. és 13. között, illetve 2021 júliusa és 2022 májusa között online kérdőíves felmérést végeztünk a Magyarországon dolgozó orvosok körében (n= 1774 fő).

Az adatok elemzését az IBM Statistics (SPSS 27) statisztikai adatelemző szoftverrel végeztük. A statisztikai adatfeldolgozás során megoszlásokat, keresztábla-elemzéseket és khi-négyzet-próbát végeztünk.

Eredmények: Lakossági felmérésünkből megállapíthatjuk, hogy az internethasználó lakosság 90%-a használja az internetet egészséggel kapcsolatos célokra is. Az internetes tájékozódás legfontosabb forrásai a weboldalak (75%) és a közösségi média (47%), továbbá a megkérdezettek közel fele kipróbálná a távvizitet (48,8%), és szívesen venné, ha orvosa ajánlana neki hiteles weboldalakat (47,8%) , applikációkat és szenzorokat (53,2%).

Orvosok tekintetében látszik, hogy a válaszadó orvosok közel 80%-a több-kevesebb rendszerességgel ajánl weboldalakat, és több mint fele ajánlott már applikációkat (52,8%) és közel fele közösségi média forrásokat (46%) pácienseinek. A megkérdezett orvosok nagy igényt tapasztalnak a páciensek részéről az emailben történő kommunikációra (80% jelezte), továbbá a következő 3 évben a válaszadók közel fele szívesen használna applikációkat (56,2%), szenzorokat (46%), hordozható diagnosztikai eszközöket (49%), és több mint negyedük mesterséges intelligencia nyújtotta lehetőségeket (28,3%) az ellátásban.

Következtetés: A digitális technológiák ma már az ellátás integráns részét képezik, ugyanakkor számos esetben további támogatást, fejlesztést, célzott szakpolitikai beavatkozást igényel a digitális egészségügyi megoldások minden előnyének kiaknázása.

Kulcsszavak: digitális egészség, e-orvosok, e-páciensek

Görgőy Rita (Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért)

Válásmegélés, válásfeldolgozás és ezek befolyásoló tényezői, avagy válás-e a válás

A válás témakörének gazdag és sok szempontból kategorizálható irodalma van (Görgőy 2022). A szociológiai szakirodalomban a válások következményeinek vonatkozásában megkülönböztethetjük a protektív, a szelekciós és a forrás-modellt, a válásstressz-alkalmazkodási perspektívát (Amato 2000, 2010; Dahl, Hansen, Vignes 2015), valamint a házasságok és a válások heterogenitását hangsúlyozó megközelítést (Williams, Umberson 2004; Amato, Hohmann-Marriott 2007; Pongrácz 2011; Kovács, Balog, Mészáros, Kopp 2013; Tóth 2016). Mivel azonban ez az irodalom döntően kvantitatív kutatásokon alapszik, nem tudunk eleget arról, hogy ki hogyan éli meg a válást/szakítást, illetve hogy ki hogyan küzd meg ezzel az élethelyzettel. Előadásomban 2016 és 2019 között elváltakkal és párkapcsolati szakítást megélt személyekkel készített harminc félig strukturált életútinterjú mélyelemzésének válásmegélésre és válásfeldolgozásra vonatkozó eredményeit kívánom összefoglalni. Magukat az érintetteket megszólaltatva szeretném bemutatni a lehetséges válásjelentéseket és azok mintázatait, a válásfeldolgozás útjait és segítő eszközeit, azokat az elsősorban kvalitatív módszerrel vizsgálható tényezőket, melyek válásra vonatkozó jelentésadásukat és válásfeldolgozásukat befolyásolták. Kísérletet teszek az alábbi kérdés megválaszolására: a válás stresszor, azaz a szervezetet alkalmazkodásra késztető életesemény, krízis/válás és/vagy trauma? Kutatási eredményeim alapján úgy gondolom, hogy a válás mindenképp stresszteli életesemény, ugyanakkor krízist, azaz válságot is eredményez, viszont nem minden esetben traumatizáló. Egyértelműen válás, mert fordulópontot jelent az ember életében, egy korábbi, viszonylagos egyensúlyi állapot felborulásával jár, és ezzel fokozott sérülékenységet is jelent a személyiség számára (Kiss, Makó 2015).

Elemzésem során a „klasszikus” tartalomelemzés (Antal 1976; Krippendorff 1995), a grounded theory (Corbin és Strauss 2015), valamint a biográfia (Bögre 2018, 2020a; 2020b; 2020c) és a narratív pszichológiai tartalomelemzés (Ricoeur 2001; László, 1998, 2005, 2008; Péley 2002; Görgőy 2015) szempontjaira, elemeire egyaránt támaszkodtam. Nem köteleződtem el kizárólag egyik felsorolt módszer mellett, és nem is alkalmaztam „mereven”, teljeskörűen e módszerek lépéseit, szabályait.

Az első, az érintettek válásdefinícióira vonatkozó kutatási kérdésem vonatkozásában arra a megállapításra jutottam, hogy a válás Janus-arcú életesemény, jó és rossz jelentése, megélése egyaránt van, illetve lehet. A válásmegélés mintázatait vizsgáló kérdéskörben hangsúlyoztam, hogy interjúalanyaim döntő többsége párkapcsolata megszakadását „ambivalens” életeseményként írta le. Egyrészt rámutattak a válás traumatikus, nagy fájdalommal, pszichés problémákkal járó és „praktikus” nehézségeket okozó oldalára, másrészt felvázolták azt az önismereti utat, ami a válás újjászületési lehetőségként való megéléséhez vezetett. Ugyanis ha az egyén képes visszanyerni lelki egyensúlyát, akkor számára akár a válás egyfajta újjászületést is jelenthet, amennyiben a válással járó nehézségek megoldása gazdagítja problémamegoldási készségeit, képességeit, fejleszti önismeretét, növeli önbizalmát, stb. Ha viszont az elvált személy nem tud egy új egyensúlyi állapotot megteremteni, és a válás traumaként való megélése számára véglegessé válik, a válás meg is betegítheti az érintettet. A válás megélése rendkívül szubjektív, illetve sokszínű. A válásmegélés befolyásoló tényezőit kutató kérdésem kapcsán rámutattam a válás „eredeztetésének”, illetve folyamatként vagy statikus eseményként való értelmezésének, a hűtlenségnek, a transzgenerációs mintáknak a hatására.

A válási trauma beazonosítását célzó – negyedik – kutatási kérdésem tekintetében megállapítottam, hogy sokszor magának az elvált személynek sem egyértelmű, hogy a válás/szakítás és/vagy a válással/szakítással végződő rossz, bántalmazó, rideg stb. párkapcsolat jelentett-e válságot/krízist, traumát, illetve hogy alapvetően a másik fél hűtlenségét kellett-e adott esetben feldolgoznia. Nyolc

kategóriába soroltam beszélgetőtársaimat a traumatizálódás témakörében. Az ötödik kérdésem a feldolgozás alakulásában szerepet játszó tényezőkre irányult.

Az embertársakba vetett bizalom elmélete és empirikus mérhetősége

A tanulmány az embertársakba vetett bizalom elméleti alapjait vázolja fel. A jelenség nem újszerű a bizalomkutatás terén, hiszen az ismeretlen mások felé érzett bizalom mind teoretikus, mind empirikus értelemben régóta vizsgált problémakör. Ami miatt újragondolása mégis indokolt, az elsősorban korunk változó világával, a késő modernitás előrehaladásával és a globalizáció felgyorsulásával magyarázható, amely folyamatok megváltoztatták az embertársainkhoz fűződő tapasztalatainkat és viszonyainkat. Az írás kiindulópontja a szituatív bizalomelméletek kritikája, amely kétségbe vonja, sok esetben egyenesen értelmetlennek tartja azt az állítást, hogy az egyén bizalommal lehet ismeretlen embertársaihoz. Az érvelés rámutat arra, hogy a szituatív bizalomelméletek miként értik félre a bizalommutatási hajlandóság és a bizalomérzés közötti alapvető különbséget, s miért következik mondanivalójukból, ha alaposan végiggondoljuk azokat, hogy az egyéneknek mégiscsak általában viszonyulniuk kell valahogyan, több vagy kevesebb bizalommal embertársaikhoz. Az írás második része átfogóan tárgyalja ezen emocionális viszonyulást, annak kialakulását, illetve hatását az egyén személyiségére, gondolkodásmódjára, bizalommutatási hajlandóságára. A tanulmány utolsó harmada kifejti, miért fontos, hogy az embertársakba vetett bizalom esetében markánsan megkülönböztessük az azonossággal való együvé tartozást és a mássággal való összetartozást, s miért az utóbbi az, amelynek a szakirodalomban eddig tárgyaltakhoz képest sokkal jelentőségteljesebb szerepet kell szánni az ismeretlen másokhoz való viszonyulás megértése tekintetében.

Egy „élhető ország” dimenziói? – társadalmi narratívák

A 21. században egyre markánsabban jelenik meg az a szándék, hogy a társadalmak fejlettségét és az egyének életminőségét ne csak makrogazdasági mutatókon keresztül ragadjuk meg, hanem a lakosság életminőségét, a társadalmak élhetőségét állítsuk a fókuszba (vö.: Stiglitz 2009, Anand 2016, OECD Better Life Index). Az élhetőség koncepcióját és a kapcsolódó társfogalmakat megragadni igyekvő meghatározások két eltérő – ám összefüggő – pályán haladnak. Míg az egyik az élhetőség strukturális-materiális tényezőit állítja a fókuszba, addig a másik alapvetően a szubjektív-individuálisan meghatározott tényezőkre fókuszál (Miskolczi – Zenovitz – Kollár D. – Kollár J. 2022). Előbbi arra épül, hogy vannak olyan tényezők, amelyek minden ember számára elengedhetetlenek a jó élethez [bérszínvonal (Goldsmith, 1996), intra- és intergenerációs társadalmi mobilitás (Corak 2013, Chan 2017), hatékony és átlátható intézményi működés (Kroll 2008, Glatz - Eder 2020), közbiztonság, egészség. (Miskolczi – Zenovitz – Kollár D. – Kollár J. 2022)]. Ezzel szemben a jólét szubjektív jellegzetességeit előtérbe helyező megközelítések elsősorban arra a belátásra alapoznak, hogy az individuumok eltérő igényekkel, célokkal, szükségletekkel és élethelyzetekkel bírnak. Eszerint az „élhető társadalom” az, amely támogatja az egyéneket abban, hogy megvalósítsák vágyaikat és céljaikat. Szakirodalmi kontextusban az élhetőség egy olyan állapot körvonalait rajzolja meg, amelyben az állampolgárok magas lehetőséggpotenciállal rendelkeznek, birtokukban vannak azok a „képessegek”, amelyek révén a számukra kívánatos életet megvalósíthatják.

Mindezekkel a belátásokkal összhangban az élhetőség jellemzőinek empirikus megragadásakor szimultán szerettük volna vizsgálni a strukturális tényezőkre és egyéni helyzetre vonatkozó attitűdöket. Ennek érdekében a Századvég Konzorcium Társadalomtudományi Kutatócsoportjának célja az volt, hogy megismerjük a magyar társadalom jelenleg fennálló és annak „mindennapjait” alakító ún. „élhetőségi” szempontjait, továbbá, hogy ne kizárólag nemzetközi indexek és makrogazdasági mutatók alapján vonhassunk le következtetéseket, hanem elsősorban az itt élők által narrált szempontok szerint vegyük górcső alá és alakítsuk indikátorokká, majd pedig kvantifikáljuk azokat a területeket, amelyek az itt élők véleménye alapján Magyarországot komfortosabbá tehetik a lakosság számára. Egy olyan társadalom-keresztmetszeti kép felvázolására vállalkoztunk, amely szigorúan a tudomány módszertani keretein belül, de alulról jövő módon, elsősorban a lakosság elképzeléseire épül, és amely különböző társadalomszervezési dimenziók mentén mutatja be Magyarország kvázi ideáltipikus állapotát.

A kutatás három módszertani lábra épült: Alapkövét a 2022 márciusában felvett 8 darab online fókuszcsoport képezte, amelynek célja az „élhetőség”, valamint a kapcsolódó fogalmak feltárása és tartalmi feltöltése volt. Az így nyert attitűdöket az április-június között, a lakosság körében felmerült szakterületek kutatói, döntéshozói körében felvett 20 szakértői interjú tette mélységeiben is érthetővé. Végül 2022 áprilisában egy 1000 fős, lakossági kérdőíves felméréssel zártuk a sort.

A fókuszcsoportok eredménye rámutat, hogy a lakosság az „élhető ország” fogalmát összesen 83-féle megközelítésben narrálta, amit 8 átfogó élhetőségi dimenzióba tudtunk rendezni. Ezek – a kutatást záró kérdőíves felmérésünk szerinti csökkenő sorrend alapján – a következők: munkaerőpiac, lakókörnyezet, közlekedés, életszínvonal, egészségügy, oktatás, közélet-politika, társadalmi kapcsolatok.

Sérülékeny társadalmi csoportok a digitális egészségügyi ökoszisztémában

Bevezetés: A digitális egészségügyi megoldások a COVID-19 pandémia alatt és után fontos szerepűvé váltak az egészségügyben. Az implementációval párhuzamosan azonban felmerül az is, hogy a sérülékeny társadalmi csoportok miként részesülhetnek e lehetőségekből. Egyre fontosabb kérdéssé válik az ún. digitális egészségparadoxon, mely szerint a digitális egészségügy lehetőségeiből azok a társadalmi csoportok maradhatnak ki, akiknek a leginkább szükségük lenne rá. A „techquity” 4 pilléres megközelítése szerint a bizalom, a hozzáférés és a használat, valamint a fenntarthatóság biztosítása a legfontosabb kérdés a sérülékeny társadalmi csoportok esetében.

Módszer: A Semmelweis Egyetem Digitális Egészségügyi Kutatócsoportja reprezentatív vizsgálatában a 65 évnél idősebbek (n=428) és a fogyatékkal élők (n=272) alpopulációjában, valamint a Máltai Szeretetszolgálatnál végzett két kvantitatív kutatás hajléktalanpopulációra irányuló felmérése alapján (n=98, n=662) mutatja be a digitális eszközökkel kapcsolatos attitűdöket, használati szokásokat és igényeket. A hajléktalansággal élők csoportjában sor került egy 12 hetes időtartamban, 6 online vizitből álló telemedicina pilot projekt (n=55, 415 online vizit) monitorozására is.

Eredmények: A 65-74 éves korosztály 43%-a, míg a 75+-os csoport 23%-a használ internetes forrás(oka)t egészséggel kapcsolatos célokra. Minden második megkérdezett számára segítséget nyújt rokon, családtag, ismerős a digitális világban való eligazodásban. Az internethasználó idők közül gyakorlatilag minden megkérdezett hallott már digitális egészségügyi megoldásokról (e-recept, online időpontfoglalás, távvizit), és közel 70%-uk mindkét korcsoportban legalább egyfajta digitális kommunikációval, adminisztrációval vagy eszközzel kapcsolatos megoldást is használt már. Az internethasználó megkérdezettek 70%-ának lenne igénye (mindkét korcsoportban) arra, hogy további digitális megoldásokat használjon egészséggel kapcsolatosan. A korlátozottsággal élők körében kisebb arányú a digitális megoldások iránti igény és nyitottság: már az internethasználat is fele akkora gyakoriságú a súlyosan, és kétharmad arányú az enyhén korlátozottak körében a nem korlátozottakhoz viszonyítva (41,9% illetve 63,1% vs. 86,6%). Az aktív internethasználók közül azonban a súlyosan (30,0%) és az enyhén korlátozottak (22,4%) egyaránt nagyobb arányban használják egészségügyi célokra az internetet, mint a nem korlátozottak (11,6%). Szignifikáns különbség mutatkozik az ismert, illetve használt digitális megoldások számában is a korlátozottak és a nem korlátozottak között: a korlátozottak átlagosan 4,4 digitális megoldást ismernek és 2-t használnak, míg a nem korlátozottak esetében ez a két szám 4,9, illetve 2,3. A hajléktalanpopuláció a hazai referenciacsoporttal megegyező mértékben nyitott a telemedicina használatára. Aki általában véve elégedettebb az egészségügyi ellátással, az nagyobb nyitottságot mutat a telemedicina irányába. A telemedicina pilot projektben részt vevő hajléktalan kliensek és orvosok is magas elégedettségi szintről számoltak be. A hajléktalan személyek körében a kontrollcsoporthoz képest alacsonyabb, de stabil, jól mérhető digitális eszköz-használat és egészségügyi célú internethasználat jellemző (34.5% vs. 71%)

Következtetések: Eredményeink azt mutatják, hogy a sérülékeny társadalmi csoportok esetében a külső támogatás (intézményi, családi, betegtársaktól ékező) a digitális eszközök használatában kulcsszerepű. Telemedicina pilot projektünk megmutattatta, hogy a hajléktalanpopuláció bekapcsolható a digitális egészségügyi ellátórendszerbe, a megfelelően tervezett telemedicinális ellátás és az ehhez kapcsolódó, komplex digitális egészségügyi szolgáltatások csökkenthetik a digitális egészségügyi és az egészségügyi egyenlőtlenségeket.

A közbeszerzési korrupciós kockázati mutatók érvényessége a magyar városok tendereire nézve

A korrupciókutatás közelmúltban elterjedt módszerévé vált az interneten közzétett, a közigazgatási és irányító szervek integritását jellemző nagy mennyiségű adat feldolgozása és elemzése. Az egyik kulcsfontosságú terület e tekintetben a közbeszerzéseké: bizonyos, a közintézmények által végzett tárgy- vagy szolgáltatás-beszerzések során előforduló körülmények – például az ajánlattevők közötti verseny és a nyilvános meghirdetés hiánya –, amelyek megkönnyítik a korrumpált ügyletek lebonyolítását, korrupciós kockázatokként értelmezhetők. Feltételezhető ugyanis, hogy a korrupcióban részt venni kívánó szereplők a beszerzés jellemzőit úgy alakítják, hogy azok megkönnyítsék a korrupció lebonyolítását. A korrupciós kockázati mutatókat – „red flag”-eket – olyan nemzetközi intézmények is elismerik és vizsgálják, mint az OECD, az Európai Bizottság és az Open Contracting Partnership. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a korrupciót elősegítő feltételek megléte nem feltétlenül jelenti azt, hogy valóban korrumpált ügyletek történnek – előadásomban egy, a korrupciós kockázati mutatók érvényességével kapcsolatos interjú terepmunka tanulságait mutatom be, aminek során arra a kérdésre kerestem a választ, hogy a magyar városok közbeszerzéseire nézve mennyiben alkalmazhatók ezek az indikátorok.

A félig strukturált interjúkat közbeszerzési szakértőkkel, szakemberekkel, az önkormányzatok érintett döntéshozóival, valamint az önkormányzati közbeszerzési pályázatokra jelentkező vállalkozókkal készítettem. A különböző szereplőkkel felvett beszélgetések tanulságainak közös halmaza várakozásaim szerint jól jellemzi a korrupciós kockázati mutatókat, és segít a téma érzékenysége miatt esetleg a valóságtól eltérő válaszok kiszűrésében. A terepmunka 2022 januárja és júliusa között zajlott, összesen tizenegy interjút vettem fel, az alanyokat hólabda mintavételi módszerrel toboroztam. Bár az interjúk száma korlátozott, a témával kapcsolatos új információk és meglátások mennyisége jelentősen csökkent az utolsó beszélgetések során. Ez arra utal, hogy a terepmunka léptéke elegendő a megalapozott következtetések megfogalmazásához – e tekintetben jelen terepmunka megalapozott elméleti (grounded theory) kutatásként értelmezhető, aminek szervezése során igyekeztem követni a deviáns eset alapú mintavétel alapelveit és a maximális variáció elvet. Az új résztvevők toborzását addig folytattam, amíg el nem értem az elméleti telítettséget, vagyis az elemzés és az adatgyűjtés között oda-vissza mozgottam egészen addig, amíg új információkat gyűjthettem az interjúkkal.

Az interjúk tanulságai szerint a korrupciós kockázati mutatók jelezhetik a korrupció lehetőségét, azonban nem determinisztikus módon: ezek az indikátorok leginkább az értékesebb pályázatok, illetve a nagyobb szervezetek által indított beszerzések esetében lehetnek érvényesek, de az önkormányzatoknál – főként a kisebb településeken – olyan beszerzéseket is inkriminálhatnak, amelyeket semmiféle etikátlan szándék nem érintett. A csaláson túl a korrupciós kockázatok a közbeszerzési rendszer és szabályozás problémáira – nevezetesen az átláthatóbb eljárástípusok aránytalanul magasabb bürokratikus terheire –, a kiírók és az ajánlattevők adminisztratív kapacitásainak hiányára is rámutathatnak. Jelezhetik továbbá az adott ágazatban működő vállalatok minőségét, hiszen ha megnő az esélye annak, hogy az ügyeskedő vállalatoktól alacsony árú ajánlatokat kapnak az önkormányzatok, a meghívásos eljárások az ő szempontjukból racionális választásnak tűnhetnek, hiszen így megkímélhetik magukat a botrányoktól. Szóba kerültek az úgynevezett „irányított pályázatok” is, amelyek mellett gyakran felhozott érv az volt, hogy bizonyos esetekben többet ér egy adott cégnek odaítélni egy pályázatot a tiszta és intenzív versenynél. A megkérdezettek egyöntetűen említettek olyan további, a közbeszerzési korrupciós kockázati elemzések során kevésbé vizsgált pályázati jellemzőket, amelyeket a korrupciókutatás szempontjából ajánlatos elemezni.

Syla, Hana – Rakovics Zsófia (Eötvös Loránd University, Faculty of Social Sciences; Eötvös Loránd University, Faculty of Social Sciences, Research Center for Computational Social Science, Doctoral School of Sociology)

Migrációs válságok elemzése a magyar miniszterelnök beszédeiben

Európában migrációs válság van, amelyet Ukrajna orosz megszállása okozott, és amely miatt emberek milliói kényszerültek elhagyni otthonukat. Annak ellenére, hogy Magyarország kormánya a korábbi migrációs hullámok érkezésekor negatív attitűdöt mutatott az országba menekültekkel szemben, melynek következtében egy ideig a menekültekről és a migránsokról szóló nyilvános diskurzus rasszista és idegengyűlölő volt, az ország miniszterelnöke az ukrainai menekülteket a kezdetektől fogva befogadó szándékáról biztosította és támogatásban részesítette (Reilly & Flynn, 2022).

A migráció és a válság diskurzusa 2015-ben jelent meg a magyar politikai közbeszédben, amikor több mint 220 ezer menekült haladt át Magyarországon, hogy elérje Nyugat- és Észak-Európát (Menjívar et al., 2019). A magyar miniszterelnök, Orbán Viktor szerint 2015-ben invázió indult Európa ellen (Orbán, 2019), kormánya közismertté vált a bevándorlóellenes attitűdök terjesztéséről (Barna & Koltai, 2019). A válsághelyzetek érzelmi töltetét felhasználva, politikai napirendjének előmozdítására és illiberális rezsimjének fenntartására Orbán egyértelmű különbséget tett a korábbi időszakokban Magyarországra érkezők („illegális migránsok”) és az ukránok („valódi menekültek”) között.

Kutatásunk a migráció témájára fókuszál, és a miniszterelnök nyilvános beszédeiben megfigyelhető kommunikációs stratégiákat vizsgálja. Különböző időszakokat határozunk meg (pl. 2015-2018 és 2022), hogy összehasonlítsuk egymással a migráció domináns keretezését, valamint az intervallumokban alkalmazott jellemző kulcsszavakat. Vizsgált kutatási kérdéseink: milyen politikai stratégiákat alkalmazott Orbán Viktor a migrációval kapcsolatban, illetve hogyan használta ezeket a migrációs válságok megkülönböztetésére?

Diskurzustörténeti megközelítést (Reisigl & Wodak, 2017) alkalmazunk, természetesnyelv-feldolgozással (NLP) és adatvezérelt kvantitatív szövegelemzéssel kombinálva. A kvalitatív elemzés alapján öt – Orbán használt – uralkodó diszkurzív stratégiát tárunk fel, melyek gyakoriak a diszkriminációs diskurzusokban. A kvantitatív vizsgálat során súlyozott szógyakoriságokat elemzünk, és statisztikai teszteléssel vizsgáljuk, hogy ezek változnak-e az idő múlásával, hogy feltárjuk a migráció keretezését a meghatározott időszakokban.

Eredményeink szerint a miniszterelnöki beszédek a távoli országokból érkező menekülteket túlnyomórészt negatív színben tüntetik fel, míg a szomszédos Ukrajnából érkezőket együttérzéssel és empátiával írják le. Ezek az eredmények összhangban vannak azokkal a feltételezésekkel is, melyek szerint Orbán Viktor szándékosan hangsúlyozza ezeket a különbségeket, hogy kormányát Magyarországot és Európa védelmezőjeként mutassa be.

Hivatkozások:

Barna, I., & Koltai, J. (2019). Attitude Changes towards Immigrants in the Turbulent Years of the “Migrant Crisis” and Anti-Immigrant Campaign in Hungary. *Intersections*, 5(1). <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v5i1.501>

Menjívar, D. C., Ruiz, D. M., & Ness, D. I. (2019). *The Oxford Handbook of Migration Crises*. Oxford University Press.

- Orbán, V. (2019). Speech by Viktor Orbán at the Atreju 2019 event held by the Brothers of Italy party (Fdi). About Hungary. <https://abouthungary.hu//speeches-and-remarks/speech-by-viktor-orban-at-the-atreju-2019-event-held-by-the-brothers-of-italy-party-fdi>
- Reilly, R., & Flynn, M. (2022). THE UKRAINE CRISIS Double Standards: Has Europe's Response to Refugees Changed? Global Detention Project | Mapping Immigration Detention around the World. <https://www.globaldetentionproject.org/the-ukraine-crisis-double-standards-has-europes-response-to-refugees-changed>
- Reisigl, M., & Wodak, R. (2017). The Discourse-Historical Approach (DHA). METHODS OF CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS." "Europe is experiencing a migration crisis caused by the Russian invasion of Ukraine, which has forced millions of people to leave their homes. Hungary, being one of the affected neighbouring countries, has presented a welcoming stance and overt support towards the Ukrainian refugees, although for a while, the public discourse about refugees and migrants in the same country has been racist and xenophobic (Reilly & Flynn, 2022).

Hegedüs József (Városkutatás Kft. és Corvinus Egyetem)

A két magyarországi lakásfinanszírozási válság – tanulságok

Az előadás a magyarországi lakáspiaci rendszer elmúlt 40 éve két nagy lakáspiaci válságának történetét mutatja be, amelyek az 1989 utáni években és a 2008 utáni években zajlottak. A két nagyon különböző válság okai és kezelése bőséges információval szolgál a szocialista lakásrendszerről a piaci alapú lakásrendszerre való áttérés jellegéről.

A szerző szerint mindkét magyarországi válság esetében a kritikus pont a piaci kockázatoknak kitett középosztály pénzügyi nehézségei voltak. Az első válság abban gyökerezett, hogy a lakásfinanszírozás alapvetően a második gazdaságra épült, ami a gazdaság egészének működésében instabil helyzetet jelentett, mivel az átmenet után a második gazdaságban szerzett jövedelmek bizonytalanná váltak, és a munkanélküliség jelentős problémává vált. A második válságban is a bizonytalan alsó középosztály pénzügyi helyzete okozta a legnagyobb problémát. Mindkét esetben a jól működő szociális lakásszektorágazat hiánya súlyosbította a válságot.

Érdekes különbség, hogy az első esetben a kockázatot az állam viselte, amely arra kényszerítette a hitelfelvevő lakosságot, hogy osztozzon az inflációból származó nyereségben, de ezt az alacsony jövedelmű lakosság igen szerény támogatásával tette. A második esetben a kockázatot a hitelfelvevők viselték, és az állam lényegében arra kényszerítette a bankokat, hogy a családok veszteségeinek egy részét viseljék. A hitelmentő program azonban nagyon igazságtalan volt, mivel a felső 20 százalékos jövedelműeket kedvezően részesítette előnyben, de a szélesebb középosztályt nem igazán támogatta. Mindkét program tartalmazott egy elemet a leginkább rászoruló családok megsegítésére, de ez csak a segítségre szoruló kis részét érte el.

Hegedüs Márk (ELKH KRTK RKI)

A bizalom hagyományos kérdőíves mérésének tartalmi érvényessége

A tanulmány az úgynevezett standard bizalomkérdést teszi átfogó kritikai vizsgálat tárgyává, amelyet a bizalom kérdőíves mérésének leggyakrabban alkalmazott eszközeként tartanak számon. A kritikai fókusz a tartalmi érvényesség szempontjait követi, mégpedig olyan módon, hogy a standardon mért adatokat – a teljes mintára vonatkozóan és egyéni szinten is – összeveti egyéb, jól ismert kérdőíves eszközök, köztük a bizalomrádiusz, az ANES-kérdéssor és a bizalomindex eredményeivel. A tartalmi érvényesség e rendkívül átfogó, a bizalomkutatásban mindenképpen hiánypótlónak számító vizsgálatát saját felmérésből származó adatok teszik lehetővé. Az írás legfontosabb következtetése, hogy a standard bizalomkérdés túlságosan nagyvonalúan azonosítja be az ismeretlen mások felé – saját elmondásuk szerint – bizalmat érző válaszadókat, ugyanis a többi eszközzel összevetve rendre az derül ki, hogy ezek az elvileg magas bizalmú egyének jelentős arányban mégsem éreznek bizalmat az ismeretlenek irányába.

Hegedűs Rita (Selye János Egyetem és Budapesti Corvinus Egyetem)

Otthoni idősgondozás és vallás

Napjaink gazdasági, egészségügyi és általános politikai válságállapotát nap mint nap érezzük, érzik a családok, s köztük azok a családok is, ahol ellátásra, gondozásra szoruló családtag él. Nehezebb a megélhetés, nagy a bizonytalanság, nehezebb segítséget is kapni. Bár elvben Magyarországon is létezik az otthon élő és segítségre szoruló idősekre valamiféle szervezett ellátás, a gyakorlatban a rendszer nehézkesen, bürokratikusan és forráshiányosan működik, és eleve bele van kalkulálva a család tevékenysége. Ugyanakkor az ellátást végző személyek vagy munkát végeznek, vagy már maguk is idősek, esetleg betegek. Összességében tehát igen nagy terhek nyugszanak a feladatot ellátók vállán. Vajon ebben a helyzetben mi az a belső motiváció, ami erőt ad mindazoknak, akik a gondozást ellátják? Szerepe lehet ebben a vallásnak? Eltér egymástól vallásos és nem vallásos családtagoknak a helyzethez való hozzáállása, az azzal való megbirkózása?

Tudjuk, hogy a vallás számos szempontból óvó funkciót tölthet be az ember életében, szubjektív jólétében. Számos kutatás bizonyította a lelki egészség megőrzésében a vallásosság pozitív szerepét (pl. Bonelli és Koenig 2013, Kopp Mária és munkatársai 2004, Christopher Ellison 1991, Pikó 1999 és 2018). Idler (1987) koncepciója a vallás egészségmegőrző hatásával kapcsolatban különösen izgalmas. Négy mechanizmust különböztet meg: a vallásosság egyszerűen azzal hat, hogy a vallásos személy bizonyos káros viselkedéseket vallási alapon elutasít (illetve egészségeseket megtart); a vallási közösséghez tartozás pszichés és fizikai segítséget nyújthat (illetve negatív hatást is kifejt); a vallás mint értelemadó rendszer csökkentheti a bizonytalanságérzést; a vallás a szenvedésnek jelentést tulajdoníthat, és ezzel elviselhetőbbé teszi. E mechanizmusok a gondozók életének e nehéz szakaszában is megjelenhetnek, érdemes őket megvizsgálni.

E kérdések foglalkoztattak akkor, amikor időseket otthon ápoló családtagokkal folytatandó interjúk kutatásomat terveztem. Több olyan Facebook-csoport is létezik, ahol a beteg családtagot gondozók keresnek segítséget, illetve osztják meg egymással problémáikat is. Ezeken a platformokon kerestem meg alanyaimat.

Előadásomban a vallásos és nem vallásos személyek motivációinak eltérő és egyező mintázataira, valamint a vallási és egyéb tényezőknek a pszichésen igencsak megterhelő tevékenységgel való megbirkózásában játszott szerepére irányul a figyelmem.

Hivatkozások:

Bonelli, Raphael M. – Koenig, Harold G. (2013): Mental disorders, religion and spirituality 1990 to 2010: a systematic evidence-based review, *Journal of Religion and Health*, vol. 52, no. 2, 657–673.

Ellison, Christopher G. (1991): Religious involvement and subjective well-being, *Journal of Health and Social Behavior*, vol. 32., no. 3, 80–89.

Idler, Ellen L. (1987): Religious involvement and the health of the elderly: some hypotheses and an initial test, *Social Forces*, vol. 66., no. 1, 226–238.

Kopp Mária – SZÉKELY András – SKRABSKI Árpád (2004): Vallásosság és egészség az átalakuló társadalomban, *Mentálhigiéne és Pszichoszomatika*, 5. évfolyam, 2. szám, 103–125.

Pikó Bettina (2018): Vallás, lelki egészség, öngyilkosság, in Zonda Tamás – Bozsonyi Károly – Moksony Ferenc (szerk.): *Az öngyilkosság szociológiája*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan, 231–258.

Pikó Bettina (1999): A vallás és egészség kapcsolatának szociológiai értelmezése, Szociológiai Szemle, 9. évfolyam, 3. szám, 124–134.

A participációs várostervezés fejlődése Budapesten a rendszerváltás óta városfejlesztési dokumentumok tükrében (1990-2022)

A rendszerváltás Magyarországon nagy horderejű társadalmi-gazdasági-politikai változásokat indukált, amely során egy centralizált alapon szerveződő államalakulat helyét átvette a helyi önkormányzatok széles autonómiáján alapuló pluralizált közigazgatási rendszer. A magyar tervezési rendszer ugyanezen az ösvényen haladt: egy teljes mértékben állami kontroll alatt lévő tevékenység egy komplexebb, sokoldalúbb és kreatívabb feladattá alakult át, ami a helyi önkormányzatok felelősségévé is vált. A tervezési környezet szintén radikálisan megváltozott, a gyorsan változó társadalmi-gazdasági folyamatokkal együtt pedig kiszámíthatatlanabbá is vált, ami így megkövetelte a várostervezés gyorsabb adaptációs képességét. Budapest kivételes helyzetbe került, hiszen a város kormányzása a Fővárosi Önkormányzat és a 23 kerületi önkormányzat egymás mellé rendelésével erősen fragmentálttá vált, ami által a várostervezés intézményileg és stratégiaiilag is 24 részre szakadt. A budapesti városfejlesztési dokumentumok teljes körű harmonizálását a mai napig nem sikerült megoldani, mivel a vonatkozó törvények nem teszik kötelezővé a fejlesztési tervek összehangolását. Habár a közös szocialista múlt meghatározta a budapesti városfejlesztés kezdeti intézményi és szellemi kereteit, a települési önkormányzatok nagyfokú önállósága és a főváros kormányzásának fragmentáltsága teret adhatott tervezési stratégiák sokféleségének kialakulására. Mivel nagyon kevés tudományos munka született a poszt szocialista országok és városok várostervezési megközelítésmódjainak rendszerváltás utáni alakulásáról, kutatásunkban mi erre tettünk kísérletet egy konkrét aspektus, a városfejlesztési dokumentumokban megjelenő lakossági bevonás főbb jellemzőinek vizsgálatán keresztül. A vizsgálat a több mint 30 év alatt született, Fővárosi Önkormányzat és fővárosi kerületi önkormányzatok által elkészített városfejlesztési dokumentumok feldolgozásával készült el. A csaknem 80, vizsgálatba bevont dokumentum tartalmát három dimenzió alapján elemeztük: a lakossági bevonás formáinak és eszközeinek elemzése, illetve a bevonás szükségessége mögött húzódó narratívák dimenziói mentén. A lakossági bevonás formáit egy felállított analitikai keret ötfokú skáláján keresztül vizsgáltuk (informálás, konzultálás, involválás, kollaboráció, delegálás), míg a lakossági bevonás eszközeinek elemzésénél a lakosság bevonására használt események, platformok és kommunikációs módszerek főbb jellegi információit gyűjtöttük össze, és ezek diverzitását vizsgáltuk az egyes önkormányzatok esetében. A lakosság várostervezésbe való bevonásának szükségességére vonatkozó önkormányzati narratívák elemzésén keresztül elsősorban a szocialista jellegű, felülről vezérelt várostervezés örökségének „kikopását”, valamint a helyi lakosokat egyenlő partnerként kezelő várostervezési irány megjelenését vizsgáltuk. Kutatásunk eredményei rámutattak arra, hogy a szocialista tervezési múlt maradványai egyre inkább eltűnnek a fővárosi tervezési gondolkodásból, azonban Budapest közigazgatási fragmentáltsága révén igen nagy diszkrétanciák mutatkoztak a kerületek között az egyes dimenziók eredményeit tekintve, amelyek minden bizonnyal akadályozó tényezői a főváros egységes és harmonikus városfejlesztésének.

Horváth Ágnes (Corvinus University of Budapest)

Fejlesztés nélkül nincs jövőnk: Egy scenario-building eredményei MI fejlesztők részvételével

Elméleti háttér: A mesterséges intelligencia körüli vita általában két ellentétes nézőpont köré összpontosul. Vagy a technológiai fejlesztés abszolút eszköze és egy jobb jövő szilárd ígérete, vagy az a lökés, amely elindítja az emberiség pusztulásához vezető események sorozatát. Az AI egy divatszó a jövő legjobb és legrosszabb forgatókönyveinek értékesítésére. A Várákosok Szociológiájának elmélete alapján a szakértők elképzelései és elvárásai a jövőben performatív hatással lesznek az AI fejlesztésére és bevezetésére. Mivel általában úgy tartják, hogy a mesterséges intelligencia tömeges munkanélküliséget idézhet elő, és az életünk különböző területein történő felhasználásával kapcsolatos tervek gyakran kavarnak vitákat etikai kérdésekről, elengedhetetlen a szakértők elképzeléseinek kutatása.

Kutatási kérdés: Az ismeretterjesztő irodalomban és a különböző médiában megjelentek szerint a szakértők többnyire negatív színben látják a munka jövőjét, míg a technológiát fejlesztő és azt monetizáló cégek a technológia hasznos és elkerülhetetlen továbbfejlesztéseként pozícionálják, amely hozzásegíti az emberiséget ahhoz, hogy okosabban, nem pedig keményebben dolgozzon. Kutatási kérdésem az volt, hogy a mesterséges intelligencia fejlesztőinek a munka jövőjével kapcsolatos elképzelései megfelelnek-e a korábban említett nézeteknek, és milyen mértékben. Hogyan képzelik el a munka jövőjének legjobb és legrosszabb forgatókönyvét 2050-re?

Módszertan: Kutatásom során moderáltam egy scenario-building workshopot, amelyen vezető AI-fejlesztők vettek részt. Ez a módszertan hasznosnak bizonyult, mert elég rugalmas ahhoz, hogy teret adjon a műhelymunka eszközeivel és időzítésével kapcsolatos variációknak. A cél az volt, hogy a technológiailag jártas, de a kvalitatív kutatási módszereket nem ismerő résztvevők megnyissák képzelőerejüket, és megpróbálják elképzelni két nagyon eltérő jövőt. A scenario-building egy munkanapot vett igénybe.

Eredmények: Mindkét megalkotott forgatókönyv meglepő eredménnyel járt. Miközben jelen volt a technooptimizmus és a meritokratikus gondolkodásmód, figyeltek a társadalom fogyatékkal élő tagjaira és az ipari központoktól távol élőkre. Bár a legrosszabb forgatókönyv disztópikus jövőt ábrázolt, egészen más lett, mint a legtöbb szakmát ellehetetlenítő szuperintelligens AGI jól ismert forgatókönyve. A résztvevők elképzelt jövője technológiai fejlesztések nélküli volt. Ez a vízió olyan lehetetlennek tűnt, hogy valaha is megvalósuljon, hogy a résztvevők nehezen tudtak elképzelni bármilyen eseményt, amely ehhez a következményhez vezetne. Meglehetősen hosszú vita után úgy döntöttek, hogy csak egy globális háború állíthatja meg, vagy legalábbis lassíthatja a mesterséges intelligencia fejlődését. A technológia ebben a forgatókönyvben is központi szerepet játszott, fegyverként és segítségként a civilek életének fenntartásában, de a forgatókönyvet nem azért tekintették a legrosszabb esetnek, mert háború van, hanem azért, mert megzavarja a mesterséges intelligencia folyamatos fejlődését.

Horváth Vera (Utcáról Lakásba! Egyesület)

Külterületi középosztály – egy válasz a lakhatási válságra

Az előadás a hazai üdülőterületi, zártkerti állandó lakosság életkörülményeit mutatja be. A témával itthon elsősorban Vigvári András foglalkozik, akinek szociológiai-antropológiai kutatásai kifejezetten a mélyszegény, marginalizált csoportokra és területekre fókuszálnak. Ezzel szemben ez az előadás kifejezetten azzal a közép- esetleg alsó középosztálynak számító réteggel foglalkozik, amelynek van rendszeres munkajövedelme, sokszor nem is alacsony, de nagyobb megtakarítás és jelentős családon belüli transzferek (anyagi segítségnyújtás vagy öröklés) nélkül lakossági infrastruktúrával ellátott belterületen nem tudják megfizetni a megfelelő minőségű saját lakástulajdont.

Az előadásban a doktori kutatásom eredményeit mutatom be. Ennek során 2019 és 2022 között számos lakott külterületet jártam be Pest és Fejér vármegyékben (gyakorlatilag a budapesti és székesfehérvári munkaerőpiaci vonzáskörzetekben). Negyvenkét életútinterjút rögzítettem olyan emberekkel, akik a munkaerőpiaci központokból költöztek külterületre. Ők nagyon heterogén anyagi háttérrel, élet- és lakáskörülményekkel rendelkeznek. Összehasonlításképpen rögzítettem tizenhárom interjút olyan emberekkel, akik szintén a két központból költöztek kisebb településre, ám annak belterületére. Emellett két olyan személlyel vettem fel mélyinterjút, aki korábban külterületen élt, de már elköltözött onnan, és egyet egy olyan párral, akik az interjú idején még csak tervezték a költözést, de azóta már megvalósították.

Valamennyi, városból vidékre költözőkről készített kutatás során a válaszadók hangsúlyozzák, hogy a vidék szépsége, a természet szeretete volt az elsődleges motivációjuk a lakóhely kiválasztásakor. A fokozatosan lakottá váló egykori kertségek, szőlőskertek azonban kívülálló számára nem minden esetben tűnnek értékes természeti környezetnek. Így az egyébként formálisan középosztályi háztartások által is belakott területek közt is jelentős különbségek vannak. Ezek természetesen csak tendenciák: az egyébként kívülállók (pl. más területen élő válaszadók) szerint kevésbé vonzó területeken is élnek kifejezetten jobb módú személyek is, illetve a magasabb értékű, vonzóbb területeken is élnek emberek stabil alacsony jövedelem mellett akár nagyon alacsony színvonalú lakásokban is.

A válaszadók jellemzően csak hosszabb beszélgetés után említik a lakossági infrastruktúrával ellátott belterületek és a külterületi telkek és ingatlanok ára közötti jelentős különbséget. Természetesen ilyenkor is kiemelik, hogy ők maguk nem rászorultság okán költöztek, hanem a csend, a zöld környezet miatt. Rengetegen korábban rossz tapasztalatokat szereztek „a panelben”, társasházi szomszédokkal vagy néhány évenként cserélődő, kiszámíthatatlan, majd egyre inkább megfizethetetlen albérletekkel kapcsolatban. Volt azonban olyan válaszadó is, aki egyértelműen megfogalmazta, hogy „nyílik az olló” a bérlő és a saját tulajdonban élő emberek pénzügyi és hosszabb távon szélesebb értelemben vett lehetőségei között, és az akár rendkívül szerény minőségű saját tulajdont tartja az egyetlen fenntartható lehetőségnek.

A kutatás következtetése gyakorlatilag az, hogy az egyre inkább globális piaci mozgások által is alakított dinamikus hazai lakás-részipiacok már a 2010-es évek közepén a középosztály egy része számára is megfizethetlenné váltak – akár hitelfelvétel mellett is. A külterületre költözés pedig egy olyan alternatíva, amely mellett a kiköltözők fenntarthatják saját középosztálybeliségükkel kapcsolatos narratívájukat, amely szerint kertes házban lagnak (bár azok rendkívül vegyes méretűek és minőségűek), és költözési motivációjuk elsősorban a zöld lakókörnyezet és a természet szeretete volt, nem pedig az, hogy a polgárinak vagy középosztályinak tekintett életkörülményeket egyszerűen nem képesek megfizetni – miközben polgárinak vagy középosztályinak tekintett munkát végeznek.

Hruskó Erika (Önállóan lakni közösségben élni Egyesület)

Mi kell ahhoz, hogy ma Magyarországon egy mozgássérült ember önállóan lakhasson?

Ma Magyarországon közel félmillió fogyatékos ember él. A 2011-es népszámlálási adatok alapján az érintettek közel fele, összesen 235 ezer fő, mozgássérült. Nem véletlen, hogy ez a szám sokaknak meglepő: a mozgássérült emberek jelentős része láthatatlanságba kényszerül, és alig van lehetősége részt venni a közösségi életben. Az érintettek és velük dolgozó szakemberek egybeeső tapasztalata, hogy a mozgáskorlátozott emberek nem jelentenek elismert szükségletcsoportot sem a mai magyar lakáspolitikában, sem a szociális ellátások terén. Annak ellenére történik ez így, hogy az önálló háztartás és életvitel a fogyatékos – így a mozgáskorlátozott emberek – túlnyomó többségének esetében mind az egyén, mind pedig a társadalom számára valódi igényként jelenik meg, ráadásul objektív értelemben is hasznos és szükséges (Tausz et al., 2015).

A mozgássérült emberek önálló lakhatásának kérdését vizsgáltuk meg, Kovács Vera készülő doktori disszertációjának a kutatási részeként. A kutatás módszertana a részvételi akciókutatás volt, Kiss Csaba érintett aktivista tapasztalati szakértelmére és a Közélet Iskolája, ezen belül is Udvarhelyi Tessa részvételi kutatásokban szerzett tapasztalatára alapoztuk.

Ahhoz, hogy egy mozgássérült ember önállóan élhessen, több dolog szükséges, mint egy úgynevezett egészséges embernek. Ezért a kutatás során a következő öt területet vettük szemügyre tüzetesebben.

1. Milyen szintű akadálymentességre van szükség ehhez, és az akadálymentesség milyen szintje érhető el ma a közlekedésben és az épített környezetben?
2. Milyen lakáspolitikai eszközök segítik ma a mozgáskorlátozott emberek önálló lakhatását, és melyek hiányoznak?
3. Milyen támogató szolgáltatások teszik lehetővé az önálló lakhatás biztosítását?
4. Milyen jövedelmi szint szükséges a mozgássérült emberek számára ahhoz, hogy önállóan élhessenek? Milyen, a mozgáskorlátozottságból fakadó többletkiadások merülhetnek fel?
5. Milyen kép rajzolódik ki a mozgáskorlátozott emberek megítéléséről a fenti kérdések vizsgálata során?

Módszereink közé tartoztak a statisztikák elemzése, a szakirodalom tanulmányozása, interjúk érintettekkel, szakemberekkel, önkormányzatok lakásgazdálkodásért felelős munkatársaival, kérdőívezés, kerekasztal-beszélgetések, workshopok, közérdekű adatkérések.

Következtetések: Kutatásunk egyik kiindulópontja az volt, hogy tapasztalataink szerint a mozgáskorlátozott emberek a mai magyar lakáspolitikának nem jelentik valódi célcsoportját. Ez a feltevés az adatgyűjtésünk során sajnos bizonyítást nyert. Nagyon sok felnőtt mozgássérült a származási családjában él, többek élnek intézményi keretek között, többen részben vagy egészben szívességi alapon oldják meg lakhatásukat. Ez az ismeretségi körükbe tartozó emberek megegyezésén és kapcsolatán múlik, az állam semmilyen módon nem támogatja, hiszen nem is igazán tud róla. Találkoztunk önkormányzati bérlakásban élőkkel is, azonban e lakhatási forma elérhetősége sem tartozik általánosan a lehetőségek közé. Akik így élnek, beszámolnak egyfajta szerencse faktorról, amellyel a hozzájutás körülményeit írták le. Saját lakásban élni a legjobb, azonban lakáshoz jutni sem egyszerű. Jellemzően a saját lakásban élő mozgássérült emberek vagy baleseti sérültek, akik még egészségesként szereztek lakást, vagy családjuk segítségével jutottak lakhatáshoz. Ritka eset, amikor valaki önerőből tudott lakást vásárolni, vagy mozgáskorlátozottként hitelképesnek bizonyult. A

lakhatás területén összegzésképpen az mondható el, hogy a segítő tényezők túlnyomó része az informális és nem az intézményes területről érkezik, és nem az állam vagy az önkormányzatok részéről.

Hogyan lehet felszámolni a lakhatási válságot? Egy megfizethető bérlakásszektor felé

Az elmúlt másfél évtizedben mind a hazai, mind a nemzetközi szakirodalom egy része gyakran ír a lakhatási problémák mélyüléséről, a lakhatás területén tapasztalható egyenlőtlenségek növekedéséről, és ezekkel összefüggésben egy átfogóbb lakhatási válsághelyzetről. Kicsit nagyobb történeti távlatban azt látjuk, hogy hasonló lakhatási válságok tipikusan a tágabb gazdasági válságok időszakában alakulnak ki, és csak átfogóbb lakhatási reformok bevezetése esetén enyhülnek. Mi lehetne a jelenlegi pillanatban egy átfogó lakhatási reform alapja? Előadásom kiinduló hipotézise, hogy a lakhatási válság valódi enyhülését hosszú távon csak egy megfelelő méretű megfizethető bérlakásszektor kialakításától várhatjuk. Az előadás célja, hogy vitaindító jelleggel felvázolja egy ilyen megfizethető bérlakásszektor alapvető jellemzőit, és számbavegye a kialakításához szükséges lépéseket Magyarországon. A rendszerváltás óta eltelt több mint három évtizedben számos javaslat született egy ilyen megfizethető bérlakásszektor magyarországi kialakítására. A 2008-as gazdasági válság után és különösen a 2020-as évek párhuzamos válságainak kontextusában a nemzetközi lakhatási szakértők is hasonló szemléletű javaslatokat publikálnak. Előadásom annyiban járul hozzá ehhez a szakirodalomhoz, hogy bemutatom egy 2022-ben zajlott kutatásunk friss empirikus eredményeit. 2022-ben egy nemzetközi kutatás keretében a Periféria Kutatóközpontban egy kérdőíves és interjúk felmérést végeztünk a témában. A kérdőívesítés során a budapesti felnőtt lakosságra reprezentatív mintánkon felmértük a válaszolók objektív és szubjektív lakhatási helyzetét, a bérlakáspiacca kapcsolatos attitűdjeiket, valamint a lakhatáshoz kapcsolódóan néhány dimenzióban a pénzügyi helyzetüket. Az így keletkezett adatok alapján megbecsültük azt a célcsoportot, amely Budapesten egy megfizethető bérlakásszektor kialakítása esetén megjelenhetne a keresleti oldalon. Ezzel párhuzamosan interjúkat készítettünk hazai és régiós pénzügyi szakemberekkel, felmérve ezzel a megfizethető bérlakások kínálati oldalán található finanszírozási lyuk jellemzőit és a lehetséges betömésének feltételeit. A Budapesttel és Magyarországgal kapcsolatos eredményeinket összehasonlítottuk a Belgrádban, Ljubljanában és Zágrábban, a miénkkel egy időben zajló kérdőíves és interjúk felmérés adataival. Az előadás első felében ezeket az eredményeket mutatom be. Az előadás második felében gondolatébresztő jelleggel arra a kérdésre keresem a választ, hogy a kutatás során kirajzolódó mintázatok alapján hogyan, milyen eszközökkel, milyen szabályozói keret segítségével lehetne növelni a megfizethető bérlakások kínálatát Magyarországon.

A szegények védelme és az állam szolgálata? Karitatív szervezetek szerepe a szegénységkormányzásban

Napjainkban a legszegényebb és leginkább szegregált településeken egyre gyakrabban találkozhatunk különböző egyházi és egyházközei karitatív szervezetekkel. Előadásunk két esettanulmány alapján a jóléti szolgáltatások egyházközei szervezeteknek történő kiszervezésének folyamataira és következményeire összpontosít; azokra az esetekre, amikor egyházközei karitatív szervezetek a folyamatos karitatív segítségnyújtás mellett közintézményeket működtetnek, illetve komplex fejlesztési programok megvalósítóiként, jelenlétre és személyre szabott szociális munkát végeznek.

Előadásunkban ezt a folyamatot egy Európa-szerte elterjedt jelenség, a jóléti állam „rekalibrálása” (Hemerijck 2013), azaz az állam tradicionális jóléti feladatok igazgatásából és működtetéséből való kivonulása sajátos útként értelmezzük. A jóléti állam átalakulása Európában egyre változatosabb mintázatú fenntartói szerkezetek megjelenését eredményezte, amelyben a piaci és nem-piaci magánszereplők mellett az egyházak is megjelentek (Ball 2012; Maussen–Bader 2015). Magyarországon a jövőorientált állami jóléti szolgáltatások beszűkülése az oktatás és szociális szolgáltatások esetében az egyházi, az egészségügyi ellátások területén a magánszolgáltatók megerősödését eredményezte, míg a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok számára kizárólag az alulfinanszírozott állami közszolgáltatások elérhetőek, amelynek biztosítása továbbra is a helyi szint feladata maradt. A hazai jóléti rendszer átalakulásának folyamatát egyfajta szelektív decentralizáció (Keller-Virág 2022), valamint fordított redisztribúció (Szikra 2014, 2018) jellemzi, amelynek során az állam kivonul a szegényeknek nyújtott szociális/jóléti szolgáltatásokból, és a társadalmi integrációs célokhoz forrásokat sem biztosít a forráshiányos helyi szint számára. Az így kiüresedő közpolitikai térben a strukturális tényezők okozta társadalmi egyenlőtlenségek „kezelésének” társadalompolitikai diskurzusát, cél- és eszközrendszerének meghatározását és intézményi megvalósítását fokozatosan államon kívüli, jellemzően egyházakhoz szorosan kötődő karitatív szervezetek veszik át. E hazai folyamatok sajátossága a szervezeti pluralitás hiánya (döntően egyházközei szereplők), informális és klientalista kapcsolati rendszerek működtetése (Szombati 2018, 2021), valamint a kizárólag európai uniós forrásokra támaszkodó programok társadalmi mobilitást elősegítő céljai helyett a szegregált szolgáltatásrendszeren keresztül a társadalmi konszolidáció és az osztálypozíciók megerősítése (Virág 2022).

Két terepen végzett, hároméves kvalitatív kutatásunk eredményeire alapozva egyrészt azt vizsgáljuk, hogy az egyházközei szolgáltató megjelenése miként alakítja át a szociális szolgáltatások rendszerét olyan településeken, ahol évtizedekig csak annak „hiánya” volt tapasztalható. Az egyik községben megjelenő karitatív szervezet az általános iskola, majd az óvoda fenntartását vette át. Továbbá tanodát, Biztos Kezdet gyerekházat alapított, különböző fejlesztési programokból közösségi házat működtet, szociális munkát és családgondozást biztosít, foglalkoztatási programokat indít, és így a legnagyobb foglalkoztatóvá vált a településen. Előadásunkban bemutatjuk, hogy miként alakult a fejlesztési forrásokra alapozott, halmozódó szociális szolgáltatások és a forráshiányos alapszolgáltatások közötti viszony, és mit jelent ez a szegénység kormányzása szempontjából.

Ugyanakkor a szegény, szegregált településeken szociális szolgáltatásokat biztosító egyházközei karitatív szervezetek eltérő szervezeti kultúrával, projekt tapasztalattal és szemléletmóddal érkeztek ezekre a településekre, és a társadalmi „felzárkózás” intézményrendszerén belül különböző pozíciót betöltve vesznek részt e programok végrehajtásában. Az egyházközei szervezeteket hálózatba szervező, a hazai szociál- és fejlesztéspolitikában több évtizede jelenlévő karitatív szervezet mellett korábban csupán karitatív feladatokat ellátó szervezetek váltak a programok megvalósítóivá, ami az

újonnan érkező szervezetek életében tanulási folyamatként értékelhető. Az előadás második felében az egyik újonnan érkező egyházközei szervezet példáján keresztül e tanulási folyamat elemeit, az új szerep és tevékenységek körüli ambivalenciákat, a szervezeti változásokat, valamint az egyházközei szervezetek egymáshoz való viszonyát mutatjuk be.

A szülés válsága és társadalmi válaszai. A dülák hídszerepe.

A medikalizáció sodrában az élet két végpontja, a születés és a halál elidegenedése mind egyéni, mind társadalmi szinten válaszra váró válságként jelentkezett a 20. század második felében elsősorban, de nem kizárólagosan a nyugati világban. A természet(es)hez való viszonyt, a biológiai diverzitást, az emberi kapcsolatokat és az egészségügy finansziális kihívásait is érintő válságra a különböző szakterületek és a civil szféra is reagált – más-más hangsúllyal és más-más cselekvési stratégiával, amelyek azonban idővel, egymásra reflektálva, a szülés esetében kitermelték azt a normarendszert, amelyet posztmodern szüléskultúrának nevezhetünk. E válaszstratégiák elméleti szinten olyan megoldáskészleteket jelentenek, mint a holisztikus szülésmodell vagy a családszintű rendszerszemlélet, amely a gyakorlat szintjén az alternatív szülésmozgalmakban, a humanista intézményi szülés modellben, az előre tervezett, szaksegítséggel történő otthonszülésben vagy a dülai támogatásban jelenik meg. Antropológusként e területek formálódását és összefonódásait vizsgálom többféle módszer alkalmazásával (mélyinterjú, kérdőív, tartalomelemzés, résztvevő megfigyelés).

A szülés területén jelentkező válság mára már jól szervezett, ám teljes mértékben alulról építkező válasza a dulaság intézménye, amely szociális formában jelent információforrást, támogatást, érdekképviselőt és gyakorlati segítséget az anyák és a családok számára. A dülák szimbolikus formában jelenítik meg a szülés válságjeleinek tartott problémák forrásait: a hatalmi, nemi, szemléletbeli ambivalenciákat. A dulaság intézményének vizsgálata, létrejötte, formálódása és differenciálódása, a dülák motivációi, látásmódja, tevékenysége, illetve az anyák, apák és szülésznők tapasztalatai a dülai támogatással kapcsolatban egy sokakat érintő, ám keveseket megmozgató probléma, a szülés minőségének körüljárására ad lehetőséget. Az elmúlt években egyetemi hallgatóimmal 52 dülával, 83 dülával szült anyával és 23 dülai tapasztalattal rendelkező apával készítettünk interjút, továbbá dülák számára készített kérdőívünket 95 fő töltötte ki. A dülákkal kapcsolatos kutatói tudás bővítéséhez hozzájárul a közösséggel való folyamatos kapcsolattartás és interakció, a közösségi/szakmai összejöveteleken való résztvevő megfigyelés, az önreprezentáció csatornáinak elemzése és az állandó visszacsatolás lehetőségére való nagyfokú támaszkodás.

Előadásomban nem egyetlen rész kutatás eredményeit szeretném bemutatni, hanem a témakör néhány kulcsfontosságú kérdésére keresem a választ. 1. Milyen, a modern szüléskultúrára vonatkozó válságjelek artikulálódnak a dülák önreprezentációjában? 2. Hogyan épül be a dülai tevékenység a posztmodern szüléskultúra kritikai mozgalmába? 3. Hogyan értelmezik a „felhasználók” (dula segítségét igénybe vevő anyák, apák) a szülés-születés válságát és annak társadalmi válaszait? Célom empirikus anyagunk e kérdések mentén való értelmezése biopolitikai, genderpolitikai és tudáspolitikai mezőben. Mondanivalóm lényege, hogy a dulaság hidat képez az alternatív szüléskultúra professzionális egészségügyi-pszichológiai és felhasználói oldala között, de hasonlóképpen híd szerepet tölt be a modern és posztmodern szüléskultúra szereplői között. Hiánypótló támogató szerepet láthat el ott, ahol rendszerszintű okok, a szétszabdalt ellátás és az egységes szakmai protokoll hiánya miatt nem valósul meg a nő, illetve a család folyamatos támogatása a perinatális időszakban. E támogatás pozitív hozadéka mind rövid-, mind hosszútávon jelentős mind az anyára, mind a gyermekre nézve, aminek összefüggéseit a kritika tárgyává tett szülésválság kiindulópontjainak tekintik. Ugyanakkor a dülák működése női, szociális (orvosi szempontból tehát laikus) segítőként kognitív konfliktust élez a szüléssegítés berkein belül, amit a hozzáférés aránytalansága tovább mélyít, a szolgáltatást igénybe vevők számára azonban önigazoló jelentőségű. Részvételük az alternatív szülésmozgalmakban hálózatos formában mindenütt jelenlévő, ami az információáramlás egyik fontos csatornájává teszi őket.

Mind a nemzetközi, mind a hazai tudományos és közpolitikai viták fontos kérdése, hogy a szegregált iskolák negatív hatással vannak-e a tanulók iskolai teljesítményére és továbbhaladására. Számos tanulmány kimutatta már, hogy a hátrányos családi körülmények közül érkező diákokat nagyobb arányban oktató iskolákban általában alacsonyabb az átlagos tanulói teljesítmény, mint a kedvezőbb körülmények közül érkező tanulókat oktató iskolákban (van Ewijk & Sleegers, 2010). Kérdés azonban, hogy ez az összefüggés mennyiben tükrözi az iskolák hatását, és mennyiben származik a tanulók eltérő társadalmi háttérének a képességekre gyakorolt hatásából. Kevés tanulmány foglalkozott továbbá a szegregált iskolák hosszabb távú, a későbbi iskolai végzettségre gyakorolt hatásával (Langenkamp & Carbonaro, 2018; Palardy, 2013).

A tanulmányban azt vizsgáljuk, hogy a szegregált általános iskolákba járó diákok teszteredményekkel mért teljesítménye és iskolai továbbhaladása mennyiben marad el a nem szegregált általános iskolába járó társaikétól. Az elemzéshez a Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont összekapcsolt adminisztratív adatokat tartalmazó Admin3 adatbázisát használjuk, ami egyéni szinten tartalmazza a magyar népesség 50 százalékának adatait a 2003-2017 közötti periódusra vonatkozóan (Sebők, 2019). Az elemzési minta azokat a 2008-ban, 2009-ben és 2010-ben nyolcadik évfolyamos tanulókat tartalmazza, akik az Országos kompetenciamérés keretein belül kitöltötték a nyolcadik évfolyamos kompetenciatesztet és annak háttérkérdőívét, és a nyolcadik osztályt az általános iskolai képzés keretei között végezték el (N=118 535). Az elemzés kimeneti változói a nyolcadik évfolyamos matematika- és szövegértés-tesztpontszám, a középfokú végzettség, ill. az érettségi megszerzése (legfeljebb 6 évvel nyolcadik után), valamint a felsőoktatásban való részvétel (legfeljebb 7 évvel nyolcadik után).

A diákok megfigyelhető egyéni jellemzőinek (családi háttér, települési jellemzők) hatását matching módszerrel szűrjük ki. Az eredmények azt mutatják, hogy a szegregált iskolákban tanulók gyengébben teljesítenek a szövegértéstezteken, valamint kisebb valószínűséggel szereznek középfokú végzettséget és érettségit. A matematika-teszteredményben nincsen szignifikáns különbség, míg a felsőfokú részvétel esetében pontatlanok a becsléseink. Annak ellenére, hogy a diákok számos megfigyelhető jellemzőjének hatását kiszűrtük, eredményeink valószínűleg felülbecsülik a szegregált iskolák tényleges hatását. Eredményeink továbbá arra utalnak, hogy a középfokú végzettséget és felsőfokú továbbtanulást nem elsősorban a tanulói teljesítmények közvetítésével, hanem más csatornákon keresztül befolyásolja a szegregált iskolában tanulás.

Előadásunkban 2019 és 2022 közötti kérdőíves és interjú adatokra támaszkodva megvizsgáljuk, hogy a 31 leghátrányosabb járásban megvalósuló komplex felzárkóztató programok milyen szerepet töltenek be a tanulássegítésben, különös tekintettel az elmúlt időszak krízishelyzeteire. Elemzésünkben kiemelt figyelmet szentelünk a program keretében létrejött, több mint 100 közösségi ház/tér, valamint a különböző tanulástámogató tevékenységek jellemzőinek, szerepének. Kitérünk az állami intézményrendszerrel paralel (OECD 2008, Darvas 2013, Fejes 2014, 2016; L. Ritók 2016, 2018) és az azt kiegészítő szolgáltatásokra.

Az elmúlt időszak járványhelyzeteinek vizsgálatakor számos kutatás rámutatott, hogy a digitális oktatás mind a diákokat és a szülőket, mind az iskolákat megterhelte. A pandémia nagy vesztesei ugyanakkor azok a hátrányos helyzetű gyerekek voltak, akik az online munkarendbe nem vagy alig tudtak bekapcsolódni. A pandémia az ő oktatási előmenetelüket érintette a leginkább hátrányosan, tovább csökkentve az iskolák esélykiegyenlítő szerepét.

Eredményeink szerint a vizsgált, szolgáltatáshiányos térségekben a projektek az állami ellátórendszerénél rugalmasabb, gyorsabb reagálásra és erőforrás-mozgósításra, -átcsoportosításra voltak képesek. A programok – élükön a közösségi házakkal és terekkel – az iskolákkal szemben jellemzően csak rövid időszakokra zártak be teljesen, utána a legtöbb helyen kis csoportokban, személyes formában (is) foglalkoztak a gyerekekkel. Ezen felül információs (e-)pontokként szolgáltak az oltással kapcsolatos ügyintézésben a felnőtt lakosság számára. A programok közvetítő, híd szerepet tölthettek be a helyi intézményrendszer – elsősorban az iskolák és a család- és gyermekjóléti központok, szolgálatok – között. Ez például azon gyerekek felkeresését, támogatását és mentorálását jelentette, akik erőforrások híján (digitális írástudatlanság, infokommunikációs eszközök és internetkapcsolat hiánya) az online oktatás számára láthatatlanok és elérhetetlenek voltak. Az ukrajnai háború kitörésekor pedig a közösségi terek jelentős része bevonódott az adományosztásba, a határ közelében levők szállást is nyújtottak a menekülteknek.

Netflix és az HBO dokumentumfilmjei átformálják-e a fiatalok szerint laposföldhívőket? A Netflix és az HBO dokumentumfilmjei, mint új tudománykommunikációs eszközök hatásának vizsgálata fiatalok körében

Jelen infodém korunk nagyobb teret ad a tudományszkepticizmusnak, ami társadalmi dezinformáltsághoz vezet (Z. Karvalics, 2020), amire a laposföldhívők megjelenése és a növekvő oltásellenesség is felhívja a figyelmet. A tudománykommunikáció kiemelt fontosságú a tudományszkepticizmus mérséklésében. A tudománykommunikáció a digitális világgal lépést tartva új generációs eszköztárral bővült. A dokumentumfilmek kiváló eszközök ahhoz, hogy egy témát mindenki számára érthetővé tegyenek. Ezek a művek átkerültek a streaming oldalakra, ahol igen sikeresek. Ez azért kiemelten fontos, mert ezeknek a platformoknak a jelenlegi felhasználói többségében a 18-30 éves korosztályba tartoznak, és szabadidejükben könnyebben fogyasztják az itt fellelhető új generációs dokumentumfilmeket, mint a műsoridőhöz kötött klasszikus társaikat. Ez új lehetőséget nyújthat ahhoz, hogy formálni tudjuk fiatalok tömegeinek tudományos tartalmak iránti attitűdjét.

Célom, hogy konceptualizáljam a tudománykommunikáció körüli fogalmi pontatlanságokat, illetve, hogy megvizsgáljam a tudománykommunikáció új színtereként megjelenő Netflix és HBO gyártotta dokumentumfilmek hatását a 18-30 éves korosztály tudomány és tudósok iránti attitűdjére. Továbbá vizsgálom a fiatal korosztály tudományszkepticizmussal kapcsolatos véleményét, attitűdjét, illetve e filmek tudományszkepticizmusra gyakorolt lehetséges hatását.

Az attitűdök feltérképezése érdekében online fókuszcsoportos interjúkat végeztem az ország számos részéről becsatornázza 18-30 év közötti fiatalokat.

A kutatás során nem találtam egységes keretrendszert, amit használni lehetne a tudománykommunikáció és társfogalmi lehatárolására. Ezért létrehoztam a tudományos ismeretátadás spektrum modelljét, amiben tisztázom ezeket a fogalmakat. Az interjú alanyok elmondták, hogy a modern szerkesztési és vágási technikák, valamint a storytelling miatt inkább az új típusú dokumentumfilmeket választják már a régi dokumentumfilmes elődök helyett. Az interjú alanyok szerint a tudósok és kutatók biztonságot sugároznak, de a hitelességüket a nem megfelelő kommunikációs csatorna és az ábrázolásmód csorbítja. Kiemelték, hogy az új típusú dokumentumfilmeknek preventív hatásuk van a tudományszkepticizmus kialakulásában, viszont a meggyőződéses tudományszkeptikusok attitűdjét már nem képesek befolyásolni.

Összességként elmondhatjuk, hogy mivel a streaming oldalak dokumentumfilmjei soha nem látott nézettséget tudnak elérni, ez igen komoly potenciált rejt magában, hogy pozitív attitűdváltoztató hatást érvünk el tudományos tartalmakkal kapcsolatban. A fiatalok szerint ez a hatás képes továbbá a tudományszkepticizmus terjedését is mérsékelni.

Kocsis János Balázs (Budapesti Corvinus Egyetem)

Helyiek lakhelytalálási nehézségei a budapesti agglomerációs övezetben

Magas státuszúvá vált agglomerációs övezeti települések „őslakóinak” jelentős része szembesül azzal a problémával, hogy leszármazottjaik számára elérhetetlenné vált a megszokott környezetben, azaz helyben vagy közeli településeken való lakhatás megteremtése. A legtöbb, e téren lezajlott vizsgálat elsősorban a szuburbanizálódás makroszintű elemzésére vállalkozik, és a beköltözés szemszögéből elemzi a jelenségeket, illetve a beköltözők és a korábbi lakosság viszonyrendszerére fókuszál, míg a lakhatási kérdések esetében a nagyvárosokon és azoknak is inkább a belső területein, illetve ellentétes oldalon, a kisebb, városoktól távolabbi településeken van a hangsúly.

Korábbi kutatásaink során bebizonyosodott, hogy a helyiek számára saját maguk, illetve leszármazottaik közelben való lakhatásának problematikája a vezetés számára is érzékelhető mértékben megjelent, és párhuzamosan az alközpontosodást más oldalról elősegítő gazdasági-társadalmi tényezőkkel (posztfordista gazdaság, globalizáció, pro-urbánus attitűdök elterjedése, posztsuburbán fejlődés, COVID-járvány stb.) új lépések megtételének megfontolására sarkallja őket. A száguldó ingatlanárak, a hozzáférhető telkek hiánya, a folyamatos kiköltözés és a beáramló magasabb státuszú népesség nagyobb teherviselő képessége jelentősen megnehezíti a helyiek számára az ingatlan megszerzését, sok esetben kitolva őket távolabbi településre, vagy lehetetlenné téve visszaköltözésüket a településre a nagyvárosban vagy külföldön töltött évek után.

Néhány budapesti agglomerációs övezeti település esetében felmerült a fiatalok lakhatásának kezdő lépéseit megkönnyítő megoldások keresése, elsősorban valamilyen sűrűbb beépítési formában elkészített fecskeház jelleggel, a településközpontban vagy annak közelében, amely elősegíthetné a központ gazdasági életképességét is a megfelelő kereslet biztosításával.

Az elmúlt időszakban számos kérdőíves kutatásban és interjúkészítésben vettem részt, illetve beszélgettem településvezetőkkel e kérdésekről is, változatos szempontból megvizsgálva, átbeszélve a problémakört. Az előadásban a legfőbb eredményeket mutatom be, támaszkodva az éppen most futó kutatásra, illetve a korábbi publikációimban megjelentekre, lásd például: Térátmenetek – a város és pereme. *Korunk*, 35(5):3-11 (2023); *Recreating Locality: Community and Identity in Budapest Suburbs, 1995–2020*. In: Ilja, Van Damme; Ruth, McManus; Michiel, Dehaene (szerk.) *Creativity from Suburban Nowheres : Rethinking Cultural and Creative Practices*. Toronto: University of Toronto Press, 198-235 (2023); A magyarországi fiatalok nyolcadik legégetőbb problémája: lakáshoz jutás, lakásproblémák. In: Pillók, Péter; Székely, Levente (szerk.) *Kívánj tized! A magyarországi fiatalok nemzedéki önreflexiója és jövőképe*. Budapest: Nemzeti Ifjúsági Tanács Szövetség, 157-173 (2022); A lakóhelypreferenciák változásai és az Y generáció (Hack-Handa Józseffel közösen). In: Józsa, László; Korcsmáros, Enikő; Seres, Huszárik Erika (szerk.) *A hatékony marketing*. Komárno, Szlovákia: Selye János Egyetem, 406-415 (2018); *Urbanizációs folyamatok összehasonlítása Közép-Európában: Budapest, Bécs, Prága, Varsó várostérségi fejlődése* (Kassay Gergő Lajossal közösen). *FALU VÁROS RÉGIÓ*: 2018:106-119. (2018).

Kocsis Judit – Leleszi-Tróbert Anett Mária – Bagyura Márton (Budapest Főváros XII. kerület Hegyvidéki Polgármesteri Hivatal Népjóléti Iroda; Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézet, MTA PosztCOVID jelenségek kutatására irányuló nagy kockázatú pályázati támogatás; Társadalomtudományi Kutatóközpont, Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézet, MTA PosztCOVID jelenségek kutatására irányuló nagy kockázatú pályázati támogatás)

Munkáltatói attitűdök és szerepvállalás családi gondozást végző munkavállalók munkaerőpiaci biztonságával kapcsolatban

Az idős hozzátartozók gondozását végzők (családi gondozók) sérülékeny társadalmi csoport, hiszen a gondozási feladat okozta megterheltség számos életterületen nehézségeket támaszt. Előadásunkban a családi gondozás mint válsághelyzet hatásait a munkaerőpiaci dimenzióban vizsgáljuk, „Családi gondozók kiégés-prevenciója, munkaerőpiacon tartása pandémia és poszt-pandémia idején” kutatásunk 3. fázisának eredményei alapján. Korábban, 2015-2018 között és 2020-ban családi gondozók körében végzett kvantitatív és kvalitatív kutatásaink eredményei igazolták, hogy a gondozói helyzet jelentős hatással van a munkahelyi munkavégzésre és a munkateljesítményre. A gondozási helyzet, gondozási szerep következtében csökkenhet a munkateljesítmény, gyakran szükségessé válik a munka átszervezése és a munkaidő csökkentése, amely az anyagi helyzetet is befolyásolja. A gondozás viszont számos plusz költséggel jár, így éppen egy új kiadásokkal teli élethelyzetben romolhatnak a munkavállaló anyagi körülményei. A gondozási teher akár teljes kimerültséghez is vezethet, növelheti a munkahelyi kiégés, valamint a munkahely elvesztésének veszélyét is. Mindezek figyelembevételével lényegesnek tartottuk, hogy 2022-ben kezdett, újabb kutatásunkba integráljuk a munkaerőpiaci helyzet vizsgálatát is.

Fókuszcsoportos felmérésünk 2022 október és 2023 március között zajlott. Célja a családi gondozók munkaerőpiaci biztonságát erősítő és veszélyeztető tényezők azonosítása volt munkaadói oldalról, különös tekintettel a pandémia miatti új kihívásokra. Összesen tizenöt fókuszcsoportos interjú készült, öt régióban, az állami, civil és piaci szektorokból azonos arányban. Az elemzést a következő kutatási témák mentén végeztük: a dolgozók munkaerőpiaci biztonságát támogató munkahelyi intézkedések; a gondozási helyzetben levő munkavállalók munkahelyi nehézségei a munkaadók szemszögéből; a családi gondozó munkavállalókat segítő, már létező munkahelyi támogatások; a családi gondozók támogatására bevezethető támogatási javaslatok; a családi gondozók foglalkoztatásának nehézségei munkaadói szemszögéből, a családi gondozók munkahelyi támogatásai kockázatai.

Eredményeink megerősítik a családi gondozók sérülékeny csoportja munkaerőpiaci támogatásának szükségességét. A gondozást felvállaló családtagok munkahelyi nehézségei mellett az interjúk láthatóvá teszik, hogy a családi gondozók foglalkoztatása során maguk a munkáltatók is számos nehézséggel szembesülnek. Előadásunkban összefoglaljuk a családi gondozást végző munkavállalók részére már rendelkezésre álló munkahelyi támogatásokat, valamint a munkáltatók által javasolt intézkedéseket, kitérve az állami, civil és piaci szektor sajátosságaira. Bemutatjuk azt is, hogy milyen tényezők akadályozzák a családi gondozók munkahelyi biztonságát erősítő intézkedések bevezetését.

COVID 19 összeesküvés-elméletek és post-truth kultúra felemelkedése

Előadásunk elsődleges célja, hogy feltárjuk azokat a tényezőket, amelyek a magyar felnőtt lakosság körében a koronavírusjárvánnyal összefüggő összeesküvés-elméletekbe vetett hitet meghatározzák. Más szerzőkkel összhangban (Huang 2022, Harambam et al 2022) amellet érvelünk, hogy a konspirációs elméletek jelentős affinitást (Kollár 2021) mutatnak a post-truth kultúra felemelkedésével, amelynek elsődleges sajátossága, hogy nem pusztán kétségbe vonja bizonyos tények igazságértékét, hanem elutasítja azokat a fogalmi kereteket, amelyek révén az igazságról vitatkozhatunk. Azáltal ugyanis, hogy a post-truth gondolkodás „lerombolja azokat a fogalmi kereteket, amelyek lehetővé teszik az igazságról folytatott vitákat” (Kollár J. 2022), felszámolja azokat a falszifikációs eljárásokat is, amelyek a lehetséges magyarázatok közül szelektálnak.

A konspirációs elméletek terjedését és a post-truth kultúra felemelkedését persze más tényezők is befolyásolják. Az egyik ilyen tényező a tudósok legitimitásának „csökkenése”. Ennek hátterében elsősorban az elitellenes attitűdök térnyerése áll. Több különböző szerző is kimutatta, hogy az elitellenes attitűdök jelentős mértékben összefüggnek azokkal a képekkel, amelyek a tudósokat korruptnak, a kizsákmányoló neoliberális elit részeként ábrázolják (Castanho Silva, Vegetti és Littvay 2017, Jenne 2021). Ez az elitellenes attitűd viszont jelentős mértékben együtt jár az intézményekbe vetett bizalom hiányával, amely viszont inherens módon is hozzájárulhat a konspirációs elméletekbe vetett hithez. Ha ugyanis úgy véljük, hogy a társadalom intézményei nem megbízhatók, akkor az általuk képviselt vélekedéseket sem tartjuk érvényesnek, amely viszont így alternatív népi teóriák terjedéséhez vezethet (Recio-Román 2022). Mindezek azt implikálják, hogy az intézményi bizalom és az elitellenes attitűdök jelentős mértékben hozzájárulhatnak a konspirációs elméletekbe vetett hithez és a post-truth kultúra felemelkedéséhez. Ezzel összhangban hipotézisünk szerint a konspirációs elméletekbe vetett hit erős affinitást mutat a post-truth orientáció, az intézményekbe vetett bizalom hiánya és az elitellenes attitűdök iránt.

Felvetéseink tesztelésére egy 2022-ben felvett, a magyar felnőtt lakosságot reprezentáló, nagymintás (n=5000) adatfelvételt használunk fel. Az összefüggések vizsgálatához pedig egy strukturális modellt építettünk fel.

Eredményeink arra utalnak, hogy jelentős kapcsolat figyelhető meg a konspirációs elméletekbe vetett hit, a post-truth orientáció és az elitellenes attitűdök között. Azok, akik nagyobb mértékben azonosulnak a post-truth vélekedésekkel, illetve a lokális elitet korruptnak látják, nagyobb valószínűséggel hisznek a konspirációs elméletekben is. Meglepő eredmény viszont, hogy az intézményekbe vetett bizalom és a konspirációs elméletekbe vetett hit kapcsolata esetén pozitív összefüggésre bukkantunk. Ez azt implikálja, hogy az intézmények olyan narratív kereteket konstituálnak, amelyek termékeny táptalajt szolgáltatnak a konspirációs elméleteknek. Hasonlóképpen „váratlan eredmény” az is, hogy az elitellenes attitűdök és a post-truth vélekedések kapcsolata esetén negatív összefüggést találtunk. Ez azt sugallja, hogy abban az esetben, ha az elitellenes attitűdökkel rendelkezők a tudósokat nem tekintik a korrupt elit részének, ezek a vélekedések éppen a morális univerzalizmus (jó vs. rossz) malmára hajtják a vizet. Mindebből két dolog következik: egyrészt, hogy mind a lokális elitbe vetett bizalom, mind pedig az elitellenes attitűd hozzájárulhat a konspirációs elméletekbe vetett hithez. Másrészt pedig, hogy mind a szélsőségesen relativista, mind pedig a szélsőségesen morális oppozíciókra építő attitűd erősítheti azt.

A család etnikai hovatartozásának szerepe a szociális munkások kockázatészlelésében

Ismeretes, hogy a roma kisebbséghez tartozó gyermekek sok európai országban, köztük Magyarországon is felülreprezentáltak a gyermekvédelmi intézményrendszerben. Keveset tudunk ugyanakkor arról, hogy ehhez milyen mértékben járul hozzá a hátrányos helyzetükkel összefüggő nagyobb sérülékenység, a gyermekvédelmi intézményrendszeren belüli előítéletek, az ellátórendszer sajátosságai vagy földrajzi tényezők. A gyermekvédelmi döntéshozatal kezdeti szakaszát vizsgáló tanulmányunk ennek a kutatási résznek a betöltéséhez kíván hozzájárulni. Azt a kutatási kérdést fogalmaztuk meg, hogy a szociális munkások kockázatértékelésére hatással van-e a szülők etnikai hovatartozása akár önmagában, akár a család egyéb más jellemzőivel interakcióban. Ennek vizsgálatához egy olyan vignetta alapú felmérést (factorial survey) használtunk, amelyet hazai szociális munkások körében (N=600) kérdeztünk le 2018-ban. A szociális munkások kockázatértékelését többszintű ordinális logisztikus regressziós módszerrel vizsgáltuk. A kockázatértékelés regressziós modelljeiben részint az eset jellemzőit (a bántalmazás típusa, a szülők etnikai hovatartozása, iskolai végzettsége, munkapiaci helyzete, lakáskörülmények, családi problémák stb.), részint pedig a szociális munkások egyéni szociodemográfiai jellemzőit szerepeltettük. Eredményeink azt mutatják, hogy a fizikai bántalmazás, a rendezetlen lakókörnyezet, a szülők alkoholizmusa és a gyermekvédelemmel való együttműködés visszautasítása növelik a szociális munkás által észlelt kockázatot, miközben a család szocioökonómiai státuszának nincs szignifikáns hatása a kockázatértékelésre. A szülők etnikai hovatartozása esetében sem mutattunk ki szignifikáns (fő) hatást, ugyanakkor azt találtuk, hogy az etnicitás moderálja a fizikai bántalmazás és a szülői együttműködési hajlandóság kockázatészlelésre való hatását (interakciós hatás). Ezek az eredmények azt sejtetik, hogy a roma gyermekek rendszeren belüli felülreprezentáltságában fontosabb szerepe lehet az etnikai előítéletességen kívüli más tényezőknek, mint amilyen a roma családok szegénysége és az ahhoz kapcsolódó nagyobb sérülékenység.

Kovácsné Hegedűs Dóra (KRE -BTK)

A változó apakép vizsgálata az Instagram-posztok tükrében

Az apaság az utóbbi évtizedekben kezdte meg átalakulását, amelynek eredményeként a tradicionális mellett a modern apaszerep is hangsúlyossá vált. A kenyérkereső apatípustól hosszú út vezetett az aktívan törődő apaságig, az apák igénye pedig egyre növekszik a gyermeknevelésben való aktívabb részvételre. A közösségi média szereplői, akár az influencerek, bloggerek és sztár apák körében is egyre népszerűbb az apaság prezentálása, az új apai trendek megvitatása és ezek kommunikálása a követők irányába. Az insta-posztokban előszeretettel mutatják be, milyen jó apának lenni, és miként vonódnak be a gyermeknevelés különböző területeibe.

Az elméleti keretben három nagyobb egységet alakítottam ki, amelyek segítették a témában való elmélyülést és az elemzés elvégzéséhez szükséges ismereteket. Az első fejezetben az apaság múltját, változásait, a nemi szerepekkel kapcsolatos elméleteket és a változó maszkulinitást mutattam be, emellett nagy hangsúlyt helyeztem az apák gyermeknevelésbe való bevonódására. A második nagyobb egységben a vizuális tartalmak jelentőségét és az online identitás típusait ismerttettem. Az utolsó fejezetben az apaság közösségi médiában való megjelenésére és az Instagram identitás teremtő hatására helyeztem a hangsúlyt.

A kutatás fő céljai és kérdése az új apakép és apai identitás feltérképezése a magyar apák Instagram-bejegyzéseink kontextusában. Az Instagramon megjelenő posztok elemzése új mintázatokra és trendekre mutathat rá, amelyek a valós életben nem feltétlen manifesztálódnak nyíltan. A témában a legtöbb kutatás az anyák nézőpontja felől közelíti meg a közösségi média szerepét, ezért szükséges az apák és apaság közösségi médiareprezentációjának vizsgálata.

A kutatási kérdéseim megválaszolásához az elemezendő korpuszt több lépcsőben, szakértői mintavétel alapján alakítottam ki. Az 53 db Instagram-posztból álló korpusz vizsgálatához a kvalitatív és vizuális tartalomelemzés módszerét alkalmaztam. A bejegyzéseket az Atlas.ti szövegelemző szoftver segítségével kódoltam be. Az elemzés fázisában öt fő dimenziót határoztam meg, amelyek összhangban voltak a kutatási kérdéseimmel.

Eredményeim és az elméleti összefoglaló arra a mutattak rá, hogy az Instagramon reprezentált apai identitás a modern, aktívan gondoskodó apa képét ábrázolja. Az Instagram felületén az apaság főként pozitív, idillikus oldalát helyezték fókuszba, nem jelentek meg a szülőséggel járó nehezebb pillanatok.

Energiaáremelkedés és a lakhatás megfizethetősége: problémák és adaptációs stratégiák társadalmi egyenlőtlenségei

A lakhatás megfizethetősége a háztartásgazdálkodás kiemelt eleme, mivel a lakhatási költségek adják a háztartás-gazdálkodás egyik fő tételét (KSH 2020). A lakhatási költségek megfizethetlensége, illetve megfizethetlenné válása az egész háztartás-gazdálkodást felboríthatja. A lakhatás megfizetőségét pedig jelentős mértékben meghatározzák a háztartás energiahasználatával kapcsolatos kiadások, mint az egyik legjelentősebb elem a lakhatással kapcsolatos kiadások között (Karpinska-Śmiech 2021, Haffner-Hulse 2021, KSH 2020).

A háztartások energiahasználatát számos tényező befolyásolja: a háztartások társadalmi-gazdasági helyzete, az energiahasználattal kapcsolatos tudások, értékek, attitűdök, interiorizált normák mellett olyan kontextuális és strukturális tényezők, mint a jogszabályok, szakpolitikák, elérhető technológia, energiahordozók ára, épített környezet (Frederiks-Stenner-Hobman 2015).

Magyarországon a 2022 augusztusát megelőző tíz évben a kontextuális és strukturális tényezők keveset változtak a háztartások jelentős része számára. A földgáz és az elektromos áram a 2013-14-ben bevezetett árszabályozást („rezsicsökkentés”) követően jórészt jelentősen a piaci ár alatt, fix áron volt beszerezhető, a megújuló energiaforrásokra való átállást és az energiahatékonysági beruházásokat az alacsony árak miatti hosszabb megtérülési időn kívül, ami csökkentette a háztartások motivációját az ilyen típusú beruházásokra, egyebek mellett az erre fordítható közösségi támogatások korlátozottsága is visszafogta.

Ebben a helyzetben jelentett hirtelen, jelentős változást 2022 augusztusáról a „rezsicsökkentés csökkentése”, azaz bizonyos fogyasztásmennyiség felett ún. lakossági piaci ár bevezetése a földgáz és elektromos áramszolgáltatás esetében. Ez a változás közvetetten, a földgáz és elektromos áram kiváltására alkalmas energiahordozók (mindenekelőtt a tűzifa) árának emelkedése révén azokat a háztartásokat is érintette, amelyek a „rezsicsökkentés” által nem érintett energiahordozót használtak.

Az előadás egyrészt a 2022 augusztusát követő áremelkedés hatásainak társadalmi egyenlőtlenségeit vizsgálja: melyek voltak azok a háztartások, amelyek számára az energiaár-emelkedés háztartás-gazdálkodási válságot eredményezett, melyek azok, amelyek számára kezelhető kihívást jelentett vagy nem jelentett kihívást, és melyek azok, amelyek nem is érzékelték az áremelkedés hatásait? Másrészt vizsgálja a háztartások adaptációs stratégiáit a megváltozott helyzethez, külön elemelve a költségekkel nem járó szokásbeli változásokat és a kisebb, valamint nagyobb költségekkel járó beavatkozásokat, valamint ezek társadalmi egyenlőtlenségeit. Az adaptációs stratégiák között külön elemezzük a fenntarthatóság szempontjából problémás vagy megkérdőjelezhető stratégiákat.

Az előadás egy 2023 február-márciusában készült országos reprezentatív survey adatfelvétel adatai alapján készül (támogató: NKFIH, 138020 Fenntartható fogyasztási mintázatok, viselkedési stratégiák és tudáshasználat a magyar társadalomban).

Az elemzés egyebek mellett bemutatja, hogy a rosszabb anyagi helyzetű háztartások adaptációja alapvetően az energiahasználati szokások megváltoztatására épült (fűtési hőmérséklet csökkentése, fűtött terület korlátozása), míg beruházásokra és különösen nagyobb anyagi ráfordítással járó beruházásokra alapvetően a jobb anyagi helyzetű háztartásoknak volt lehetősége (az energiahasználati szokások megváltoztatása mellett: a fűtési hőmérséklet csökkentése például általánosan elterjedt stratégia volt). Kiemeli továbbá, hogy az energiafogyasztás visszafogása számos kedvezőtlen anyagi helyzetű háztartás esetében már korábban alkalmazott stratégia volt, rámutatva az alulfogyasztás,

rejtett energiaszegénység már korábban jelenlevő problémájára. Az elemzés bemutatja továbbá, hogy fenntarthatósági szempontból kérdéses, illetve problémás adaptációs stratégiák egyaránt jelen voltak a kedvezőbb és kedvezőtlenebb helyzetű háztartásokban, ha azok jellege eltérő is volt.

„Hús nélkül soha” – A fenntartható ételmezőfogyasztás perspektívái egy kérdőíves kutatás eredményei alapján

Kutatásunkban a magyar lakosság fenntartható ételmezőfogyasztással kapcsolatos tudását, attitűdjeit és gyakorlatait térképeztük fel egy 2023 tavaszán lefolytatott, országosan reprezentatív kérdőíves felmérés adatai alapján. A fenntartható ételmezőfogyasztás kutatása növekvő jelentőséggel bír az ökológiai válság összefüggésében. Kutatásunk egyik alapvető kérdése, hogy a fogyasztók hajlandóságát a fenntartható ételmezőfogyasztásra hogyan befolyásolja a társadalmi státuszuk, valamint az a kulturális és politikai diskurzus, amely a fenntartható fogyasztás körül zajlik.

A fenntartható ételmezőfogyasztást társadalmi értékek (klímavédelem, környezetvédelem, állatjóllét, helyi közösség értékei stb.) és funkcionális értékek (egészségesség, minőség, íz, ár stb.) egyaránt motiválhatják (Kushwah et al., 2019; Schrank & Running, 2018 Waldman et al. 2023). Különösen érdekes társadalmi tényező a fenntartható fogyasztás motivációjában a „hivalkodó környezetvédő” hatás (Sexton & Sexton, 2014). E hatás révén a fogyasztók egyszerre jelezhetik etikus voltukat és társadalmi státuszukat is.

Eredményeink szerint mindezen eltérő motivációk a magyar fogyasztók körében is megtalálhatók. Elmondható ugyan, hogy a magyar fogyasztók attitűdök szintjén fontosnak tartják a fenntarthatóságot, cselekvési szinten azonban a kép jóval árnyaltabb. Azok a fenntarthatósági gyakorlatok, amelyek egy hagyományos, pazarlást elkerülő, költségkímélő fogyasztói magatartással vágnak egybe, válaszadóink körében népszerűnek bizonyultak. Ugyanakkor az olyan, kulturálisan rögzült fogyasztói szokások megváltoztatása, mint például a húsevésről való lemondás vagy akár csak annak csökkentése, sokkal kevésbé jellemző.

Előadásunkban be szeretnénk mutatni egy fenntartható ételmezőfogyasztással kapcsolatos attitűdök és gyakorlatok alapján képzett tipológiát, amely a fogyasztókat aszerint csoportosítja, hogy mennyire gondolják fontosnak az ételmezők különböző, fenntarthatósággal kapcsolatos jellemzőit, illetve milyen fenntartható ételmezőfogyasztási gyakorlatokat valósítanak meg vagy terveznek megvalósítani. A létrejött csoportokat ezután megvizsgáljuk nem csak szocio-demográfiai jellemzőik és társadalmi státuszuk szempontjából, hanem a fenntartható fogyasztás motivációinak szempontjából is: a csoportokhoz való tartozást magyarázó változókként bevonjuk a klímaszorongást és az általános ökológiai attitűdöket, valamint a hivalkodó fogyasztásra való hajlamot is. Célunk, hogy árnyaltabban megértsük, hogy mivel lehetne a magyar fogyasztókat fenntarthatóbb ételmezőfogyasztásra motiválni.

Kutrovázt Kitti (MTA-BCE Társadalomepidemiológiai Kutatócsoport)

A gyerekek digitális médiahasználatával kapcsolatos szorongásdiskurzusok

A változatos digitális technológiák gyors megjelenése, a digitális eszközök széles körű elterjedése, valamint a gyermekek és tinédzserek intenzív eszközhasználata jelentős társadalmi aggodalmat vált ki a technológia szerepével és a gyerekekre gyakorolt hatásaival kapcsolatban. Számosan a fiatalok szabadidős változásaival kívánják magyarázni a mentális egészség negatív tendenciáit. Az empirikus vizsgálatok azonban paradox eredményeket mutatnak a digitális tevékenységek befolyását illetően. A COVID-19 pandémia azonban a fiatalokkal és szabadidős kultúrájukkal kapcsolatos aggodalmakat felnagyította; a járvány negatív pszichológiai hatásainak következtében a gyermekek és serdülők sebezhetősége még hangsúlyosabbá vált.

Ezek az aggodalmak a gyermekkorral kapcsolatos nyugati diskurzushoz kapcsolódnak, amely a gyermekek éretlenségét, ártatlanságát és az önrendelkezésének hiányát emeli ki. Továbbá, a középosztály normarendszere nagymértékben meghatározza a gyermekornak ezt a fogalmát.

A morális pánik gyakran a fiatalabb generációt érintő társadalmi változásokhoz kapcsolódik, amelyek az egyénekre és a társadalom egészére nézve potenciálisan károsak lehetnek. A médiapánik a morális pánik egy sajátos formája, amely abból fakad, hogy a média, beleértve a média új formáit is, hogyan veszélyeztetheti a morális értékeket és normákat. A modern gyermekkorral kapcsolatos elképzelések pedig jelentősen hozzájárulnak a gyermekek digitális médiahasználatával kapcsolatos médiapánikok és félelmek kialakulásához.

A gyermekkor konstruktivista megközelítését, valamint a morális és médiapánik fogalmait alkalmazva ez a tanulmány az iskoláskorú gyermekek digitális médiahasználatáról szóló online média diskurzusokat elemzi. A vizsgálat arra keresi a választ, miként jelennek meg a digitális eszköz-használat kockázatai és előnyei az online médiában, milyen szerepben jelenítik meg a gyerekeket, és kinek a felelősségét hangsúlyozzák. A tanulmány célja, hogy feltárja a digitális médiahasználattal kapcsolatos szélesebb körű társadalmi aggályokat.

Az elemzések kvalitatív médiaelemzésen alapulnak. Az adatgyűjtéshez online médiafigyelő platformot (SentiOne) használtunk. A minta a 2022-ben a legmagasabb nézettségű online hírportálokon megjelent magyar nyelvű cikkeken alapul. A mintába azok a cikkek kerültek, amelyek az iskoláskorú gyermekek és tinédzserek digitális médiahasználatát tárgyalták.

A gyermekek digitális médiahasználatának egyoldalú megjelenítésére számítunk, ahol a diskurzusokat a serdülők biztonságával kapcsolatos általános aggodalom uralja. Azt feltételezzük, hogy a függőségi narratíva meghatározó a technológiahasználattal kapcsolatos online narratívákban. A tanulmány a média hatásaival kapcsolatos félelmek elemzése által a gyermekkorral kapcsolatos szorongás-diskurzusok társadalmi konstrukcióját tárja fel.

László Tamás (Századvég Közéleti Tudásközpont Alapítvány)

„Állandóságaink és változásaink” a járványhelyzet és a reziliencia kontextusában

A járványhelyzet egy sajátos válságnak tekinthető (ami talán nem is önmagában, hanem egy „válsághullám” egyik fontos, kezdeti láncszemeként őrződik majd meg a kollektív emlékezetben), hiszen egyszerre alakította át – világszinten – az emberek megszokott mindennapi rendjét, és tartott elég hosszú ideig ahhoz, hogy potenciálisan tartós attitűd- és viselkedésváltozásokat idézzon elő a társadalmakban. A koronavírus-járvány nemcsak mint pandémia, de mint járványhelyzet is egy igen sajátos krízisnek tekinthető, amennyiben az egészségügyi állapottól függetlenül is olyan helyzetet idézett elő, amelyben emberek tömegeinek okozott, okozhatott különös és akár halmozódó nehézségeket a különféle stresszfaktorok és az egyéni életútban szükségszerűen jelentkező akadályokkal való megküzdésben, a traumák feldolgozásában. Egy ilyen körülményrendszerben különösen fontos, hogy az érintettek milyen erőforrásokkal, lehetőségekkel, korábbi tapasztalatokkal és adaptív készségekkel rendelkeznek. 2020-ban a jelek szerint a világ nagy részét, így a magyar társadalmat is váratlanul érte, hogy az újszerűként ható globális veszélyhelyzetben éppen a társas támogatás jelentette segítségük hozzáférhetősége vált különösképpen korlátozottá.

A Századvég Konzorcium 2021-ben, vagyis – ahogy utólag már látjuk – a koronavírus-járvány viszonylag kései, „lecsengő” szakaszában végzett felmérést, melynek központi témája az egyének, a közösségek és a társadalom rezilienciája volt. A reziliencia, vagyis rugalmas ellenálló-, illetve alkalmazkodóképesség egy olyan fogalom, ami egy entitás (legyen az egy egyén, egy csoport, egy társadalom vagy éppen egy ökológiai rendszer) komplex képességét jelöli arra vonatkozóan, hogy egy, az adott entitás szerveződésére destruktív módon ható külső, környezeti tényező okozta kárt oly módon tud ellensúlyozni, hogy a krízishelyzetet követő helyreállítás során egy (akár új) egyensúlyi állapotot hoz létre saját belső működése számára. A 20 000 fő megkérdezésén alapuló, a legfontosabb szociodemográfiai ismérvek mentén országosan reprezentatív felmérés eredményei azt mutatták, hogy a hétköznapi kellemetlenségek (így a maszkviselés) mellett az emberek számára a legtöbb nehézséget a szabad döntési és cselekvési lehetőségek korlátozása, valamint a társas kapcsolatok, érintkezési lehetőségek beszűkülése jelentette. A járványhelyzetben sokaknak és sokat segített, hogy a médiatechnológiai fejlesztéseknek köszönhetően kibővültek a szabadidőeltöltés alternatívái – az otthoni, zárt térben is. Ugyanakkor ez nem minden típusú kihívásra jelentett orvosságot. Számos olyan stresszor jelentkezhet az emberi életút során, ami tartósan képes megbontani, erodálni az egyének és közösségek rugalmas megküzdésre való képességét – különösképpen, ha a kedvezőtlen események, traumák halmozódnak. A Századvég kutatásának másik, kvalitatív pillére ezekbe a folyamatokba enged mélyebb betekintést.

2021. augusztus 23. és szeptember 6. között összesen tizenkét, egyenként nagyságrendileg másfélórás, hat fő részvételével készült fókuszcsoportos interjú révén jártuk körül a járványhelyzet személyes megéléseit. A kvalitatív kutatás során nem pusztán a koronavírus által fémjelzett időszak megpróbáltatásait, de a sokféle egyéni életút szerteágazó történeteit igyekeztünk olyan, csoportos beszélgetésekbe becsatornázni, ahol az egyéni tapasztalatok képesek lehetnek kirajzolni általánosabb mintázatokat. A kérdések eredeti vezérfonalának lényegi eleme volt egy négyosztatú mező, ami az alkalmazkodáshoz kapcsolódó narratívák rendszerezését segítette. Ebben a keretben egyes „állandóságaink” erőforrásokként, mások visszahúzó erőként jelentkeznek; bizonyos változtatásokkal csak rontunk a helyzetünkön, mások viszont erősítik rezilienciánkat. Az elemzést ezen szempontok mentén, a fókuszcsoportos beszélgetésekből készült szó szerinti átiratokból és a megalapozott elmélet módszertanára alapozva végeztük el, támaszkova a MAXQDA kvalitatív szövegelemző szoftverre.

Habár az előadás magját a fókuszcsoportos interjúk adják, azokat a kvantitatív kutatási eredmények tükrében ismertetjük.

Kulcsszavak: járványhelyzet, reziliencia, fókuszcsoport, megalapozott elmélet

Leleszi-Tróbert Anett Mária – Bagyura Márton (Simmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézet, MTA PosztCOVID jelenségek kutatására irányuló nagy kockázatú pályázati támogatás; Társadalomtudományi Kutatóközpont, Simmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézet, MTA PosztCOVID jelenségek kutatására irányuló nagy kockázatú pályázati támogatás)

Családi gondozók a COVID-19 idején: megterheltség, testi-lelki jóllét, munkavállalás

Hazai és nemzetközi kutatások egyértelműen rámutattak arra, hogy a családtagoknak jelentős szerepük van az idősek gondozásában. A gondozással járó terhelés negatív hatással lehet a gondozást felvállaló családtagok fizikai, mentális és pszichés egészségére, valamint társas kapcsolataikra is. (del-Pino-Casadoa et al., 2019). A gondozási feladatok vállalása szintén komoly kihívásokhoz vezethet a munkaerőpiaci részvétel terén, és számos egyenlőtlenséget eredményezhet. Például, a gondozást végző személyek munkavállalási és karrierépítési lehetőségei rosszabbak, mindez hatással van a jövedelmükre és a munkahely megtartása is bizonytalanabb (Bauer - Sousa-Poza, 2015). A családi gondozásból fakadó, munkavállaláshoz kötődő egyenlőtlenségek ráadásul gyakran összefonódnak más típusú egyenlőtlenségekkel. A gondozást jellemzően nők végzik, külső segítséget pedig inkább jobb anyagi helyzetű személyek tudnak igénybe venni (Wang-Zhang, 2017).

Előadásunkban a „Családi gondozók kiégés-prevenciója, munkaerőpiacon tartása pandémia és poszt-pandémia idején” kutatásunk első, kvantitatív fázisának részeredményeit mutatjuk be. A családi gondozók körében 2022-ben végzett online kérdőíves felmérésünk adatfelvétele 2022. 06.17 – től 2022.09.30 –ig tartott, a kérdőívet összesen 1760 fő töltötte ki. Online felmérésünk célja a gondozási tevékenységből fakadó megterheltség mértékének, dimenzióinak mérése a megterheltség kimutatására használható COPE Index használatával, a gondozási folyamat COVID-19-cel összefüggő specifikumainak feltárása, a családi gondozók munkaerőpiaci helyzetének vizsgálata, a munkahelyi kiégés mérése az OLBI mérőeszköz használatával, a megterheltség munkahelyi munkavégzésre gyakorolt hatásának elemzése.

Az előadásban a COVID-19 járvány idején is aktív gondozók csoportjában, a járványhelyzet speciális kihívásainak tükrében vizsgáljuk a gondozási feladatokból fakadó megterheltséget és hatását a testi-lelki jóllétre; valamint a gondozási helyzet, a munkavégzés és a munkaerőpiaci részvétel összefüggéseit.

Kutatási eredményeink hozzájárulhatnak a családi gondozók munkaerőpiaci helyzetének mélyebb megértéséhez és segítséget nyújthatnak olyan vonatkozó szakpolitikai intézkedések megalapozásához, amelyek nem csak a gondozási helyzetre, hanem a gondozók társadalmi jellemzőire is reagálnak.

Irodalom

Rafael del-Pino-Casadoa, Aída Espinosa-Medinaa, Catalina López-Martíneza, Vasiliki Orgeta (2019): Sense of coherence, burden and mental health in caregiving: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Affective Disorders*, 241(1):14-21.

Jan Michael Bauer, Alfonso Sousa-Poza (2015): Impacts of informal caregiving on caregiver employment, health, and family. *Journal of Population Ageing*, 8:113-145.

Yafeng Wang, Chuanchuan Zhang (2017): Gender inequalities in labor market outcomes of informal caregivers near retirement age in urban China. *Feminist Economics*, 24(2):147-170.

Ligeti Anna Sára – Koltai Júlia – Oroszi Beatrix – Karsai Márton – Röst Gergely (Társadalomtudományi Kutatóközpont; Társadalomtudományi Kutatóközpont, ELTE Társadalomtudományi Kar; Semmelweis Egyetem, Epidemiológiai és Surveillance Központ; Central European University; Szegedi Tudományegyetem, Bolyai Intézet)

Oltási hajlandóság és bizonytalanság a COVID-19 járvány idején

A COVID-19 elleni védőoltások elfogadottsága kulcskérdéssé vált a járvány elleni védekezés szempontjából. Magyarországon az oltottak aránya 2021 elejétől, a COVID-19 elleni vakcinák elérhetővé válásától kezdve 2021 nyaráig élesen, majd egyre lassuló ütemben emelkedett, míg 2022 elején – járványügyi szempontból az optimális szint alatt – 74% környékén tetőzött a felnőtt lakosság körében (ECDC 2023). Az oltásszkepticizmus („vaccine hesitancy”) világszerte egyre növekvő problémát jelentett már a COVID-19 világjárvány előtt is (Larson et al. 2014), azonban a koronavírus-járvány sok szempontból példa nélküli lehetőséget teremtett az oltási hajlandóság társadalmi okainak feltárására és megértésére, hiszen az elérhető vakcinák széles köre és az oltásokkal kapcsolatos intenzív közbeszéd is komplex módon befolyásolta az emberek döntési mechanizmusát.

Jelen kutatás célja a COVID-19 elleni védőoltásokkal kapcsolatos oltási hajlandóság alapján képzett csoportok társadalmi-demográfiai összetételének megértése, az oltási attitűdök és az oltásbizonytalanság tekintetében megfigyelhető társadalmi törésvonalak azonosítása, valamint a védőoltások elutasítása mögött álló okok feltárása és elemzése. A vizsgálat összesen tizenhét, keresztmetszeti kérdőíves adatfelvétel kvantitatív elemzésén alapul, melyek 2021 februárja és 2022 júniusa között kerültek felvételre, minden hónapban ezer fős mintán, CATI (Computer Assisted Telephone Interviewing) módszerrel, többlépcsős, arányosan rétegzett, valószínűségi mintavételi eljárással. A minta reprezentatív a 18 éves vagy idősebb magyarországi lakosságra nem, kor, iskolai végzettség és településtípus szerint.

Annak érdekében, hogy az időbeli változásokat nyomon követhessük, az oltási attitűdöket, valamint az egyes vakcinatípusok elfogadottságát járványhullámonként vizsgáltuk, amelyekben az emberek más-más intézkedéseknek és információs kampányoknak voltak kitéve. Míg az oltások elérhetővé válásakor, a 3. járványhullámban, általánosságban az oltás felvételére vonatkozóan és az egyes vakcinatípusokkal szemben is jellemzőbb volt a bizonytalanság, 2021. második felétől a társadalom túlnyomó többségét két csoportba sorolhatjuk: azok közé, akik már felvettek legalább egy védőoltást, és azok közé, akik egyértelműen visszautasították azt. Az oltási hajlandóság alapján képzett csoportokba való tartozást longitudinális logisztikus regressziós modellek segítségével magyaráztuk. A járvány 3. és 4. hulláma során a nők a férfiakhoz viszonyítva elutasítóbbnak bizonyultak az oltásokkal szemben, azonban a nemek közti szignifikáns különbség 2022-re eltűnik. A vizsgált járványhullámok mindegyikére elmondható, hogy a fiatalabb korosztályba tartozók (különösen a 30-39 évesek), valamint az alacsonyabb iskolai végzettségű és alacsonyabb jövedelmű társadalmi csoportok nagyobb valószínűséggel utasítják el az oltást, míg földrajzi tekintetben egy erőteljes Budapest-vidék törésvonal körvonalazódik a fővárosban élők magasabb oltottsági valószínűségével. Az oltás visszautasítása mögött álló okok vizsgálatához az oltásszkepticizmus leírásához korábban sikeresen alkalmazott 5C modellből (Betsch et al. 2018) kiindulva kategorizáltuk az oltást elutasító válaszadók által megfogalmazott szöveges válaszokat. Eredményeink alapján az oltás visszautasításának hátterében egyrészt információs korlátok és téves információkra alapozott döntések állnak, főként azonban bizalmi akadályokat detektáltunk, ezen belül is elsősorban a tudományba vetett alacsony szintű bizalomra vezethető vissza a védőoltás visszautasítása.

Hivatkozások:

- Betsch, C., Schmid, P., Heinemeier, D., Korn, L., Holtmann, C., & Böhm, R. (2018). Beyond confidence: Development of a measure assessing the 5C psychological antecedents of vaccination. *PloS one*, 13(12), e0208601.
- ECDC (European Centre for Disease Prevention and Control) (2023): COVID-19 Vaccine Tracker [adatbázis]. Elérhető: <https://vaccinetracker.ecdc.europa.eu>
- Larson, H. J., Jarrett, C., Eckersberger, E., Smith, D. M., & Paterson, P. (2014). Understanding vaccine hesitancy around vaccines and vaccination from a global perspective: a systematic review of published literature, 2007–2012. *Vaccine*, 32(19), 2150-2159.

Magyary Ágnes (PPKE)

Értelmes munka esetén kisebb a mértékű kiégés? A segítők kiégése és munkájuk értelmessége

Elméleti háttér: A kiégés állapota elsősorban az emberekkel foglalkozó, segítő foglalkozású egyének körében kerül felszínre. Számos tanulmány vizsgálja ennek a populációnak a kiégését, de idáig egy sem mérte a munka értelmességének szubjektív megtapasztalásával összefüggésében.

Cél: Jelen kutatás célja, hogy megvizsgálja a kiégés mértékét, valamint a kiégés és a munka értelmességének megtapasztalásának összefüggését a kiégés veszélyének feltehetően kitett segítő szakmában dolgozó csoportoknál.

Módszer: A vizsgálati populációt N=406 segítő szakmában dolgozó nő alkotta (pl. egészségügyi dolgozók, pedagógusok, idősellátásban dolgozók, valamint szociális dolgozók). A kiégés vizsgálata a COPSOQ-II kérdőív Kiégés skálájával történt, a munka értelmessége pedig a WAMI magyar adaptációjával került felmérésre.

Eredmények: A kiégés és a munka értelmességének megtapasztalása között szignifikáns, negatív, gyenge összefüggés mutatkozik $r_s = -.318$, $p < .001$. A legmagasabb iskolai végzettség nagyon gyenge szignifikáns összefüggést mutatott a munka értelmessége összpontszámmal $r_s = .168$, $p < .001$; valamint szignifikáns gyenge, negatív összefüggést a kiégés összpontszámával $r_s = -.203$, $p < .001$. Mediációanalízis során bebizonyosodott, hogy az iskolai végzettség a munka értelmességének megtapasztalásán keresztül szignifikánsan negatívan hat a kiégésre. ANOVA elemzésben a szféra szerinti felosztás esetén nincs, míg a munkakör szerinti felosztás szerint szignifikáns $p = 0.022$ az idősok otthonában dolgozók csoportja a mentális segítséget nyújtó dolgozóktól szignifikánsan nagyobb mértékben mutattak kiégést. Egymintás T-próba eredménye rámutat, hogy a jelen populációban vizsgált segítő foglalkozású nők és a COPSOQ-II validáló tanulmányban vizsgált nők kiégésének mértéke között szignifikáns, erős különbség van $t(405) = 22.948$, $p < .001$, $r = .752$.

Következtetések: Az eredmények alapján elmondható, hogy minél inkább megtapasztalják a segítők a munkájuk értelmességét, az csökkentheti náluk a kiégés mértékét. Miután a vizsgált foglalkozások magas iskolai végzettséget kívánnak meg, így az iskolai végzettség a munka értelmességének megtapasztalásán keresztül hat a kiégésre. A segítők az átlagnál jelentősen magasabb kiégést mutatnak, ami indokoltá teszi prevenciós és intervenciós lehetőségek biztosítását számukra.

Kulcsszavak: munka értelmessége, kiégés, segítő foglalkozás

Szociális dominancia és rendszerigazolás a finn jóléti államban

A doktori dolgozatom témája a szociális dominancia, illetve a rendszerigazolás elméletének a vizsgálata a jóléti, valamint a politikai rendszer esetében a populista Finnek Pártjának szavazói között. Az előadás során körbejárjuk a szociális dominancia elméletének és a szociális dominancia orientációnak a főbb elméleti gyökereit, valamint nemzetközi kutatási eredményeit. A szociális dominancia a domináns társadalmi csoportok arra való hajlandósága, hogy az egyenlőtlenségeket, valamint az elnyomást intézményi szinten egy társadalmi hierarchia keretein belül érvényesítsék annak érdekében, hogy saját csoportjuk számára többlet javakat és jogosultságokat juttassanak. A szociális dominancia orientáció az egyének arra való attitűdje, hogy milyen mértékben fogadják el a társadalmi egyenlőtlenségeket. A szociális dominancia orientáció (SDO) általánosságban nagyobb mértékű azoknál a személyeknél, akik magukat inkább konzervatívként definiálják. Ezen kívül az SDO a legtöbb esetben korrelál a jobboldali tekintélyelvűséggel is. A magasabb SDO-val jellemezhető emberek általánosságban nagyobb mértékben utasítják el a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentését célzó intézkedéseket és intézményeket. Szintén megfigyelhető, hogy a férfiak esetében nagyobb mértékű SDO- szintet állapít meg a legtöbb szakirodalom, mint a nők esetében. A szakirodalmi összefoglaló során kiemelt figyelmet fordítunk a szociális dominancia értékekkel, valamint politikai beállítódásokkal való összefüggéseire. Elsősorban a konzervativizmusra, jobboldali tekintélyelvűségre vonatkozóan próbáljuk meg azokat a legfrissebb nemzetközi szakirodalmakat bemutatni, amelyek a téma kapcsán relevánsak lehetnek. A szakirodalmak összegyűjtésénél az elmúlt öt évben megjelent, szociális dominanciára vonatkozó, teljes szövegben rendelkezésre álló folyóirat cikkek beválogatására törekedtünk. Ezen kívül meghatározzuk azokat a rendszerlegitimációs mítoszokat, amik az egyes országok esetében a társadalmi javak egyenlőtlen elosztását legitimálhatják. Az előadás során a rendszerigazolás elmélete is bemutatásra kerül. A rendszerigazolás elmélete egy Jost és Banaji által kidolgozott elmélet, amely eggyel messzebb megy, mint a szociális dominancia, és azt állítja, hogy a hatalmi rendszerben elnyomott csoportok nagyobb mértékben igazolják a rendszert, mint a domináns csoportok. Elemzésünk makroegységei a jóléti, illetve a politikai rendszer lesznek. Ezekben a rendszerekben belül kerül vizsgálatra kutatási szakaszban a szociális dominancia elmélete, illetve a rendszerigazolás elmélet.

Medgyesi Márton (TK Gyerekesély-kutató Csoport)

A gyermekfejlődés otthoni környezetének meghatározói a Covid járvány időszakában: családi és intézményi hatások

A szakirodalom szerint a gyermek-fejlődés összefügg a gyermekek otthoni környezetének jellemzőivel. A kisgyermek fejlődése számára a legjobb környezetet (Fuligni, Han és Brooks-Gunn, 2004) a gyermekek és szüleik közötti pozitív érzelmi kölcsönhatás, a kemény vagy büntető szülői viselkedés hiánya, a gazdag nyelvi környezet, a gyermek életkorának megfelelő sokféle játékszer és strukturált és támogató napi rutin jellemzi. A jelen kutatás keretében azt vizsgáljuk, hogy milyen tényezők határozzák meg ezeknek a környezeti jellemzőknek a meglétét. Azt vizsgáljuk, hogy mennyire hatnak ezekre a gyermekek családjainak társadalmi jellemzői (szülők életkora, iskolai végzettsége, munkaerőpiaci státusa, anyagi helyzete stb.), a gyermekek jellemzői (nem, életkor, egészségi állapot) és mindezen tényezők hatását figyelembe véve hogyan hat a Biztos Kezdet Gyerekházak igénybevétele. A Biztos Kezdet Gyerekházak a halmozottan hátrányos helyzetű kisgyermek korai képességfejlesztését szolgálják, azokra a szegénységben élő, 5 év alatti gyermekekre fókuszálnak, akik korlátozottan, vagy egyáltalán nem férnek hozzá a jó minőségű szolgáltatásokhoz, napközbeni ellátáshoz. A Gyerekházak célja, hogy a szülőkkel együttműködve elősegítsék és kisgyerekek testi, szellemi és szociális fejlődését. A kutatás keretében 12-18 hónapos gyermekekről és családjaikról gyűjtöttünk adatokat olyan településeken, ahol Biztos Kezdet Gyerekházak működnek, illetve ezekhez hasonló olyan településeken, amelyeken nem működik Gyerekház. Az adatfelvétel első hulláma 2019 februárjában, második hullám 2021 májusában zajlott, védőnők segítségével. Az első hullámban 480 gyermekről és családjaikról tudtunk adatot gyűjteni, a második hullámban 411-es tudtunk újra megtalálni. A többváltozós elemzés kimutatta a családi tényezők hatását. A magasabb iskolázottságú anyák családjaiban kedvezőbbek a gyermekfejlődés környezeti feltételei és bizonyos esetekben az anya életkorának hatása is kimutatható: a strukturált napirend és a gyerekkönyvek száma alacsonyabb a fiatalabb édesanyák családjaiban. Ezen kívül azt is vizsgáltuk, hogy hogyan alakult a Biztos Kezdet Gyerekházak igénybevétele nyomán a gyermekek otthoni környezete, összehasonlítva olyan családokkal, akik nem vették igénybe ezt a szolgáltatást. Természetesen az eredmények értékelésekor figyelembe kell venni, hogy a vizsgálat a Covid járvány idejére esett. A járvány hatására bizonyos időszakokban a Gyerekházak szolgáltatásaihoz nehezebben lehetett hozzáférni bezárások, létszámkorlátozás miatt.

Megyesi Boldizsár (Társadalomtudományi Kutatóközpont)

„... vagy el sem ér a környezetvédelem...” A környezetvédelemmel kapcsolatos attitűdök és az éghajlatváltozás érzékelése napjainkban

A lakosság környezetvédelemmel kapcsolatos attitűdjeiről és az éghajlatváltozás érzékeléséről sok szó esik a mindennapokban, és ezeknek a kérdésnek egy részét tudományos igénnyel is többen vizsgálták, de kevés olyan kutatás született, amelyik nem csak egy-egy szűkebb szempontból, hanem átfogóan, a fenntarthatóság szempontjait a középpontba állítva, több társadalmi demográfiai változót használva elemezte volna a kérdést. Az előadás egy 2023 tavaszán készült nagymintás országosan reprezentatív adatfelvételen és elérhető más adatbázisokon, például az ESS adatokon is elemzem a környezetvédelemmel és éghajlatváltozással kapcsolatos attitűdöket meghatározó tényezőket.

A környezetvédelemmel kapcsolatos attitűdöknek négy dimenzióját különbözteti meg a szakirodalom: az önképet, annak érzékelését, hogy a tágabb intézményrendszer milyen környezetvédelemmel kapcsolatos üzeneteket közvetít, a vélt társadalmi elvárásokat és a saját normákat. Az elmélet szerint ezek együtt határozzák meg a környezetvédelemmel kapcsolatos attitűdöket. A tudomány mai állása szerint az éghajlatváltozás nyilvánvaló tény, és abban is konszenzus látszik, hogy okai nagymértékben az emberi tevékenységre vezethetők vissza. Ettől függetlenül az éghajlatváltozás érzékelése, akár már az is, hogy valóban létező jelenség-e, megosztó kérdés, ezért érdemes vizsgálni, hogy mely tényezők alakítják azt.

A kutatásban a gazdasági-társadalmi változók mellett a mindennapi gyakorlatokat, a mindennapi problémák érzékelését, a politikai értékek és viselkedés, valamint a szubjektív jóllétet mérő változókat is beemeltük. Előadásunk célja, hogy az összefüggések pusztán leírásán túl magyarázattal szolgáljunk olyan jelenségekre például, hogy miért jellemzőbb a (szélső)jobb ideológiákra fogékony válaszadók körében az antropogén eredetű éghajlatváltozás tényének tagadása, miért fogékonyabbak a fővárosban és vidéken élők a környezetvédelmi kérdésekre, mint a közepes és nagyvárosokban élők.

A fogyatékossgal élő nők reprodukív jogainak és egészségének helyzetképe

A folyamatban lévő doktori kutatásom a fogyatékossgal élő személyek hazai helyzetének a vizsgálatára irányul, ezen belül a fogyatékossgal élő nőket érő interszekcionalitás jelensége foglalkoztat, ugyanakkor kifejezetten a fogyatékossgal élő nők szexuális és reprodukív egészséghez való jogainak érvényesülését akadályozó és támogató tényezőket igyekszem azonosítani. Célom, hogy a fogyatékossgal élő nők halmozottan hátrányos helyzetének a bemutatásán keresztül felhívjam a figyelmet a hazai társadalmi egyenlőtlenségekre, ezek következményeire, a védett tulajdonságokkal rendelkező társadalmi csoportok szenzitivitására és végsősoron hozzájáruljak a fogyatékossgal élő személyek szexualitásával és reprodukívójával kapcsolatos társadalmi diskurzus kialakításához.

Az előadásomban megkísérlem behatárolni a szexualitás és a reprodukívó helyét a fogyatékossgüggyi szakpolitikában, bemutatva a rendelkezésünkre álló vonatkozó hazai és nemzetközi jogszabályi forrásokat, statisztikai adatokat, illetve trendeket.

Ami az előzetes eredményeket illeti, a fogyatékossgal élő nők fogyatékossguk és nemük kettős okán számtalan hátránnyal szembesülnek életük különböző területein és szakaszaiban, a társadalom peremére szorúlnak és helyzetük nem csupán a nem fogyatékossgal élő nők, hanem a fogyatékossgal élő férfiak helyzeténél is kedvezőtlenebb. Ez az úgynevezett interszekcionális diszkrimináció leginkább a szexuális és reprodukívó jogok tekintetében érvényesül. Ezek a jogok egyértelműen az átfogó egészségüggyi ellátás biztosításának nélkülözhetetlen részét képezik, ugyanakkor a szexuális és reprodukívó egészség és jogok érvényesítése nélkülözhetetlen része az emberi méltóságnak és elválaszthatatlanul kapcsolódik a nemek közötti egyenlőség eléréséhez és a nemi alapú erőszak elleni küzdelemhez is.

A konferencia résztvevői számára szeretnék képet adni a kutatásomról és röviden ismertetni a fogyatékossgal élő nők reprodukívó és szexuális jogainak és egészségének helyzetét. Bízom benne, hogy az előadásom inspiráló lehet, valamint a felmerülő kérdések, észrevételek, javaslatok és konstruktív kritika hozzájárul majd a további munkám sikeréhez.

Kulcsszavak: interszekcionalitás, fogyatékossgal élő nők, szexuális és reprodukívó jogok és egészség

Media representation of refugees in 2022 and 2015 in Hungary in the context of informational autocracy and authoritarian populism

Our paper aims to present results of a recent media content analysis about news covering refugees fleeing from the Ukraine in 2022 and compare it with earlier analysis of the 2015 refugee crisis (Messing and Bernáth 2015). The media analysis applied manual coding of selected media content in the period of 3 months (24Febr – 14 May 2022). The 2015 and 2022 events are alike in their key aspect: they involved tens of thousands of people fleeing from armed conflict arriving to Hungary in a short time and asking for temporary asylum. Yet, a number of important differences are to be pointed at, most importantly the age, gender, racial and religious composition of the people forced to flee from their homes, as well as the geographic distance of the war. The media representation and political discourses covered by the media differed essentially: while the 2015 events were dominated by a securitization frame and fear mongering, in 2022 humanitarian framing of media news was almost exclusive and the physical and symbolic closeness of refugees and solidarity of Hungarians was emphasized. The analysis applies the theoretical framework of informational autocracy (Guriev és Treisman, 2020, 2022; Krekó, 2022, Susánszky, et.al., 2022)) and authoritarian populism ((Szebeni and Salojärvi 2022) and finds that these theories provide a meaningful explanation for the elemental differences in the media and political discourses about the 2015 and 2022 refugees. This framework offers a contribution to the panels' focus on crisis mongering as it shows how the media in an illiberal autocracy supports the construction of the image of a total crisis – effecting Hungary's security, culture and economy – when it came to refugees from MENA countries in 2015, while the opposite happened in 2022, during the first months of the Ukrainian war. Our paper aims to present results of a recent media content analysis about news covering refugees fleeing from the Ukraine in 2022 and compare it with earlier analysis of the 2015 refugee crisis (Messing and Bernáth 2015). The media analysis applied manual coding of selected media content in the period of 3 months (24Febr – 14 May 2022). The 2015 and 2022 events are alike in their key aspect: they involved tens of thousands of people fleeing from armed conflict arriving to Hungary in a short time and asking for temporary asylum. Yet, a number of important differences are to be pointed at, most importantly the age, gender, racial and religious composition of the people forced to flee from their homes, as well as the geographic distance of the war. The media representation and political discourses covered by the media differed essentially: while the 2015 events were dominated by a securitization frame and fear mongering, in 2022 humanitarian framing of media news was almost exclusive and the physical and symbolic closeness of refugees and solidarity of Hungarians was emphasized. The analysis applies the theoretical framework of informational autocracy (Guriev és Treisman, 2020, 2022; Krekó, 2022, Susánszky, et.al., 2022)) and authoritarian populism ((Szebeni and Salojärvi 2022) and finds that these theories provide a meaningful explanation for the elemental differences in the media and political discourses about the 2015 and 2022 refugees. This framework offers a contribution to the panels' focus on crisis mongering as it shows how the media in an illiberal autocracy supports the construction of the image of a total crisis – effecting Hungary's security, culture and economy – when it came to refugees from MENA countries in 2015, while the opposite happened in 2022, during the first months of the Ukrainian war.

Mikó Fruzsina (Budapesti Corvinus Egyetem)

A kamaszok technológiahasználatának szülői monitorozása társadalmi-ökológiai megközelítésből

Az új digitális és mobil médiaeszközök megjelenése átrajzolta a családon belüli technológiahasználat körülményeit, fő kérdéseit, dilemmáit. A szülők újabb és újabb kihívásokkal néznek szembe gyermekeik technológiahasználati szokásait és ennek szülői követését, menedzselését illetően. Annak érdekében, hogy a technológiahasználat gyermekeikre gyakorolt lehetséges negatív hatásait mérsékeljék, a szülők különböző gyakorlatokat és stratégiákat alkalmaznak. A jelen kutatás fókuszában ezen gyakorlatok közül a technológiahasználat monitorozása áll. A monitorozás alatt értendő az a tevékenység, amikor a szülők technológiai vagy nem technológiai eszközök segítségével követik gyerekeik technológiahasználatának mértékét és/vagy tartalmát (Modecki et al. 2022). Annak meghatározására, hogy mely tényezők lehetnek prediktorai a kamaszok technológiahasználatára vonatkozó szülői monitorozásnak, a jelen elemzésben egy társadalmi-ökológiai koncepciót használok. Jay Belsky (1984) három alrendszerrel határozott meg, amelyek befolyásolják a szülőséget: az egyéni szülői alrendszert, az egyéni gyermek alrendszert és a kontextuális alrendszert, beleértve többek között a szülő munkahelyi körülményeit és kapcsolati hálóját. Jelen tanulmány azt vizsgálja, hogy a három alrendszerhez (Belsky 1984) kapcsolható mutatók hogyan befolyásolják a kamasz gyerekek technológiahasználatára irányuló szülői monitorozás valószínűségét. A kérdés megválaszolásához egy 2017 őszén 12–16 éves gyermekek szüleivel készített kérdőíves felmérés adatait (N=1000) elemeztem, az elemzés pedig külön reflektál az anyák és apák almintájára is. Az eredmények azt mutatják, hogy a szülő alrendszer, a gyermek alrendszer és a kontextuális alrendszer bizonyos mutatói is jelentős hatással vannak a kamaszok technológiahasználatának szülői monitorozásának valószínűségére. Fontos eredmény továbbá, hogy a kontextuális alrendszer mutatói szerint eltérő mintázat azonosítható az anyák és apák esetében. A társadalmi-ökológiai megközelítés még ritka a technológiahasználattal kapcsolatos szociológiai kutatások területén. A kutatás elsődleges újdonsága, hogy az eredmények bizonyítják a koncepció alkalmazhatóságát a technológiahasználatához kapcsolódó szülői gyakorlatok, mint a szülői monitorozás vizsgálatakor. A kutatás eredményei alapján továbbá megkérdőjelezhető a korábbi empirikus kutatások szűkebb fókusza. Az eredmények ugyanis azt erősítik, hogy a családon belüli technológiahasználat komplex kérdéskör, amelynek vizsgálatakor – a konkrét szülői stratégiák, gyakorlatok mellett – figyelembe kell venni magát a szülőséget közvetlenül és közvetve befolyásoló tényezőket egyaránt.

Milibák Eszter (Központi Statisztikai Hivatal, Módszertani Főosztály)

Itt lakunk! Hol lakunk? – Adminisztratív és életvitelszerű lakcímek összehasonlítása a Központi Statisztikai Hivatal Népszámítási felméréseiben

A Központi Statisztikai Hivatal személyi mintás adatfelvételeihez az elsődleges adatforrást jelenleg a Személyiadat- és Lakcímnnyilvántartás adja. CAPI adatfelvételek esetén a kérdezők a mintába került személyeket a nyilvántartásban szereplő lakó vagy tartózkodási címükön keresik fel. Ez azonban a gyakorlati tapasztalatok alapján gyakran nem egyezik meg a válaszadók életvitelszerű lakcímével. Az életvitelszerű cím ismerete részben azért fontos, mert a személyes felkeresés során kiválasztott személyek a legnagyobb valószínűséggel itt találhatók meg (kontakt információ), másrészt a feldolgozás folyamán fontos, hogy a kiválasztott személyt az életvitelszerű címének megfelelően vegyük figyelembe a súlyok kialakításakor.

A bejelentett és életvitelszerű címek különbsége mellett további minőségi kérdések merülnek fel a használt adminisztratív állománnyal kapcsolatban. Feltételezhető, hogy a teljes Magyarországi lakónépesség egy része nem található meg a Személyiadat- és Lakcímnnyilvántartásban (lefedettségi hiány). Valamint feltételezhetünk egy úgynevezett lefedettségi többletet is, ami a már nem a lakónépességbe tartozó személyek megjelenése a használt mintavételi keretben.

A KSH 2022-es Népszámítási felmérés vizsgálatában kísérletet tettünk egy másodlagos adminisztratív adatforrás, a Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelő személyi adatainak bevonására a mintavételi keret összeállításához. Ettől részben a magyarországi népesség lefedettségének növelését, részben a kétféle adminisztratív adatforrás címadatainak ellenőrzését vártuk. A két adminisztratív forrás együttesen a magyarországi lakosság jelentős részét lefedi, de továbbra is számolnunk kell lefedettségi többlettel és hiánnyal.

Vizsgálatunk során a mintavételi keretnek a két adatállomány által együttesen vagy részben lefedett szegmenseit elemeztük abból a szempontból, hogy a mintába került személyek adminisztratív forrásból származó lakcíme megfelel-e az életvitelszerű tartózkodásuk helyének. Döntési fa modellek segítségével meghatároztunk a mintavételi kereten belül olyan demográfiai csoportokat is, akik jellemzően alacsonyabb arányban találhatók meg az adminisztratív forrásokban szereplő címükön. Vizsgálatunk eredményei megerősítik a több adatforrásban egyszerre jelen lévő személyek könnyebb elérhetőségét az adminisztratív forrásban szereplő címükön. Eredményeink továbbá kiemelik a bejelentett és az életvitelszerű cím magasabb arányú egyezését a magasabb életkorú, ismert foglalkoztatottsági státuszú és a Budapesten kívüli lakóhellyel rendelkező csoportokban. Ezzel szemben a csupán egyetlen adminisztratív forrásban megjelenő, a mintavételi keretben hiányzó és/vagy elavult adatokkal rendelkező, egyes esetekben külföldi állampolgárságú személyek körében az adminisztratív forrásban szereplő címek alacsonyabb arányban egyeznek az életvitelszerű lakcímmel. A csak egyetlen adatforrásban megtalálható személyek közül a Személyiadat- és Lakcímnnyilvántartásban szereplők életvitelszerű lakcíme nagyobb arányban egyezik az adminisztratív forrásban rögzített címmel, mint a Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelő adataiban szereplő személyeké. Az alacsony címegezőséggel jellemezhető csoportok esetében az életvitelszerű lakcím megtalálása más (adminisztratív vagy más jellegű) adatforrások bevonását igényelheti.

Az adminisztratív adatállományok címadatainak és az életvitelszerű tartózkodás címének összevetése, ezáltal az adminisztratív állomány minőségének vizsgálata illeszkedik a KSH hosszabb távú Populációs Regiszter projektjébe is. Ennek célja a hazai adminisztratív adatok összekapcsolása egy olyan állománnyá, mely naprakészen biztosítja egyrészt a különböző adatfelvételek mintavételi kereteit, másrészt hosszabb távon lehetővé teszi az adminisztratív népszámlálás megvalósítását.

A családösszetétel komplexitásának hatása a fejlődésre kora gyermekkorban

Háttér: Számos tanulmány foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy a családszerkezet hogyan befolyásolja a gyermekek fejlődési kimeneteit. Ezek többsége arra összpontosított, hogy az egyszülős családokban élő gyermekek milyen hátrányokat szenvednek el a kétszülős családokban élő gyermekekhez képest. A kétszülős családokat azonban aszerint is meg lehet különböztetni, hogy a gyermek mindkét biológiai szülőjével él-e együtt, és milyen a testvéreinek összetétele. Ez utóbbi alatt azt értjük, hogy a gyermek testvérei (ha vannak), biológiai gyermekei-e mindkét ott élő szülőnek, vagy olyan testvérek, akik az egyik szülő korábbi párkapcsolatából származnak. A családi komplexitás mérésére olyan mutatót dolgoztunk ki, amely elkülöníti az egy- és kétszülős családokat, valamint a kétszülős családokon belül a teljes biológiai családokat és a szülők vagy testvérek tekintetében mozaikcsaládokat. Ennek a komplexitásnak a hatását vizsgáljuk a gyermekek fejlődési kimeneteire. Építünk a válással foglalkozó kutatások azon eredményeire is, amelyek megállapítják, hogy a gyermekek fejlődésére jelentős hatással van a biológiai szülők kapcsolatának minősége. Kutatási célunk annak vizsgálata, hogy a hároméves gyermekek fejlődési kimeneteit hogyan befolyásolja a család összetettsége és a biológiai szülők közötti kapcsolat minősége, és melyiknek van erősebb hatása. Módszerek: A családi komplexitás mérésére olyan mutatót dolgoztunk ki, amely elkülöníti a teljes biológiai családokat, a mozaikcsaládokat és az egyszülős családokat, valamint a testvérek összetétele szerint is kategorizál. A biológiai szülők közötti kapcsolat mérésére egy olyan változót dolgoztunk ki, amely a kapcsolat minőségét az együttélő és a különélő szülők esetében is méri. Független változóink közül az egyik az alapvető képességterületek életkornak megfelelő fejlődését mutatja (az „Ages and Stages Questionnaire-3” kérdőívvel mérve), míg a másik az érzelmi és viselkedési problémákra utal (a „Strengths and Difficulties Questionnaire” kérdőívvel mérve). Elemzésünk a Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat adatbázisára épül, amelynek azt a hullámát használjuk, amikor a gyermekek 3 évesek voltak. Az adatfelvétel kiinduló mintájában, a várandósságuk idején 8287, 2018-19-ben szülő nőt kérdeztek meg. A 3 éves kori hullám elemszáma 5862. Eredmények: Az előzetes eredmények megerősítették, hogy a biológiai szülők közötti konfliktusos kapcsolat minden családtípusban negatív hatással van a gyermekek mindkét kimeneti mutatójára. Emellett a mozaikcsaládban nevelkedő gyermekek esetében volt nagyobb az általános fejlődési elmaradás valószínűsége, míg az egyszülős családok gyermekeinél magasabb volt az érzelmi és viselkedési problémák kockázata. Következtetés: A gyermekek fejlődése összefügg azzal, hogy milyen szerkezetű családban nevelkednek, ugyanakkor a szülők kapcsolatának minősége is meghatározza azt, függetlenül attól, hogy a szülők együtt élnek vagy sem. Ez azt jelenti, hogy a gyermek fejlődési lemaradásának kockázata az átlagosnál nagyobb egy konfliktusokkal terhelt intakt családban, az elvált szülők közötti jó kapcsolat viszont védelmet jelenthet a gyermek megfelelő fejlődésére.

Monostori Katalin (ELTE Társadalomtudományi Kar Szociológiai Doktori Iskola Társadalom és szociálpolitika program)

A támogatott döntéshozatal alkalmazásának korlátai a fogyatékos emberek bentlakásos szociális intézményeiben

A disszertáció alapjául szolgáló kutatás célja, hogy megvizsgálja, milyen tényezők akadályozzák a fogyatékos emberek döntéshozatali folyamatainak lehetőségeit és azoknak érvényesüléseit a fogyatékos emberek bentlakásos szociális intézményeiben.

A kutatás színterei célozzák mind a makro, mezo és mikro szinteket is, vagyis mind a jogszabály alkotási, döntéshozói, intézményi, valamint a szolgáltatást igénybevevői szintet.

Cél, minél szélesebb képet kapni arról, hogy milyen pontokon akadályozhatja a fogyatékos emberek önálló vagy támogatott döntéshozatali folyamatait és lehetőségeit, beleértve a jogi, gyógypedagógiai, és a szociális segítői gyakorlati megvalósulások aspektusait, a jelenlegi intézményi rendszer.

A kutatás fontos része a területtel foglalkozó hazai és külföldi szakirodalmak széleskörű elemzése, amely kiterjed mind az elméleti, mind a gyakorlati tanulmányokra.

A kutatás az alábbi kérdésekre keresi a választ:

- Milyen akadályai vannak a támogatott döntéshozatal tágabban értelmezett elve elterjedésének a fogyatékos személyek számára bentlakást nyújtó intézményekben makro, mezo és mikro szinten?
- Hogyan akadályozza a gondnokság intézményének alakulása a bentlakást nyújtó intézményekben élő, fogyatékos emberek autonómiáját és önálló döntéshozatali lehetőségeit?
- Miért egyeduralkodó továbbra is a gondnokság jogintézménye a bentlakásos intézményekben?
- Milyen szakmai együttműködések és hogyan segíthetik a támogatott döntéshozatal tágabban értelmezett elvének elterjedését a fogyatékos személyek számára fenntartott bentlakást nyújtó intézményekben?

A kutatás módszertana tartalmazza szakirodalmak, jogszabályok, szakmai – módszertani útmutatók, dokumentumok, valamint adatbázisok elemzését.

Az adatelemzések első lépéseként a Központi Statisztikai Hivatal, Országos Statisztikai Adatfelvételi Programjának 1210-es számú, Jelentés a gyámhatóság tevékenységéről statisztikai adatiból, a Gondnokság és támogatott döntéshozatal adatlap adatainak vizsgálata. Cél, hogy lássuk, hogyan alakul a gondnokság alatt állók száma az országban, illetve a bentlakásos intézményekben. Mivel a támogatott döntéshozatallal kapcsolatos, nyilvánosan hozzáférhető adatok 2017 – ből származnak, ezért ezek az adatok kiemelkedő fontosságúak a kutatás szempontjából.

A kutatás makroszintjén félig strukturált interjúk készül döntéshozókkal, szakpolitikai szakértőkkel. Mezo szinten félig strukturált interjúk készülnek a kiválasztott intézmények vezetőivel, terápiás és szociális munkatársaival. A kutatás mikro szintjén a fogyatékos emberek bentlakásos intézményeiben dolgozó és élő emberekkel készülnek félig strukturált interjúk és fókuszcsoportos interjúk.

Az intézmények kiválasztása több szemponton alapul. Egyrészt minden fenntartó típust bevonása (állami, egyházi, civil), valamint fontos a nagy létszámú és kis létszámú intézmények (lakóotthon, támogatott lakhatás) bevonása is.

Mind a fenntartókkal és az interjúalanyokkal is készülnek adatvédelmi megállapodások. Ennek fontossága kiemelkedő, mivel az interjúk minden esetben rögzítésre kerülnek, valamint a szolgáltatást igénybevevő személyek gondnokság alatt állhatnak, ahol szükséges a gondnokok hozzájárulása is a részvételhez.

Mrva Marianna (Szlovák Tudományos Akadémia Szociológiai Intézete és Fórum Kisebbségkutató Intézet)

A társadalmi és intézményes bizalom kisebbségi és többségi közegben – a szlovákiai magyarok és szlovákok összehasonlító elemzése

A társadalmi és intézményes bizalom témája napjainkban soha nem látott érdeklődésnek örvend, úgy a társadalomtudósok, mint a szélesebb nyilvánosság körében. Ez nem véletlen: a kutatások meggyőzően bizonyítják, hogy azok a társadalmak, amelyekben magas a társadalmi és intézményes bizalom, jobban teljesítenek, s magasabb életminőséget képesen nyújtani a lakosaiknak. A növekvő társadalmi diverzifikáció hatására azonban mára már az is egyértelművé vált, hogy egy társadalmon belül is nagy különbségek lehetnek az egyes csoportok bizalomszintjében. A figyelem középpontjába elsősorban a kisebbségek kerültek, akik társadalmi és intézményes bizalma a többségi társadalomba való integrációjuk mértékének, a hovatartozásuk kifejezésének egyik módjaként fogható fel.

Ebből az alapvetésből kiindulva előadásomban azt vizsgálom, hogy milyen a szlovákiai magyar kisebbség társadalmi és intézményes bizalma a többségi szlovák társadalom tagjai bizalmához képest. A kutatás több szempontból is releváns: egyrészt az önálló demokratikus Szlovákia megalakulása óta 2020-ban először fordult elő, hogy nem jutott be a parlamentbe a magyar kisebbség képviselőjét nyíltan felvállaló (magyar) párt, s így a legnagyobb nemzeti kisebbséget érintő témák jobbra kiszorultak a törvényhozásból. Másrészt a szlovákiai magyarok körében növekvő passzivitás figyelhető meg, ami megmutatkozik például a választási részvétel folyamatosan csökkenő mértékében. Feltételezésünk szerint ezek a jelenségek a szlovákiai magyarok alacsonyabb bizalmában is megmutatkoznak.

A korábban rendelkezésre álló, országos reprezentatív mintán készült mérések nem tették lehetővé, hogy a kisebbségi csoportokat behatóbban elemezzük. 2022 végén azonban a Szlovák Tudományos Akadémia Szociológiai Intézetében megvalósítottunk egy kérdőíves felmérést 300 szlovákiai magyar és 700 szlovák megkérdezett részvételével, ami már lehetővé teszi, hogy a két csoportot releváns módon összehasonlítsuk egymással.

Az összehasonlító elemzés rámutat arra, hogy a szlovákiai magyar kisebbség társadalmi és intézményes bizalma nem különbözik jelentősen a szlovák többségétől, mindkét csoportra hasonló mértékű bizalom, pontosabban bizalmatlanság a jellemző. A háttérben meghúzódó okokat regresszióanalízis segítségével igyekeztünk feltárni, amely eredményei arra mutattak rá, hogy a szlovákiai magyarok osztoznak a többségi társadalom tagjaival a kiábrándultságukban és negatív jövőképükben, a bizalmatlanságukat befolyásoló tényezők azonban nem minden esetben megegyezők.

Mújdricza Ferenc (Központi Statisztikai Hivatal, Módszertani főosztály)

A bátorság ugrása: az egzisztenciális szorongás és a (társadalmi) bizalom integratív elmélete

Noha a bizalom – a társasság alapvető meghatározóinak egyike – igazi társadalomtudományos „hot topic”-ká vált, definíciós kísérletei súlyos (ön)ellettmondásoktól és inkonzisztenciáktól terhesek. Az évtizedek óta tartó „konceptuális zűrzavar” az empirikus bizalomkutatások eredményeinek érvényességét legalábbis megkérdőjelezi. Ezt súlyosbítja az egyes szakterületeket (pl. szervezettudományokat) jellemző dogmatikus elköteleződés népszerű, de elavult bizalomkoncepciók mellett.

A kognitív bizalomelméletek általánosságban tudás- és tapasztalati alapú, kalkulatív, érdekvezérelt, tanult készségnek, továbbá bizonytalanságot, kockázatokat és sérülékenységet feltételező racionális döntésnek vagy elvárásnak tekintik a bizalmat. Tárgyukat ráhagyatkozással, naivitással, vagy akár bizalmatlansággal és manipulatív ravaszkodással keverik/tévesztik össze. Nem képesek magyarázni az idegenekbe vetett bizalmat és a bizalom kumulatív jellegét sem. E stratégiai, bizonyosságpótlékként felfogott bizalmat nehéz megalkotni, de könnyű lerombolni.

A morálfilozófiai háttérű nemkognitív koncepciók a bizalmat veleszületett képességnek tekintik, amit egy érzelmi melegséggel átítatott, irreflektív biztonságérzet, valamint jóindulatot feltételező optimista attitűd jellemez. Egyesek az affektív meghatározáson is túllépve a bizalomnak nemtudatos háttérjellegét tulajdonítanak. E „mintázat az élet szövedékében” befolyásolja az információértelmezést, ezért rendkívül robusztus. A bizalomban a sérülékenységkerülést a sérülékenység megosztásával felváltó nemkognitív koncepciók jóval meggyőzőbbek a kognitív elméleteknél, de a „hétköznapi”/tudatosodó bizalom, a naivítás, valamint a bizalom kumulatív jellegének megértéséhez nem biztosítanak megfelelő kereteket.

Jelen kutatás a bizalom és az egzisztenciális (halál)szorongás dinamikus összefüggésének vizsgálatára építve új konceptuális keretrendszert javasol. Paul Tillich létbátorság-elméletének adaptációjával a bizalom az objektív fenyegetettségben, sérülékenységben, kockázatokban hordozott egzisztenciális szorongás jelenlétében, de annak ellenére megvalósuló bátorság kifelé: a világ, a Másik felé fordulásának szubjektív aktusaként tűnik fel. Nem valami okból, hanem éppen annak ellenére bízunk, hogy semmi sem indokolhatja azt kellőképpen. Az „annak ellenére”-jelleg forrása az egzisztenciális (lét)bátorság: a lét(ező) önigenlése, önmegegyesítése a nemlét állandó fenyegetése ellenére. A (potenciális) fenyegetettség ellenére történő bátor önigenlés kiterjesztése, megosztása azonosítható a bizalom alapvető jót váró attitűdjében, és ez teszi lehetővé a sérülékenység megosztását is. E bizalom független a bízottól, egyben elfogadja annak szabadságát akár a másként cselekvésre is.

A bátorságalapú bizalom koncepciója nemkognitív bázison egyesíti a kibékíthetetlennek tűnő irányzatok erősségeit, egyben kiküszöböli hiányosságait. A ráhagyatkozás mellett a bizalmatlanság, a bizalomhiány és a naivítás formái, valamint a félelem/szorongás helyett a bizalom valódi antitézise is definiálhatóvá, a tudatosodó és a kognitív bizalom pedig magyarázhatóvá válnak. Az önigenlés megosztásában azonosíthatjuk továbbá a kumulatív jelleg okát, ami egyben kijelöli a tényleges bizalom elősegítésének (de nem kiváltásának) egyetlen valós lehetőségét: a bizalom megelőlegezését. A bizalom paradox, megindokolhatatlan „annak ellenére”-bátorsága óriási jelentőségű – e radikális aktusban válunk magányos, rettegő, szorongó individuumból szociális, optimista emberré: a bízó lénné.

Nagy Ádám (Excenter Kutatási Központ)

A pandémiával kapcsolatos tanulási attitűdök fókuszcsoporthoz és survey vizsgálatok alapján

A COVID-19 által generált változások aránytalanul nagy mértékben érintették a fiatalokat, akik a pandémiát a performatív éveikben élték meg. A pandémia jelentősen alakította át a társadalmi szokásokat, a kulturális értelemben vett normalitást, továbbá olyan traumatikus folyamatokat indíthatott el (például elmagányosodás, szorongás, társadalmi feszültség, egyenlőtlenségek erősödése), amelyeknek hosszú távú hatásai vannak.

A pandémiával kapcsolatos attitűdök megismeréséhez, illetve megalapozásához, előzetes mintázatok kereséséhez online fókuszcsoporthoz interjúkat készítettünk, amelyek lehetővé teszik a mikroszinten bekövetkező változások detektálását, vagyis betekintést nyerhetünk abba, hogy a COVID-19 hogyan hatott a fiatalok személyes élethelyzetére, gondolkodásmódjára, kulturális formáira. Az interjúk során elhangzott vélemények, hangulatok letapogatásához, a vélemények elemzéséhez a Zurvey.io intelligens tartalomelemző szoftvert alkalmaztunk, mely rövidebb szövegcsoportok vizsgálatát teszi lehetővé azáltal, hogy analizálja a szövegben szereplő szavakat, és kategorizálja azokat megadott paraméterek alapján. A szentiment/hangulatelemző funkció révén a szoftver felismeri és kiemeli a negatív és a pozitív kifejezéseket, valamint egy hétfokú skálán értékeli a vélemények minőségét.

Tapasztalataink szerint a koronavírus-járvány rövid és hosszú távú változásokat generált a korcsoport tagjainak életében. A fiatalok véleménye alapján mulandónak bizonyult a hasznos szabadidő-eltöltési formáknak a 2020 tavaszi „lockdown” során tipikus cselekvésnek mutatózó keresése, vagy az önfejlesztés középpontba helyezése. Maradandó változás azonban a távoktatás különböző formáinak jelenléte és a home office. A távolléti oktatás tapasztalatai azonban felértékelték a hagyományos tantermet, a személyességet képviselő oktatási formát. Az online platformokon tartott tanórák a képernyőidő jelentős megnövekedését eredményezték, az interjúalanyok az ezzel járó egészségügyi kockázatokra is reflektáltak.

A fókuszcsoporthoz beszélgetések tapasztalatait egészíti ki egy 2023. május folyamán végzett survey vizsgálat, amelyben 1000 fő megkérdezésével vizsgáltuk a COVID-19 hatását, többek között, az oktatásra. Az előadás során így lehetőség nyílik a járvánnyal kapcsolatos attitűd-változás bemutatására is.

Az előadás és az annak háttéréül szolgáló kutatás az MTA „A poszt-COVID-jelenségek kutatásának támogatása” céljából kiírt akadémiai pályázat 2021/19. számú, Generációk azonosítása Big Data logikával a poszt-pandémiás időszakban című projektje keretében készült.

Nagy Klára – Bodor Krisztofer (Periféria Közpolitikai és Kutatóközpont)

Termelés a válságban. Esettanulmány a magyarországi elektronikai ipar munkakörülményeiről

Az elmúlt másfél évtizedben megerősödő gazdasági és ökológiai válságok a kapitalista termelési rend inherens velejárói. Előadásunkban egy magyarországi elektronikai ipari gyár példáján keresztül mutatjuk be, hogy a folyamatos válsághelyzet által hogyan alakulnak át az elektronikai ipari foglalkoztatási viszonyok. Állításunk az, hogy az utóbbi évek egymásra torlódó válsághelyzetei a munka relatív pozícióját rontja a tőkével szemben, így a dolgozók könnyebben fogadják el a rossz munkakörülményeket.

Vegyes módszertanú kutatásunkat 2022 szeptembere és 2023 májusa között végeztünk egy Pest megyei elektronikai gyárnál, az Electronics Watch független monitoring-szervezettel közösen. A kutatás során félig strukturált kvalitatív interjúkat és fókuszcsoportos beszélgetéseket készítettünk, kérdőíves adatfelvételt végeztünk, munkaügyi dokumentumokat, illetve online platformokon megjelenő véleményeket elemeztünk magyarországi, erdélyi, ukrainai ukrán és magyar nemzetiségű, illetve fülöp-szigeteki dolgozók kapcsán.

A kutatás során a foglalkoztatási problémák két csoportját azonosítottunk, amely során a dolgozók sérelmet szenvedtek a munkáltatóval szemben. Az, hogy ezek a visszaélések állandósulni tudtak, az egyenlőtlen erőviszonyok mellett annak is köszönhető, hogy a különböző válsághelyzetek lecsökkentették a dolgozók mozgásterét. A kutatás ideje alatt a gyárban nem volt jelen szakszervezet vagy üzemi tanács, így a dolgozói érdekképviselő hagyományos formái sem tudtak érvényesülni. A továbbiakban bemutatott problémák általános tendenciái a magyarországi elektronikai iparnak, a kutatás során a dolgozók kiemelték, hogy a vizsgált gyárban a korábbi munkahelyeikhez képest relatíve jók a munkakörülmények. A dolgozók tehát jobb munkalehetőségek hiányában, illetve a válságok jelenléte miatt elfogadják a problémás munkakörülményeket.

A feltárt ügyek egy része az információhiányhoz kapcsolódik. A dolgozók általános tendenciaként számoltak be arról, hogy a munkaszerződés megkötése előtt nincs lehetőség a szerződés végigolvasására. Emellett az ukrán dolgozóknak nehézséget okoz a magyar nyelvű bérjegyzékek és egyéb munkadokumentumok értelmezése. Ugyancsak az információhiány témaköréhez kapcsolódik, hogy a dolgozók nem kapnak általános tájékoztatást arról, hogy mindenki, aki a három hónapos próbaidejét hiányzás nélkül dolgozza le, automatikusan bónuszt kap. Így megfelelő információ híján a dolgozók könnyen eleshetnek a bónusztól. Az állományban dolgozók és a kölcsönzött munkások között jelentős információs aszimmetria jelenik meg. Mivel a kölcsönzött dolgozók sokszor nem tudják, hogy probléma esetén a munkaerő-kölcsönző céghez vagy a vállalathoz forduljanak, közvetlenül foglalkoztatott kollégáik hamarabb jutnak információhoz. Továbbá az információhiány azt is eredményezi, hogy a műszak-, és sorvezető könnyebben élnek vissza a hatalmukkal.

A feltárt ügyek második része a termelés rugalmasításához kapcsolódik. Mivel a válságok az elektronikai termelést is alapjaiban érinti, a munkáltatónak fontos, hogy rugalmasan kezelje a munkaerőt. A kötelező túlórázások és szabadságoltatások a termelés igényeihez igazodnak. A dolgozók ágenciáját csökkenti, hogy általában a túlóra napján vagy egy nappal előtte értesítik őket a túlóráról. A válságok hatásaiból és a hatalmi aszimmetriából adódóan ezt a dolgozók elfogadják, illetve a megélhetést biztosító béreket csak túlóra pótlékokkal és bónuszokkal képesek megkeresni, a negyven órás munkahét pedig csak papíron lehetséges. Mivel egy nap hiányzás a jelenléti bónusz elvesztését eredményezi a teljes hónapra, sokan betegen is dolgozni kényszerülnek. A dolgozók arról is beszámoltak, hogy "túl sok" betegszabadság esetén elbocsátják a munkásokat. Továbbá a rugalmasan kezelt munkaerő esetének példája, hogy az olcsóbb fülöp-szigeteki dolgozók érkezése miatt tömegesen és jogi szempontból megkérdőjelezhetően bocsátják el a magyar és ukrán munkavállalókat a gyárból.

Nárai Márta (Széchenyi István Egyetem)

Ez nemcsak egy munkahely – A védett foglalkoztatás győri tapasztalatai

A fogyatékossgal élő, illetve megváltozott munkaképességű személyek nagy része fogyatékoságuk mértéke, egészségi állapota és képességei miatt nem integrálható a nyílt munkaerőpiacra, ők ún. védett foglalkoztatásra jogosultak. A munka fontossága vitathatatlan, számos esetben terápiás eszköz is, az állapotromlás elkerüléséhez szükséges 'fejlesztő' tevékenység, de a társadalomba való integrálásnak is az eszköze, nem mellesleg a megfelelő életkörülményeik kialakítását, önálló életvitelüket lehetővé tevő jövedelemforrás. Ugyanakkor nem minden érintett személy alkalmas, illetve tehető alkalmassá még a védett foglalkoztatásban való részvételre sem. A munkavállalás lehetősége mellett számtalan más támogatásra, szolgáltatásra is szükségük van a sikeres munkavégzéshez, a mindennapi boldoguláshoz. A nyílt munkaerőpiac munkáltatói általában nincsenek felkészülve ezekre a plusz 'elvárásokra'.

Előadásomban egy nagyváros, Győr esetében kívánom bemutatni, elsősorban fókuszcsoporthoz tartozó interjúk tapasztalatai és az érintett szervezetektől kapott adatok segítségével, hogy milyen szereplők és hogyan kapcsolódnak be, vesznek részt a védett foglalkoztatásban.

Győrben a fogyatékossgal élők és megváltozott munkaképességűek foglalkoztatása tekintetében kedvező helyzetet teremt, hogy a városban több olyan szervezet is jelen van, amely védett/rehabilitációs foglalkoztatásra ad lehetőséget, illetve valósít meg akkreditált védett munkahelyként. Egyházi, civil és nonprofit szervezetek játszanak jelentős szerepet e tekintetben, összességében közel 300 főnek teremtenek lehetőséget a munkavállalásra. Azonban ezek a szervezetek szociális, karitatív szervezetként vagy nonprofit szereplőként nemcsak a munkavállalás lehetőségét biztosítják az érintett személyeknek, hanem szociális szakemberek szakmai támogatásával és/vagy mentorálással számos formában segítik a védett foglalkoztatás sérülékeny és sokproblémás célcsoportjába tartozó munkavállalóik boldogulását.

A védett foglalkoztatás gyakorlatban megvalósuló mikéntjét az abban részt vevő szervezetek, intézmények képviselőivel/vezetőivel, oktatási és szociális szakemberekkel, valamint a fogyatékossgal élők különböző civil szervezeteinek képviselőivel folytatott fókuszcsoporthoz tartozó interjúk segítségével és az intézményektől kapott dokumentumok és adatok alapján tártam fel. Előadásomban ennek tapasztalatait kívánom megosztani.

A fókuszcsoporthoz tartozó interjúknál jelenlévő szakemberek és érintetti képviselők többsége szerint a jelenlegi munkaerő-piaci jellemzők mellett irreális, túlzott elvárás a célcsoportba tartozók nyílt munkaerőpiacon való foglalkoztatásának előtérbe állítása. A fogyatékossgal élők, megváltozott munkaképességűek túlnyomó hányadának állapota nem teszi lehetővé a nyílt munkaerőpiacon való foglalkoztatást egyéni segítség (pl. mentorálás) nélkül, sokszor még azzal sem. Gyakori tapasztalat, hogy a nyílt munkaerő-piacra integrált megváltozott munkaképességű/fogyatékos személy rövid időn belül inkább visszatér a védett foglalkoztatásba, mivel a munkáltató elvárásait nem tudja hosszú távon teljesíteni, vagy a biztosított feltételek nem megfelelőek számára, sokszor negatív tapasztalatok érik. Általában az is jellemző, hogy a védett foglalkoztatásban lévők nem akarnak, nem mernek a nyílt munkaerőpiacon munkát vállalni, gyakran mentálisan sem alkalmasak arra, hogy a nyílt munkaerőpiacon dolgozzanak. Szükségük van plusz szolgáltatásokra, ennek megfelelően a védett foglalkoztatást megvalósító szervezetek támogató szerepvállalása például az alábbiakat jelenti (a teljesség igénye nélkül):

– tájékoztatás nyújtása a megváltozott munkaképességgel összefüggő szociális, munkaügyi, egészségügyi, oktatási rendszerrel és jogszabályi előírásokkal kapcsolatban;

- segítségnyújtás hivatali ügyintézésük során;
- segítségnyújtás egészségi problémáikkal kapcsolatos ügyintézésben;
- jogi tanácsadás szervezése, jogi ügyek intézésében való közreműködés;
- életvezetési tanácsadás;
- segítő beszélgetés biztosítása stb.

A fogyatékos személyek munkához juttatása kapcsán a fókuszcsoportos interjúknál több szervezet is kiemelte, hogy különösen a fiatal munkavállalók esetében tapasztalják azt, hogy a szülők a védett foglalkoztatást nem tekintik rendes munkahelynek, sok esetben inkább, mint napközi otthonra tekintenek, és nem mint munkaviszonyra, melynek kötöttségei, kötelezettségei vannak fogyatékos gyermekük számára, így fontos a szülők ez irányú szocializációja is.

A minimális ellátás elvének megjelenése a magyar szociális rendszerben

A minimális ellátás elve a jóléti államok mindegyikében figyelembe vett alapvetés, melynek értelmében az állam köteles biztosítani polgárai számára azt az életminőséget, amely szükséges emberi méltóságuk megőrzéséhez. Nincs konszenzus ugyanakkor abban, hogy ezen elv pontosan milyen feltételek biztosítását garantálja, valamint meddig terjed az állam kötelezettsége az állampolgáraitól való gondoskodásban. Mindezek a kérdések különösen fontossá válnak gazdasági válságok idején. Dolgozatom célja annak feltárása, hogy a minimális ellátás elve hogyan érvényesül a magyar szociális ellátórendszerben, különös tekintettel a rendszerváltás óta eltelt három évtized e területet érintő változásaira.

A szociális háló számtalan eleme közül vizsgálatom fókuszában a rászorultsági alapú pénzbeli ellátások állnak, mivel a támogatásra való jogosultságot megteremtő küszöbérték megalkotásával határozza meg a jogalkotó, melyik az a jövedelmi szint, ami alatt köteleességének érzi beavatkozni és ellátásokkal segíteni a nélkülözőket, emellett a támogatásokat övező jogszabályi háttér elemzésével kirajzolódik, hogy az ellátások összegének meghatározásánál mennyiben érvényesül a minimális ellátás elve. Mindezek miatt válnak a rászorultsági alapú pénzbeli ellátások vizsgálhatóvá a minimális ellátás elve szempontjából.

Dolgozatomban intézményi szemléletű kutatást folytattam, a jogdogmatika, valamint az alkotmány és a jogszabályok – elsősorban a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény – tartalmát vizsgáltam. Ennek oka, hogy az általam elemzett szociális ellátások keretrendszerét és színvonalát a jogalkotó határozza meg; így bár a jog alapvetően csak egyetlen eszköz a szociális biztonság megteremtésében, de annak biztosításáért sokat tud tenni, egy inadekvát szabályozás pedig jelentősen hátráltatja ezt a törekvést. Mindezt közpolitikai elemzéssel egészítettem ki, valamint kutatási eredményeim alátámasztására felhasználtam a KSH és a Policy Agenda által rendelkezésre álló, szegénység-méréssel, foglalkoztatással, valamint szociális ellátásokkal kapcsolatos statisztikai adatait. Tekintettel arra, hogy a magyar alkotmányos gyakorlat mindeztidig nem konkretizálta a minimális ellátás tartalmát, dolgozatomban az általam vizsgált ellátásokat szegénységet definiáló gazdasági-statisztikai mutatókkal, így a létminimummal és a szegénységi küszöbvel vettem össze.

Kutatásom eredményeképp megállapítottam, hogy a rászorultsági alapú pénzbeli ellátások már a kilencvenes évek végétől kezdve mindinkább magukon hordozták az angolszász, liberális jóléti államokra jellemző típusjegyeket, azonban ezen tendencia 2008 után felerősödni látszik. A dolgozat fő megállapítása, hogy a minimális ellátás elve a magyar szociális jogban egyre kevésbé érvényesül, helyét a szociális ellátások körében átveszi az érdemességi elv, az állam szerepvállalása csökken. Mindebben újabb mérföldkövet jelentettek a 2022-ben megvalósuló, szociális törvényt érintő változások, melyek tovább hangsúlyozzák az egyén felelősségét szociális biztonságának megteremtésében, ezáltal kétséggé téve, hogy az állam a szociális ellátórendszeren keresztül mely mértékben lesz képes – és mennyiben igyekszik – minimalizálni a jelenleg zajló gazdasági válság hatásait.

Nemes-Zámbó Gabriella (Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszék)

A családi élet dimenziói családszociológiai és gyermekvédelmi kontextusban – nevelőszülő családok kvalitatív vizsgálata

A nevelőszülő családok egyszerre részei a gyermekvédelem intézményrendszerének, ugyanakkor normatív elvárások színterei is, melyek sajátos működési mechanizmusokat hívnak életre. A kutatás során ezt a családi miliőt a családszociológia elméleti kereteibe ágyazva, valamint a gyermekvédelem praxisának kontextusában vizsgáltuk. Az előadás komplex megközelítésben vizsgálja a nevelőszülő családok heterogén mikroközösségeit, különös hangsúlyt fektetve a családi életet érintő kihívásokra, a megküzdési és alkalmazkodási képességek feltárására.

A családi miliőt elsősorban a strukturalista-funkcionalista (Bánlaky 2004, Cseh-Szombathy 1979/2006, Parsons 1955), valamint a rendszerelméleti megközelítéseken (Danis – Kalmár 2011, Goldenberg – Goldenberg 2008, Stang 1998) keresztül vizsgáltuk, de a családértelmezésekhez és a családi identitástudathoz kapcsolódóan integráltuk a jelenkor változásaira és a családformák sokszínűségére reflektáló teóriákat is (inkluzív strukturalista paradigmák, szociálkonstruktivista irányzat) (Husz – Herke 2022, Takács – Szalma 2022).

A kutatás kvalitatív módszertanra épül, az Észak-Alföld régió két megyéjében zajló vizsgálat keretében 47 interjút készítettünk. A félig strukturált egyéni interjúk három célcsoport körében készültek: utógondozói ellátásban élő fiatalok, nevelőszülők és szakemberek.

A kutatás részeredményei közül a családi élet vizsgálata arra hívta fel a figyelmet, hogy a nevelőszülő családok életét érintő speciális kihívások és jellemzők egy része az intézményes gyermekvédelmi keretrendszer adta irányelvek és szakmai szttenderdek szintjén értelmezhető (pl. dilemmák), ugyanakkor számos esetben a gondozási folyamat egyedisége, a család sajátos működésmódja segítheti ezeket a folyamatokat a családi élet stabilitása érdekében.

A család rendszerként továbbá számos stresszhelyzettel és kihívással kerülhet szembe, melyek a családi funkciók betöltéséhez is kapcsolódhatnak. A kihívásokkal teli helyzetekben a reziliencia képessége lehet segítségükre, melyet a családok családnarratíváin keresztül Lietz et al. (2016) modellje alapján is vizsgáltunk. A nevelőszülő családok reziliencia-szemponutú megközelítése a családok belső, társas kapcsolatrendszereivel, valamint az intézményes és társadalmi kapcsolati jellemzőkkel való összefüggésben holisztikus szemléletet biztosíthat. Ezáltal lehetőség nyílik arra, hogy a családok reziliencia fázisai beazonosíthatóvá váljanak a kapcsolódó kulcsterületek fejlesztésével együtt, és hatékonyan, differenciáltan, a család valós szükségleteire irányulva az éppen szükséges kapcsolatrendszerek és kulcsterületek megtámogatására, az erőforrások beazonosítására fókuszáltan avatkozzon be a szakember a család életébe.

Németh Renáta – Barna Ildikó – Pólya Tibor (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Társadalomtudományi Kar, Research Center for Computational Social Science; Károli Gáspár Református Egyetem)

Az NLP kísérleti kombinálása narratív pszichológiai gépi elemzővel – A trianoni békeszerződés a magyar online médiában a 100. évfordulón

OTKA-kutatásunk* egyik fontos tapasztalata szerint a politikai nyilvánosság diskurzusainak gépi elemzésében gyümölcsöző eredményt hozhat több társadalomtudományi terület együttműködése. Jelen kutatás célja az NLP klasszikus eszközének, a topikmodellnek a narratív pszichológia kvantitatív megközelítésével való kombinálása; tudomásunk szerint nem történt korábban erre kísérlet. Ezzel a megközelítéssel reményeink szerint a szövegbányászat kétségtelenül meglevő korlátait lehet kitolni, a szöveg egy mélyebb elemzését célozva.

Kutatásunkban a 100. évforduló kapcsán Trianon diszkurzív keretezését vizsgáltuk a magyar online médiában. Elsődleges célunk a politikai spektrum különböző oldalai (jobboldali, szélsőjobboldali és baloldali-liberális oldal) narratívájának, ezzel azok identitáskonstrukciójának, emlékezetpolitika-formálásának összevetése volt. Korpuszunk 36 különböző híroldalról származó 11.010, Trianonnal kapcsolatos, 2017 szeptembere és 2020 szeptembere között megjelent cikket tartalmazott. Elemzési módszerként a látens témák azonosítására LDA topikmodellt alkalmaztunk, ezzel párhuzamosan a Narrcat (Narrative Categorical Content Analysis; László et al., 2013) automatizált elemzővel azonosítottuk a cikkek narratív jegyeit. Utóbbi jegyek közé tartozik a Trianon emlékezetpolitikája, a trauma feldolgozottsága szempontjából nagy jelentőségű ágencia (a történet szereplőjének képessége a környezet befolyásolására), a tagadás vagy a Mi-referencia (a csoporttal való azonosulás mértéke). Trianonnal kapcsolatban narratív pszichológusok is eredményesen használták a Narrcat elemzőt történelemkönyvek, laikus narratívák, újságcikkek feldolgozására (László, 2014, Csértő & László, 2011; Fülöp & László, 2013).

Eredményeink szerint a Trianon-diskurzus jellegzetes topikjai (ezek pl.: a szerződés történelmi kontextusa, tárgyasult emlékezete, a szétszakított országrészek összetartozása stb.) a három politikai oldalon eltérő mintázatban vannak jelen. A három oldal nagy eltérést mutat az általuk általában alkalmazott narratív jegyek tekintetében: ezek a jobboldali (kormánypárti) médiát tekintve a történelmi trauma feldolgozásának folyamatát jelzik, míg a másik két oldalt tekintve inkább annak feldolgozatlanságát/a feldolgozásra való törekvés hiányát. Jellegzetes eltérések mutatkozik a narratív jegyek használatában egy-egy topik esetén is.

Az eredmények arra utalnak, hogy szisztematikus eltérés van a különböző politikai oldalak narratívájában a kollektív áldozattá válással kapcsolatos és a trauma feldolgozottságára utaló jegyek jelenléte és mintázata között. Reményeink szerint eredményeink hozzájárulnak ahhoz, hogy jobban megértsük az emlékezetpolitika működési mechanizmusát és a magyarságnak a nemzeti identitást érintő helyzetekre adott kortárs reakcióit.

*NKFIH K-134428: A politikai nyilvánosság rétegei Magyarországon (2001-2020)

Az innovatív intézményi szemlélet megerősítésének lehetőségei a Covid-járvány után

A jelen előadás egy olyan dél-magyarországi oktatási intézmény gyakorlatának elemzésén keresztül keresi a választ a szekcióban megfogalmazott kérdésekre, amely több mint 20 éves innovációs múltat tekint vissza. Az iskola, kontroll iskolaként, 2016 és 2021 között részt vett egy OTKA kutatásban (NKFIH 120400 sz. projekt), így még a Covid időszak előtt esettanulmány készült pedagógiai gyakorlatának fő jellemzőiről. Az említett esettanulmány kvalitatív eszközökkel próbálta feltárni az intézményi reziliencia iskolai és térségi összefüggéseit. Eszerint a vizsgált intézményi innováció akkori sarokpontjai az SNI inklúzió, a multikulturális pedagógia és a kooperatív módszertan voltak. Az oktatási integrációt az SNI tanulók integrációjaként és az ezzel kapcsolatos inkluzív pedagógiai eszköztár és iskolai környezet kialakításaként értelmezték, viszont a roma, illetve hátrányos helyzetű gyerekek integrációja nem volt része a helyi intézményi diskurzusnak. Az SNI inklúzióban országos hírű modelleket követtek, és úgy gondolták, hogy az iskolában megvalósították a teljes integrációt (Neumann, 2019, kézirat). Ezt a már-már rutinszerűen működtetett inkluzív gyakorlatot bontotta meg a 2020-as Covid-lezárás, amikor is a magyarországi iskolák legtöbbször légtérbe került, a helyi intézményekkel való kapcsolatuk beszűkült, s paradox módon – főként a helyi önkormányzatok minimális erőforrásaira tudtak csak támaszkodni. Annak ellenére, hogy a vizsgált iskola atipikus a magyar általános iskolai rendszerben, mivel a karakteres és ambiciózus vezetői politikának köszönhetően az elmúlt két évtizedben folyamatos volt a törekvés, hogy a legkorszerűbb pedagógiai megoldásokat vezessék be az iskolába, illetve az iskolaigazgatónak sikerült a tantestületet megnyernie a reformoknak, a Covid időszak mindezek ellenére épp olyan problémákkal szembesítette ezt az iskolát is, mint a térség többi intézményét. 2023 tavaszán, mintegy a lezárt OTKA kutatás utókövetéseként, visszatérve az intézménybe, arra kerestük a választ, hogy miként birkózott meg a helyi tantestület és a helyi közösség a járvány okozta nehézségekkel? Azonosak voltak-e az általuk felsorolt megoldások egyéb, korábban kevésbé innovatív intézmények megoldásaival? Illetve, melyek azok a Covid-időszakban meghonosodott gyakorlatok, amelyek mára beépültek az intézmény hétköznapi gyakorlatába, mintegy megújítva, sőt megerősítve annak innovatív szemléletét? A jelen előadás témája ezeknek az összegyűjtött gyakorlatoknak a bemutatása, különös tekintettel az inkluzív nevelés megerősítésében játszott szerepükre.

Nguyen, Dennis

How news media frame data risks in their coverage of big data and AI

Public discourses have become sensitive to the ethical challenges of big data and artificial intelligence, as scandals about privacy invasion, algorithmic discrimination, and manipulation in digital platforms repeatedly make news headlines. However, it remains largely unexplored how exactly these complex issues are presented to lay audiences and to what extent news reporting—as a window to tech debates—can instil critical data literacy. The present study addresses this research gap and introduces the concept of “data risks”. The main goal is to critically investigate how societal and individual harms of data-driven technology find their way into the public sphere and are discussed there. The empirical part applies a mixed methods design that combines qualitative and automated content analyses for charting data risks in news reporting sampled from prominent English-speaking media outlets of global reach. The resulting inventory of data risks includes privacy invasion/surveillance, data bias/algorithmic discrimination, cybersecurity, and information disorder. The study posits data risks as communication challenges, highlights shortcomings in public discussions about the issue, and provides stimuli for (practical) interventions that aim at elucidating how datafication and automation can have harmful effects on citizens.

A környezetvédelemmel kapcsolatos fizetési hajlandóság vizsgálata: erdélyi magyarok vs. Magyarország és Románia

Elemzésünkben az erdélyi magyar környezettudatosságát vizsgáljuk, különös tekintettel arra a kérdésre, amely a tiszta környezet feltételes értékelésére vonatkozik. Az adatok forrását a 2017-es European Values Survey (EVS) kutatás adatbázisai képezik. Az EVS 2017-es hulláma először tartalmazott az erdélyi felnőtt magyarságra is reprezentatív mintát, így a felmérés fontos szociológiai erőforrást biztosít komparatív elemzésekre. Kutatásunkban az erdélyi magyarok környezettudatosságát a magyarországi és romániai mintával való összevetés mentén végeztük.

2023 távlatából azt gondolhatjuk, hogy számos kérdésben az EVS 2017-es adatok idejétmúltak, hisz közben olyan fontos makroesemények rázták meg a társadalmat, mint a koronavírus-járvány és az ukrajnai háború, mégis úgy látjuk, hogy érdemes ezzel az adatbázissal közelebbről is foglalkozni. Az így nyert adatok fontos kiindulási helyzetet vázolhatnak fel a romániai magyarok környezeti viszonyulásaival kapcsolatosan, amelyeket egy esetleges későbbi felmérés során árnyalni tudunk. Érvként hozzuk fel elemzésünkre azt is, hogy az általunk vizsgált függő változókról (környezettel kapcsolatos attitűdök) köztudott, hogy időben lassan változnak, így egy 2017-es helyzetjelentés a fenti események ellenére is képes többé-kevésbé leképezni a jelenlegi helyzetet.

Az EVS kutatásban hat kérdéssel vizsgálták a környezeti attitűdöket, ezekből arra a kérdésre fókuszálunk leginkább, amely megfogalmazása alapján a feltételes értékelés (contingent valuation) logikáját tükrözi: Odaadnám jövedelemem egy részét, ha biztos lehetnék benne, hogy a pénzt a környezetszennyezés megelőzésére fordítják. A feltételes értékelést vizsgáló kutatások abból indulnak ki, hogy az emberek annál inkább hajlandóak fizetni/ többet fizetni/ anyagi áldozatot hozni valamiért, minél inkább fontos számukra a vizsgált dolog. Ez a kérdezési technika tehát széles körben elterjedt a társadalom- és gazdaságtudományokban, mivel többé-kevésbé segít megérteni az olyan javak értékét, amelyekkel rendszerint nem kereskedünk a piacon (pl. környezet állapota).

Kutatásunkban az alábbi kérdésekre kerestünk válaszokat: Hogyan jelenik meg a környezettel kapcsolatos fizetési hajlandóság az erdélyi magyaroknál? Mennyiben hasonlít/tér el az erdélyi magyarok fizetési hajlandósága a romániai, ill. a magyarországi válaszadókétól? Hogyan alakul az erdélyi magyarok általában vett környezettudatosságának belső szerkezete? Milyen változók magyarázzák a környezettel kapcsolatos fizetési hajlandóságot a három mintában? A kutatási kérdések mellett számos, a szakirodalom alapján megfogalmazott hipotézist is teszteltünk. Elemzési módszereink a következők voltak: kétváltozós elemzések és leíró statisztikák a három térség (Magyarország, Románia és Erdély) közötti különbségek leírására; faktorelemzés a környezetvédelemmel kapcsolatos attitűdök megragadására; logisztikus regressziós modellek a környezetért való fizetési hajlandóság vizsgálatára.

A kutatás eredményei többek közt azt mutatják, hogy az erdélyi magyarok fizetési hajlandóságban mért környezettudatossága szignifikánsan intenzívebb, mint a másik két mintáé. Ennek ellenére, nem az erdélyi magyarok a legkörnyezettudatosabbak: más, környezettel kapcsolatos kérdésben főleg a magyarországi mintához képest alulmaradnak. A környezeti attitűdrendszer belső szerkezete, és a feltételes értékelést magyarázó változók sem teljesen ugyanazok a három mintában. A fizetési hajlandóságot erdélyi magyaroknál szignifikánsan magyarázzák a környezettudatossággal kapcsolatos specifikus és általánosabb attitűdök, a magas iskolai képzettség és a társadalmi együttérzés.

Oross Dániel – Mikecz Dániel (Társadalomtudományi Kutatóközpont)

Digitális vizuális tartalom és polarizáció a klímamozgalmak repertoárjában

Az előadás egy nemzetközi együttműködésen alapuló kutatási projekt (Vizuális Meggyőzés Az Átalakuló Európában: a vizuális tartalom affektív és polarizáló ereje az online politikai diskurzusban-PolarVis) kvalitatív adatai alapján a digitális vizuális tartalomnak a polarizáció terén betöltött szerepét vizsgálja a kortárs politikai életben. Előadásunk célja, hogy elősegítse annak megértését, hogy a digitalizáció hogyan befolyásolja a klímamozgalmak szerveződését azáltal, hogy a vizuális tartalom alkalmazására összpontosít a mozgalom kommunikációs repertoárjában. Különösen érdekelnek minket az érzelmi alapú aktivizmus, a populizmus hatása a fiatalok digitális részvételi mintáira, a vizuális tartalom stratégiai alkalmazásának és a társadalmi mozgalmak és civil szervezetek érzelemkezelési és befogadási gyakorlatának összefüggései.

Kisgyermekes anyák mindennapjai a COVID-19 világjárvány alatti korlátozások idején

Célkitűzés: A COVID-19 világjárvány soha nem látott mértékben változtatta meg a mindennapi életet. Célunk, hogy bemutassuk a kisgyermekes anyák gyakorlati és pszichológiai nehézségeit a járvány miatti első lezárások idején, figyelembe véve társadalmi-gazdasági és demográfiai hátterüket, valamint fizikai és mentális egészségüket. Elméleti háttér: A világjárványt kísérő lezárások és korlátozások számos negatív hatással jártak a kisgyermekes családok életére. Fokozódtak a nemek közötti egyenlőtlenségek a fizetetlen munka terén, és a világjárvány számos más nehézséget is eredményezett a szülők mindennapi életében (pl. a szabadidős tevékenységekben, önkéntes munkában, politikai részvételben, társas kapcsolatokban, a korlátozások gyermekkel való megértetése terén) (Jellen & Ohlbrecht, 2020; Paunova-Markova, 2020). Emellett a világjárvány és a kapcsolódó korlátozások negatívan hatottak a mentális egészségre, és magasabb szintű stresszhez vezettek (Burkova et al., 2021; Mazza et al., 2020). Gloster és munkatársai (2020) 78 országban, köztük Magyarországon végzett vizsgálatában a válaszadók mintegy 60 százaléka tapasztalt legalább kismértékű stresszt vagy depressziós tüneteket 2020 áprilisa és júniusa között. A járvány hatása azonban eltért a különböző élethelyzetű csoportok esetében. Magyarországon a 2 év körüli gyermeket nevelő nők többsége még anyasági támogatásokban részesül és nem dolgozik. A világjárvány okozta speciális helyzet következtében jellemzően még inkább megnövekedett az otthon töltött idő, ami a bölcsődei és oktatási intézmények bezárása miatt a kisgyermekes anyák számára az otthoni gyermekgondozási feladatok növekedésével járt együtt. Módszerek: Az adatok a 2018-2019-ben született gyermekek életét nyomon követő Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat longitudinális kutatás negyedik hullámából származnak. Az adatgyűjtés az anyákkal felvett telefonos interjúkon keresztül zajlott a kutatásban szereplő gyermekek két éves korát követően, 2020 októbere és 2021 májusa között (n=4408). A kutatási hullámhoz kapcsolt COVID-19 modul kérdései célzottan a 2020 tavaszi rendkívüli állapot alatti tapasztalatokra terjedtek ki. A leíró statisztikák mellett K-means klaszterelemzést végeztünk a hasonló tapasztalatokkal rendelkező anyák azonosítására. Az egyes problémacsoportokba-tartozást meghatározó háttértényezőket kétváltozós és többváltozós módszerekkel elemeztük. Eredmények: Az elemzés során egy négyklaszteres struktúrát azonosítottunk. Az anyák 33,7%-a legfeljebb enyhe nehézségeket tapasztalt a korlátozások idején; 16,8%-uknak gyakorlati és pszichés problémákkal is szembe kellett néznie; 33,7%-uknak jelentős pszichológiai problémái voltak; továbbá 15,8%-uk esetében a lezárás inkább gyakorlati nehézségekkel járt együtt. A járvány alatt változatlan formában dolgozó anyák könnyebben viselték a lezárás időszakát, mint azok, akik otthoni munkavégzésre váltottak vagy nem dolgoztak. A magasabb végzettségű és a korábban depressziós tüneteket tapasztaló anyák pszichésen nehezebben adaptálódtak a megváltozott körülményekhez. A kedvezőtlen kiinduló egészségi állapot és a járványt megelőző szorongásos tünetek fokozták a gyakorlati, életszervezési nehézségek esélyét a lezárás alatt. Ugyanakkor a kistelepüléseken élők, és a gyermekgondozásban külső segítséget kapók számára kisebb pszichés megterhelést jelentett a járvány miatti lezárás. Következtetés: A világjárvány első hulláma és az emiatti lezárás jelentős hatással volt a kisgyermekes anyák életére. A pszichés és gyakorlati nehézségek épp a gyermeküket otthon gondozó, munkaerőpiacra még nem visszatért nőket érintették leginkább. A megváltozott helyzethez való alkalmazkodást az anyák élethelyzete mellett a járvány előtti érzelmi és egészségi állapotuk is befolyásolta.

Kulcsszavak: COVID-19; korlátozások; kisgyermekes anyák; nehézségek; alkalmazkodás

Hivatkozások:

- Burkova, V.N., Butovskaya, M.L., Randall, A.K., Fedenok, J.N., Ahmadi, K., Alghraibeh, A.M., ... Zinurova, R.I. (2021) 'Predictors of anxiety in the COVID-19 pandemic from a global perspective: Data from 23 countries', *Sustainability*, 13(7): 4017. doi: 10.3390/su13074017
- Gloster, A.T., Lamnisos, D., Lubenko, J., Presti, G., Squatrito, V., Constantinou, M., ... Karekla, M. (2020) 'Impact of COVID-19 pandemic on mental health: An international study' *PLOS ONE*, 15(12): e0244809. doi: 10.1371/journal.pone.0244809
- Jellen, J., Ohlbrecht, H. (2020) 'Parenthood in a Crisis: Stress Potentials and Gender Differences of Parents During the Corona Pandemic', *International Dialogues on Education Journal*, 7: 44-51. doi: 10.53308/ide.v7i1/2.24
- Mazza, C., Ricci, E., Biondi, S., Colasanti, M., Ferracuti, S., Napoli, C., Roma, P. (2020) 'A nationwide survey of psychological distress among Italian people during the COVID-19 pandemic: Immediate psychological responses and associated factors', *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(9): 3165. doi: 10.3390/ijerph17093165
- Paunova-Markova, E. (2020) 'Perceived threats and difficulties of mothers of young children during a state of emergency in a COVID-19 pandemic', *Психологични Изследвания, [Psychological Research]* 23(3): 84–108.

Papházi Tibor (Kopp Mária Intézet)

Családok Otthonteremtési Kedvezménye – mit tudunk, és mit nem tudunk meg az adminisztratív adatokból

A gyermekvállalásnak igen jelentős előfeltétele a lakhatási feltételek javítása. Már Musilnál is olvashatjuk, hogy „Az önálló lakás (...) feltétele a családok egészséges fejlődésének és ezzel együtt a népesedési helyzet kedvező fejlődésének is” (Musil 1974: 254). Állítása napjainkban sem vesztett érvényességéből, sőt, még finomítható is, amennyiben „A lakástulajdon megszerzésének ideje befolyásolja a gyermekvállalás időpontját: az első lakás korábbi megszerzése az első gyermek vállalásának korábbra hozatalát eredményezheti. A későbbiekben a nagyobb lakás megszerzésének lehetősége szintén a további gyermekek vállalását segítheti” (Tatay et al. 2017).

Az adatok elemzésénél a fő kérdés, hogyan járul hozzá a CSOK a gyermekvállaláshoz, hányan és kik részesülnek belőle. A következtetések levonásánál figyelembe kell venni az adatok jellegét, és a feldolgozás módszertani sajátosságait. Szinte teljesen hiányoznak a szocio-demográfiai változók, ami jelzi, hogy az igazán jól feldolgozható, sokrétűen elemezhető adminisztratív adatgyűjtésekhez szükséges volna jogszabályi támogatásra.

A CSOK-kal kapcsolatos adatokat a Magyar Államkincstár gyűjti össze és rendezi adatbázisba, amelynek elemzési egysége a megkötött szerződés. A Kopp Mária Intézet (KINCS) félévente veszi át és dolgozza fel a CSOK szerződések adatait, ezek 2016-tól 2022-ig tekinthetők át éves idősorban. A MÁK-tól átvett adatbázisok tartalmazzák a támogatások típusait, a szerződéskötések dátumát, a támogatások összegét, az igénylők születési évét, a lakhelyüket és irányítószámukat, gyermekeik számát és születési éveiket, az általuk vállalt gyermekek számát, illetve a megszerezni kívánt, támogatott ingatlanhoz tartozó település nevét és irányítószámát. Az eredeti adatbázisból mintegy nyolc-tíz változó használható fel (jelentős tisztítás után), amelyek kiegészíthetők a KSH településszintű változóival és képzett változókkal. A lehetséges módszertan ennek megfelelően elsősorban a leíró statisztika eszköztárából, idősoros elemzések készítése, indexek és viszonyszámok értelmezése. A feldolgozás során kezelni kell az adminisztratív adatok olyan jellegzetességeit, mint tisztíthatatlanság, ambivalencia, statisztikai szemlélet látható hiányai az adatbázis kialakításánál.

Minden CSOK-kal kapcsolatos mutató a gyermekszámmal összefüggő adatok emelkedését jelzi 2021-ig, 2022-ben már van némi visszaesés. 2016-ról 2021-re nőtt a gyermeket vállaló családok száma, a vállalt gyermekek száma és a várható gyermekszám is a gyermeket vállaló családok körében. A vállalt gyermekszám és a meglévő gyermekek számának hányadosából képzett gyermekvállalási index értéke ugyancsak növekedést mutat, különösen a gyermeket vállalók körében. A CSOK gyermekvállaláshoz való hozzájárulását fejezi ki a támogatási index, miszerint az egy vállalt gyermekre jutó teljes támogatási összeg jóval magasabb, mint az egy meglévőre jutó támogatás.

A 2000-es évektől kezdődően a egyetemi rangsorok a globális felsőoktatási mező megkerülhetetlen aspektusává váltak azzal, hogy az objektív összehasonlíthatóság látszatát keltve az egymástól sok esetben jelentősen különböző felsőoktatási intézmények világos hierarchiába rendezésével számos kérdésre adnak egyszerűnek és könnyen értelmezhetőnek tűnő válaszokat, amiket a mező több aktora is figyelembe vesz: a rangsoros eredményeket felhasználják az intézmények elemzőeszközként saját teljesítményük értékelésére és a nemzeti/nemzetközi dimenzióban történő elhelyezésére, illetve marketingeszközként hallgatók és oktatók rekrutációja során, politikai döntéshozók szűkös erőforrások allokálásakor, diákok (és szüleik) az intézményválasztási döntésekhez és a karrierjük tervezéséhez, munkáltatók pedig a munkaerőkiválasztás folyamán. Magasabb helyezés a rangsorokban tehát sokrétű előnyökkel jár az intézmények számára, ezért tesznek is érte, a rangsorok tehát amellet, hogy – megkérdőjelezhető módszerekkel – mérik az intézmények teljesítményét, befolyásolják is azt, és intézményi motivációvá válásuk hatással van a felsőoktatási mező struktúrájára. A nemzetközi felsőoktatási rangsorok tehát tökéletes példaként szolgálnak a Campbell- vagy Goodhart-törvényre, miszerint egy mérőeszköz nem tudja betölteni funkcióját, amint a mérésben való jó szereplés céljá válik.

Előadásomban azt kívánom bemutatni, hogy a rangsorok az egyetemeket érő ingerek egyike, erre az ingerre eltérő mértékben reagálnak az intézmények, és ezek az egyéni reakciók strukturális következményekkel járnak. A rangsorok ugyanis azáltal, hogy a különböző intézményeket az egyetemi működés számtalan dimenziója közül néhány önkényesen kiválasztott és súlyozott teljesítményindikátor, illetve az intézmények presztízse alapján egyetlen táblázatba rendezik, csak a nemzetközi irányultságú, széles portfóliójú, komoly kutatási potenciállal és reputációval rendelkező egyetemeknek adnak esélyt a sikerre. Tézisem szerint a globális felsőoktatási mező jelenleg megfigyelhető szerkezete néhány, más intézmények által mintának tekintett intézményhez történő hasonulás és az ezáltal létrejövő intézményi archetípusok megjelenésének lenyomata, amely imitációt a nemzetközi egyetemi rangsorok is motiválják. A rangsorban való jó szereplésre vonatkozó motiváció mértéke természetesen az oktatáspolitikai függvénye is, így a különböző oktatáspolitikák alapján a rangsorokhoz való viszonyulásnak egymástól jól elkülönülő modelljei figyelhetők meg.

A felsőoktatási mező struktúrájának az előadás szempontjából releváns aspektusa, az intézményi diverzitás alapvetően kétféleképpen értelmezhető (Blau, 1977): vertikális és horizontális elkülönülésként. Előbbi különböző szempontok – például minőség vagy reputáció – alapján létrejövő hierarchiát, utóbbi pedig intézményi profilok szerinti sokszínűséget jelent. Prezentációmban a globális felsőoktatási mező vertikális diverzitásának változását mutatom be, a Times Higher Education World University Ranking rangsorában szereplő intézmények 2016 és 2022 közötti rangsorpontszámainak elemzésével. Eredményeim szerint az egyes modellekben eltérő mértékben, de kimutatható a horizontális diverzitás csökkenése (homogenizálódás), valamint néhány intézményi archetípus megjelenése.

Egy nem reziliens iskola reziliens intézményi válaszai a Covid árnyékában. Iskolai esettanulmány

Az előadásban egy iskolai esettanulmányt mutatok be, ahol a Covid előtt, közben, és utána is terepmunkát végeztünk. A kutatás eredetileg az Iskola nem sziget NKFIH kutatás keretében indult, de a Covid időszakában is adatfelvételt készítettünk. A terepre 3 év után visszamentünk, így lehetővé vált az iskola belső életének újbóli adatolása is.

A terepmunka első szakaszában az intézmény mint egy nem reziliens iskola került a látóterünkbe. Első eredményeink alapján az derült ki, hogy a korábbi fenntartóváltások, az egyházi oktatási formák elterjedése, a regionális oktatási piac, a tanulói összetétel változásának percepciója, illetve a településszintű konfliktusok jelenléte nemcsak az iskola mozgásterét szűkítette le, hanem együttesen olyan mikrokörnyezeti klímát eredményeznek, amelyek az iskolai reziliencia ellenében hatottak. Már első vizsgálódásaink alapján is megfogalmazódott az, hogy vajon a település vezetői hogyan fognak viszonyulni a továbbiakban az iskolához, milyen szakmai elvárásai lesznek, fognak foglalkozni az iskola elszigetelődésével. Reziliencia vonatkozásában meg azt fogalmaztuk meg kérdésként, hogy az új helyzetben az iskolán belül és a helyi környezetben létrejönnek-e olyan szerveződések, felbukkannak-e olyan személyek, akik a hátrányos helyzetből erényt igyekeznek kovácsolni, és a tanulókat sikeresebb pályára tudják állítani. (Papp 2022)

A Covid első hulláma során az volt a fő kérdésünk, hogy a nem reziliensnek tartott intézmény hogyan tud megbirkózni a globális válság kihívásaival. Előzetes várakozásaink szerint a válság a nem reziliens intézményeket jobban sújtja, hiszen az intézményi kultúrába nincs benne a rugalmas alkalmazkodás képessége. A Covid azonban belső tanulási folyamatokat indított el, főleg a pedagógusok digitális eszközhasználatára tekintetében. Ugyan nem sikerült egységes módon, egységes eszköztárral a tanulókkal kommunikálni, de mégis újfajta kommunikációs gyakorlatok alakultak ki. A terepmunka harmadik szakaszában pedig az derült ki, hogy a helyi társadalomban mégis felbukkant egy olyan helyi befolyással és közösség-szervező kompetenciákkal is rendelkező személy, aki kapcsolati tőkéjét, presztízsét is felhasználva képes az iskolai folyamatokra kihatni. Magyarán az iskola társadalmi presztízsét megőrzendő egy olyan első osztály-összeszervezésbe kezdtek, amelytől azt várják, az iskola tanulói összetételét sikerült megváltoztatni. Hogy ez az új kezdeményezés a Covid időszakban magára maradt intézmény kibontakozási lehetősége, avagy a helyi események véletlen egybejárása, még megválaszolandó kérdés. Ám tény, éppen a nem reziliensnek tartott intézmény sikeresnek tűnő helyi választ adott a globális kihívások árnyékában. Ez pedig felveti a rezilienciáról alkotott fogalmaink árnyalásának lehetőségét is.

A testvérek megléte és a mentális egészségügyi tényezők hatása az ikrek gyermekvállalási szándékaira a HUNGAROSTUDY 2021 kutatás alapján

Elmélet: Az ikrek gyermekvállalási mintázatairól keveset tudunk. A dán ikerregiszter (Kohler et.al, 2002) eredményei foglalkoztak először az ikrek termékenységi mintázatának vizsgálatával. Megfigyelték, hogy nincs szignifikáns különbség a dán ikrek és a teljes népesség termékenységi mintázata között, kivéve az iker nők gyermekvállalási életkorát, mely magasabb volt, mint az átlag. Bagdy (1983) az ikrek párválasztási szokásait vizsgálva az ikrek közötti kapcsolat szorosságát mutatta be, kiemelve, hogy a testvérek közötti szoros szeretet megnehezíti a párválasztást, nehezen lépnek ki a testvéri kötelékből, és ez a családalapítási terveiket is befolyásolja. Stewart (2000) a testvéri kapcsolatok társadalmi struktúrájában vizsgált ikreket, és azt állapította meg, hogy az a tény, hogy nem önálló személyként (one) kezelik őket, hanem egy egységként (two as one), számos esetben az ikrek személyiségfejlődésére és későbbi életére, így a párválasztásra és a gyermekvállalásra is hatást gyakorol.

Kutatási kérdés: Az ikrek családjában élő további testvérek léte hatással van a szocializációs folyamataikra és a személyes mentálhigiénés tényezőkre. Megjelennek-e, és ha igen, mennyiben jelennek meg ezek a tényezők az ikrek gyermekvállalási szándékában?

Minta, módszertan: A Hungarostudy 2021 országos reprezentatív kutatása (n=7000) a felnőtt lakosság családi és demográfiai attitűdjeit, például mentálhigiénés vonatkozásait elemezte. A Hungarostudy 1988-as indulása óta ez volt az első ikrekre fókuszáló kutatás, összehasonlítva azokkal, akiknek van testvére vagy nincs. A kutatásban összefüggés-vizsgálattal, Khi-négyzet próbával elemzem az iker, a testvérrel rendelkező és testvérrel nem rendelkező almintákat. A minta régió, nem, életkor és iskolai végzettség tekintetében reprezentatív ($p < 0,05$). 105 iker személy vett részt, 56 fő egypetűjű (MZ átlagéletkor 48,95, SD: 44,63 – 53,27) és 49 fő kétpetűjű (DZ átlagéletkor 50,08, SD: 45,52 – 54,63), és 5257 fő, akinek legalább egy testvére van (VT átlagéletkor: 49,13; SD: 48,66 – 49,61) és 1602 testvér nélkül (NT átlagéletkor: 45,96, SD: 45,13 – 46,80).

Jellemző, hogy az ikrek nagycsaládban nőnek fel: az egypetűjűek 59,6%-ának és a kétpetűjűek 55,1%-ának van még legalább egy testvére az ikertestvéren kívül. A testvérrel rendelkezők (VT) 48%-ának legalább két testvére van. A (saját) gyermekek átlagos száma magasabb a felnőtt ikrek körében (MZ=1,81; DZ=1,48; VT=1,51; NT=0,83). A mentálhigiénés tényezők: BDI (0-60 skálán) az MZ (5,22) és DZ (6,72) között alacsonyabb, mint VT (6,79) és NT (9,24); a PSS (0-40 skálán) szintén alacsonyabb az MZ (11,66) és DZ (13,31) között, mint a VT (13,74) és a NT (15,00). A boldogságindex (0-10 skálán) magasabb az MZ (7,73) és DZ (8,05) körében, mint a VT (7,36) és a NT (7,40), például az élettél való általános elégedettség (0-10 skálán) MZ-ben (7,32) és DZ-ben (7,73), mint a VT (7,17) és a NT (7,21) válaszadók. Az ikrek között magasabb az ideálisnak vélt gyermekek átlagos száma: MZ (2,39), VT (2,27), DZ (2,17) és NT (1,79).

Eredmények: Az egészségmagatartással kapcsolatos tényezők nem mutatnak összefüggést az ideális gyermekszámra vonatkozó egyéni szándékokkal, azonban a testvérek száma közepesen erős kapcsolatot mutat ebben az értelemben ($\chi^2=0,27$; $p=0,000$). Az ikrek körében valamivel gyengébb ez a kapcsolat ($\chi^2=0,18$; $p=0,071$). Az MZ és DZ párok között – az alacsony elemszám miatt – még kisebb a korreláció. Fontos lenne, hogy nagyobb számú kutatást végezzünk, és alaposabban megismerjük az ikrek termékenységi viselkedésével kapcsolatos attitűdöket, mivel erről nagyon keveset tudunk.

The purpose of this study is to investigate the main migration narratives on the media agenda of Hungary between 2015 and 2022. The research is based on the theory of the so-called Moral Panic Button (MPB). As the theory highlights, the Moral Panic Button (MPB) is a government-managed communication technology designed, monitored, and financed to shape the migration discourse since 2015. In other words, the dominance of MPB means that the government leads the discourse on migration with its messages. This, in turn, shapes the discourse in parliament and the media, and finally, the public becomes 'informed'. The MPB, therefore, serves to support the government's migration policy, which includes ensuring the continuity of crisis-related discourse and legitimizing the government's laws and decrees on migration issues. Although information from opposition parties and other political actors is present, it is only audible in 'echo chambers', and it is not strong or loud enough to influence the course of the process.

Using MPB, this study investigates three cases of Hungarian migration discourse. These are the case of relocation and resettlement quotas, the case of the Russo-Ukrainian War, and the discourse about the work of NGOs during the war. The importance of them lies in the representation of three key points of Hungarian migration policy, highlighting the most important features of the government's communication strategy in different migration-related challenges. While the case of relocation and resettlement quota reflects on the main features of the government messages on the migration crisis of 2015, the other cases show a more 'human-faced' communication, as Fidesz's communication lies here on the importance of helping Ukrainian refugees. Therefore, how do media platforms discuss the most important migration-related issues in Hungary? Do they present government messages unchanged, or do they associate them with their own political goals? What are the main migration narratives in the media, and what are the most important features of the discussion of the three investigated cases?

We examine our research questions using a new dataset on migration-related media discourse built within the frameworks of the international project, called Bridges. We analyze articles from three online media portals, HVG.hu, 24.hu, and Magyar Nemzet, which, as we assume, are dominated by government messages. However, they discuss them in three different ways (e.g., whether pro-government or critical parts appear in them or not). We analyze them using some descriptive statistics and a keyword-based policy dictionary on migration narratives. Our results support our thesis: while we demonstrate that the government leads the Hungarian migration discourse, we found significant differences between the articles on the migration crisis of 2015 (which is dominated by the fear of migration crisis) and on the Russo-Ukrainian war (which is more 'human-faced').

Puskás Fanni Mária (KRTK)

Mobilitási pályák értékhierarchiái és etnikai viszonyok két zsugorodó középvárosban

Az előadás az NKFIH által támogatott kutatás keretében született (FK 138422). Az előadás a társadalmi mobilitás és az ehhez kapcsolódó értékhierarchiák kérdéskörét járja körbe két zsugorodó középváros példáján keresztül, valamint azt, hogy ezek hogyan alakítják az osztályalapú etnikai viszonyokat. Ahogyan azt más kutatások is bemutatták, az elmúlt évek konjunktúrája és az azt követő kezdődő válság számos módon rendezte át a helyi etnikai- és osztályviszonyokat vidéki terekben. Az előadás azt a jelenséget járja körül, amely során a fizikai munka és a helyi értelmiségi pozíciók közötti hierarchikus viszony vidéki terekben e strukturális folyamatok hatására átalakult. Az infláció hatására csökkenő reálbérekkel párhuzamosan az ipari és építőipari munkák felértékelődése zajlik, mely vidéki terekben a helyi értelmiségi, vagy középosztálybeli pozíciók leértékelődéséhez vezet. Ebből kifolyólag az évtizedek óta fennálló hierarchikus viszony kétkezi- és fehérgalléros munkák között felbomlani látszódik, mely változás helyi szinten a társadalmi hierarchia újrendeződésén keresztül osztályok közötti feszültségeket is eredményez. Ez a folyamat számos módon befolyásolja a roma népesség, de akár tágabb tekintetben a helyi alsó-középosztály aspirációt is, melyek helyi diskurzusokba vannak beágyazódva. Míg a roma mobilitási utakhoz főként az informalitás, és a rokoni viszonyokra épülő munkaerőszervezés, a vállalkozói lét társul, addig az alsó-középosztálybeli pályákhoz főként az oktatáson keresztüli mobilitás, mely sok esetben térbeli mobilitással is jár. Az előadás kitér arra is, hogy a mobilitás ezen két formája (melyek kizárólagosnak tűnnek helyi szinten), hogyan kerülnek egymással konfliktusba az iskolai tereken belül és ez hogyan épül bele a helyi iskolarendszer hierarchiába. Ezen értékhierarchiák vizsgálatához fókuszcsoporthoz interjúkat készítettünk két zsugorodó középváros összes középiskolájának végzős diákjaival, illetve tanáraival. Az előadásban e fókuszcsoporthoz feldolgozásából kapott eredményeket ismertetem.

Szülői exit-stratégiák gyermekjóléti- és védelmi érintettséggel

A gyermekekről való gondolkodás társadalmi és közpolitikai gondolkodás keretrendszerében a gyermeknevelés társadalmi befektetésként értelmezett, melynek alapja, hogy a gyermek minden támogatást megkapjon ahhoz, hogy egészséges és produktív felnőtt lehessen (Szikulai 2013; Rácz 2016; 2022; Kovai-Szőke 2021; Neumann 2022; Szőke 2022).

Kvalitatív módszertanra épülő kutatásunkban azt vizsgáljuk, hogy milyen ún. exit-stratégiákat használnak a tankötelezettségi korú, különböző tanulási, magatartási, pszichiátriai problémával küzdő vagy kortárs bántalmazással érintett gyermekek szülei, hogy az állami ellátórendszer szolgáltatásait elkerüljék. Keressük a választ arra, hogy egyáltalán milyen mozgásterük van az állami ellátórendszer elkerülésére, illetve arra, hogy ahhoz, hogy jó minőségű magánszolgáltatásokhoz hozzáférjenek, kitől várhatnak és ténylegesen kitől kapnak segítséget.

A döntéshozókkal, szakemberekkel és a szülőkkel készített interjúk alapján négy ideáltipikus stratégiát különböztettünk meg, ezek iskolai szintérben, valamilyen gyermekvédelmi problémához kapcsolt megjelenését vizsgáljuk:

- 1) A láthatatlannak maradás / megúszás stratégiája
- 2) A sodródás stratégiája
- 3) A menekülés / elkerülés stratégiája
- 4) Az ellátórendszeri nyomás stratégiája

A kutatás eredményei szerint elmondhatjuk, hogy az állami szolgáltatásokból, illetve azok elől való menekülés stratégiáját jellemzően az elégtelen, hiányos ellátások motiválják. Bármennyire is az 1989-es ENSZ Gyermekjogi Egyezmény szerint alapvető gyermeki jogok a védelemhez, az erőszakmentességhez, a sajátos szükségletekhez igazodó ingyenes oktatáshoz való hozzáférés joga, ezek sok esetben az állami oktatási- és gyermekvédelmi ellátórendszerben sérülnek. Esetleges, hogy egy gyermek az állami óvodában, iskolában mennyire felkészült szakemberhez kerül, hogy a köznevelési szintéren elérhető-e számára és gondviselői számára a pedagógiai szakértelmen túl egyéb támogatói, segítői vagy speciális igényére reagáló szolgáltatás. Mindezek miatt pedig az a szülő, akinek a gyermeke valamilyen nehézséggel küzd, úgy érezheti, nem marad más lehetősége, mint kilépni az állami rendszerből, akkor is, ha kapcsolati tőkéje és anyagi helyzete ezt nehezebben teszi lehetővé. Az interjúkban megjelenő élethelyzetek kapcsán felsejlik egy ördögi kör: ha az állami ellátórendszer minden szegmense a gyermeki jogok, a törvényi előírások és állam általi vállalások, a professzionalitás sztenderdjei szerint működne, akkor nem csak a gyermekek kapnának az egyéni szükségleteikhez, igényeikhez méltó támogatást, hanem a szülők, gondviselők is.

Készült a Menekülés az államtól: privatizáció, exit-stratégiák és alternatív szolgáltatások a gyereknevelésben c. OTKA kutatás keretében (FK 135215, 2020-2023, Berényi Eszter). Rácz Andrea és Sik Dorottya részt vesznek a COST Action 19106-Multi-Sectoral Responses to Child Abuse and Neglect in Europe: Incidence and Trends c. projektben az ELTE TáTK Szociális Munka Tanszék képviselésében.

Lakhatási problémák az Ormánságban

A leszakadó társadalmi csoportok esetében a nem megfelelő lakhatási körülmények egyszerre jelennek meg a hátrányos helyzet okaként és következményeként – összekapcsolódva más, a deprivációt mélyítő faktorokkal. Az elmúlt időszakban körvonalazódó energiaválság negatív hatásai is fokozottabban jelentkeznek a szegényebb, kevésbé energiahatékony vidéki háztartásoknál.

A történeti Ormánság települései összefüggő válságzónaként mutatják fel a vidéki Magyarország problémáit és konfliktusait. Az aprófalvas térség falvaiban élő családok jelentős része él az országos átlagnál jóval alacsonyabb jövedelemből. A negatív irányú migrációt és a rossz halandósági trendeket ugyanakkor részben ellensúlyozza a születések jelentős száma: magas a kisgyermeket nevelő háztartások aránya. A kistelepülések többségében egyetlen új lakóingatlan sem épült az elmúlt évek során; sok a régi, második világháború előtt készült, mára leromlott állapotú parasztház. Jellemzően alacsony az otthonfelújítást és lakásvásárlást támogató kormányzati forrásokat igénybe vevők száma.

Előadásunkban a térségben dolgozó szakemberekkel és helyi kulcsszereplőkkel készült interjúk alapján mutatjuk be az itt élő népesség jellemzőit, a lakhatással kapcsolatos tipikus problémákat és kihívásokat. A falusi házak állapotáról egy hét kistelepülésre kiterjedő kérdőíves vizsgálat alapján kaptunk átfogó képet. Kérdéseink elsősorban az ingatlan státuszára, felszereltségére, a fejlesztési tervekre és a kerthasználatra irányultak. A mintába került kistelepülések átlagos méretű ormánsági falvak, amelyek részt vesznek a háromszáz legszegényebb magyarországi település társadalmi integrációját célzó „Felzárkózó települések” programban.

A leszakadó térségben található lakóhely a szegény családok esetében egyike azoknak a tényezőknek, amelyek – a magas rezsiköltségek, az értékesítési nehézségek és az eladósodottság miatt – megakadályozzák a szegénységből való kitörést. A téli fűtés megoldása komoly anyagi terhet jelent az itt élők számára. A főként alacsony értékű, rossz állapotú ingatlanokkal jellemezhető települések sorsa összekapcsolódik a szegregációval és a társadalmi lecsúszás folyamatával. Ez a trend meghatározza az ingatlanvásárlók speciális körét is. A lokális ingatlanpiacok képét tovább árnyalja a térségi befektetők, önkormányzatok és segítő szervezetek jelenléte, valamint a nem saját tulajdonú ingatlanban lakók jelentős száma. Ez utóbbi csoport jelenti a vidéki társadalom egyik legkiszolgáltatottabb, legsérülékenyebb rétegét.

Számos tanulmány megállapította, hogy a családnak és a szülőknek van a legnagyobb befolyása a fiatalok vallásosságára (Bengtson et al. 2009, 2013; McIntosh és Spilka 1995; Smith & Snell 2009; Smith et al. 2014). A gyermekkori családi vallási szocializáció egyik fontos eleme az otthoni vallásgyakorlás. Bengtson és munkatársai (2013) szerint ez több szempontból is pozitív hatással lehet a fiatalok vallási gyakorlatára és hitére. Mindenekelőtt része a gyermekek családi vallási örökségének. Ez magában foglalja a szülei vallási hagyományát és vallási elkötelezettségét, ami nagyban befolyásolja többek között a családi vallásgyakorlatok típusait és gyakoriságát is. De a közös vallásgyakorlás a szülők vallási szerepmodelljének is fontos eleme. Ez az, „amit a szülők tesznek, amikor példát mutatnak a vallásgyakorlás és a hit terén, például rendszeresen járnak templomba, részt vesznek egyházi tevékenységekben, és imákkal, szentírásolvasással és vallásos történetekkel ösztönzik a hit fejlődését odahaza” (Bengtson et al. 2013: 194). Harmadszor, a nagyszülő vallási befolyásának is része lehet a közös vallási gyakorlat. Mindezek fontos elemei az „intergenerációs vallási momentum” elméletének (Bengtson et al. 2013: 193). Ugyanakkor a szülők és a gyermekek közötti kapcsolat minősége fontos meghatározója annak, hogy ezek a hatások milyen mértékben alakítják pozitívan a fiatalok vallásosságát. (Bengtson 1989, Kirkpatrick & Shaver 1990).

A posztkommunista kontextusban különösen érdekessé teszi a gyermekkori vallásgyakorlat vizsgálatát az a tény, hogy ezeket a gyakorlatokat 1990 előtt gyakran tiltották és szankcionálták. Ezért különösen érdekes nemcsak azt vizsgálni, hogy hány gyermek vett részt a vallásgyakorlás különböző formáiban a családjában, hanem azt is, hogy ez milyen módon volt lehetséges. Szintén érdekes az 1990 utáni időszak változásait is górcső alá venni, amikor már nem járt hátránnyal a vallásos nevelés.

Nagyrészt ezek a megfontolások motiválták a jelen tanulmány kutatási kérdéseit, amelyek a következők.

- Hogyan jelennek meg és változnak a vallásgyakorlás egyes típusai gyermekkorban Magyarországon a generációk között?

- Hogyan különböznek a gyermekkori vallási gyakorlatok típusai a magyarországi társadalmi csoportok között?

Kvantitatív elemzésünk a John Templeton Alapítvány által finanszírozott "A vallás generációk közötti átadása: a családi szocializáció folytonosságainak és szakadásainak összehasonlító nemzetközi vizsgálata" című nemzetközi kutatási projekt keretében végzett felmérési adatokon alapul.

A felmérés adataiból levonható fő tanulság az, hogy a szocializáció mennyiségi szempontból csökken a generációk között, és hogy e folyamat eredményeként a társadalmi csoportok közötti különbségek is csökkennek a gyermekkori vallásgyakorlás tekintetében.

Simonovovits Borbála – Takács Borbála (ELTE PPK)

A romákkal szemben diszkrimináció feltérképezése az amatőr labdarúgásban végzett terepkísérleten keresztül, Magyarországon

Mint az közismert, hogy Magyarországon a diszkrimináció nagy mértékben érinti a cigányságot, és ezért feltételezzük, hogy a sport világában is megfigyelhetők ezek a kirekesztő attitűdök és hátrányos megkülönböztetések, legyen szó a szurkolókról, sportegyesületekről, vagy egyes sportágakhoz köthető szervezetekről, ezért kísérletet tettünk egy online kontrolált terepkísérlet megvalósítására a sport világában is. A téma fontosságát támasztják alá azok a múlt béli kutatások, melyek a romákkal szembeni diszkriminációt vizsgálták (Csomor és mtsai., 2021; Simonovits & Simonovits, 2022), illetve azok a nemzetközi kutatások, melyek a sport világában megjelenő kirekesztésről tesznek tanúbizonyságot (Nessler és mtsai., 2019; Gomez-Gonzalez és mtsai., 2021).

Kutatásunk célja annak feltérképezése volt, hogy a roma gyerekek milyen esélyekkel indulnak a labdarúgás területén, és milyen nehézségekkel kell szembenéznie. A kutatásunk módszertana egyrészt feltáró jellegű szakértői interjúkra épült, valamint randomizált terepkísérlettel összesen 200 magyar edzőt kerestünk meg (Nessler és társai, (2019) és Gonzalez és mtsai. (2021) kutatási dizájnya alapján.

A terepkutatást megelőzően olyan a labdarúgáshoz köthető szakemberekkel készítettünk interjúkat, akik a sportág különböző területein dolgoznak, és mind rendelkeznek hazai és nemzetközi munkatapasztalattal, belelátnak vagy az utánpótlás nevelés összetett és sokrétű rendszerébe, vagy ismerik a hazai és a nemzetközi szurkolói magatartást, valamint rendelkeznek releváns információval a klubokat, játékosokat és szurkolókat érintő sértő, diszkriminatív és kirekesztő viselkedésekről, incidensekről. Ezek az interjúk segítettek egyrészt előkészíteni a kutatást és pontosítani a részleteket, valamint segítenek értelmezni az adatokat és kontextusba helyezni azon jelenségeket, melyek megfigyelhetők a hazai labdarúgásban.

A 2023 tavaszán elküldött 200 levélre összesen 118 esetben érkezett válasz: míg a roma (női nevekkal ellátott "anya") profilokról küldött e-mailekre 49%, addig a nem roma névvel rendelkező profilok esetében 69%-os volt az érdemi válaszadás aránya.

A többváltozós elemzés (logisztikus regresszió) a profil változó esetén a már keresztáblában is látható eredményeket erősítette meg. Amennyiben az érdeklődő roma hangzású névvel rendelkezett, a válaszadás esélye kevesebb mint a felére esett vissza ($p=0,005$; $\text{Exp}(B)=0,434$). A modellbe bevont kontextuális változó, a roma lakosság aránya, ezzel szemben nem mutatott szignifikáns összefüggést az edzői válaszadási arányra ($p=0,794$; $\text{Exp}(B)=0,965$).

Meseország mindenkié? Egy gyerekkönyv médiaábrázolása a nyomtatott sajtóban

„Meseország mindenkié című könyvet a pedofíliához, a könyvet kiadó Labrisz Leszbikus Egyesületet pedig egy pedofil szervezethez hasonlóan kell megítélnünk. Mert végül is erről van szó.” (Németh, 2020) Az alábbi mondat rávilágít arra, hogy mennyire ellentmondásos és megosztó ma Magyarországon egy társadalmi és emberi jogi kérdésekkel foglalkozó gyerekeknek szánt könyv.

Barát szerint a "gyűlöletbeszéd kormánypropaganda hétköznapi kommunikációs gyakorlatának része lett" (Barát 2022, 173) a "gender ideológia" fogalmával kapcsolatban (Kováts és Pető 2017). A központosított nyomtatott sajtónak jelentős szerepe van a gender és LMBTQ+ ellenes üzenetek terjesztésében. A kutatásban vizsgált eset jól példázza, hogyan működik a morális pánik, a társadalmi kategorizálás és a másságképzés az LMBTQI+ szervezetekkel és aktivistákkal kapcsolatban (Svatonova 2021, Gera 2022). A nyomtatott sajtón keresztül a központilag megfogalmazott, fentebb nevesített üzenetek sokféle társadalmi csoporthoz eljutnak, beleértve azokat is, akik gazdasági helyzetük vagy életkoruk miatt nem férnek hozzá az online médiumokhoz.

A kutatás a Meseország mindenkié mesekönyv magyarországi médiareprezentációját elemzi. A korpusz 173 cikket tartalmaz nyomtatott médiaforrásokból 2020 szeptembere és 2022 februárja közötti időszakra vonatkozóan. A korpusz kezdőpontja az említett könyv megjelenésének időpontja, míg a korpusz záró hónapja egybeesik a Kúria ítéletével, ami a Magyar Nemzet és a Labrisz Leszbikus Egyesület (a Meseország mindenkié kiadója) ügyében a jó hírnévhez való jogot érintette. A korpusz kategorizálása a Benczes és Ságvári által használt megkülönböztetésen alapul: "kormányközeli és nem kormányközeli média" (Benczes és Ságvári 2022). A korpusz egy magyar online adatbázisban (Arcanum DigiTheca) végzett kulcsszavas keresésen alapul, amelynek címkéi: "Meseország mindenkié", "Meseország", "LMBT*" és "Labrisz".

Az első megállapítások azt mutatják, hogy a nyomtatott médiában megjelenő Meseország mindenkié című könyv ábrázolása többnyire a könyv negatív hatásait emeli ki, a gyermekek számára "veszélyes" képekre és üzenetekre támaszkodva. Ez az ábrázolás összhangban van a központosított félelemkeltő retorikával, valamint a hetero- és cisznormativitás megerősítésére való törekvésekkel Magyarországon.

Hivatkozások:

- Barát, Erzsébet. 2022. Paradoxes of the Right-Wing Sexual/Gender Politics in Hungary: Right-Wing Populism. In Möser, Cornelia, Ramme, Jennifer and Takács, Judit. (eds.) Paradoxical Right-Wing Sexual Politics in Europe. Palgrave MacMillan, 173-199. https://doi.org/10.1007/978-3-030-81341-3_7
- Benczes, Réka and Ságvári, Bence. 2022. Migrants are not welcome Metaphorical framing of fled people in Hungarian online media, 2015–2018. Journal of Language and Politics 21(3) 413-434. <https://doi.org/10.1075/jlp.20042.ben>
- Gera, Márton (2023). "Here, the Hungarian people will decide how to raise our children": Populist rhetoric and social categorization in Viktor Orbán's anti-LGBTQ campaign in Hungary. New Perspectives, 0(0). <https://doi.org/10.1177/2336825X231164311>

- Hungarian Helsinki Committee. 2022. A new low in hate speech against LGBTQI people in Hungary. <https://helsinki.hu/en/curia-verdict-against-labrisz-lesbian-association-hungary/>
- Kováts, Eszter and Pető, Andrea. 2017. Anti-gender discourse in Hungary: A discourse without a movement? In Kuhar, Roman and David Paternotte (eds.) *Anti-Gender Campaign in Europe*. Rowman and Littlefield, 117-131.
- Németh, György. 2020. Meseország: mit mond a tudomány? A pedofíliát az áldozat életkora teszi bűncselekménnyé, nem a hetero- vagy homoszexualitás. *Magyar Nemzet*, 12 October 2020.
- Svatonova, Eva. 2021. 'Gender Activists Will Kidnap Your Kids': The Construction of Feminist and LGBT+ Rights Activists as Modern Folk Devils in Czech Anti-Gender Campaigns. In Frederiksen, Martin Demant and Knudsen, Ida Harboe (eds.) *Modern Folk Devils: Contemporary Constructions of Evil*, Helsinki University Press, 135-155. <https://doi.org/10.33134/HUP-13-8>

Sipos Alexandra – Szalma Ivett (Társadalomtudományi Kutatóközpont; illetve Társadalomtudományi Kutatóközpont és Budapesti Corvinus Egyetem)

Reprodukciós politikák Magyarországon - heteronormativitás, házasságon alapuló és szelektív pronatalizmus?

A magyarországi családpolitikára összpontosító korábbi kutatások megállapították, hogy az heteronormatív és a "családorientáción" alapul (Inglot et al. 2022). A magyarországi reprodukciós politikákat vizsgáló kutatásokhoz hozzájárulva, e kutatás a magyarországi reprodukciós politikák elemzésére fókuszál. Az előadás áttekintést ad a 2010-től kezdődő magyarországi reprodukciós politikákról és összehasonlítja e politikák alakulását. Az elemzés három fókuszpontra támaszkodik a reprodukciós politikák fejlődésének alaposabb megértéséhez: 1) a heteronormativitásra, 2) a házasságon alapuló értékekre és 3) a pronatalizmusra.

Feltételezzük, hogy a magyarországi reprodukciós politikák a pronatalista célokat követik, mivel azok 2010, a második Orbán-kormány óta egyre szelektívebbé váltak. Ezek a politikák azért szelektívek, mert nem minden társadalmi csoportot ösztönöznek a gyermekvállalásra. Például a meleg és leszbikus párokat, az egyedülállókat, valamint a társadalmilag hátrányos helyzetű csoportokat a jogszabályok, az anyagi támogatás és/vagy a tudásátadás hiánya, valamint egyéb akadályok kizárják a gyermekvállalásból.

Az előadás a reprodukciós politikák, pontosabban az abortuszpolitika, az orvosilag asszisztált reprodukciós eljárások, a fogamzásgátlás, az örökbefogadás, valamint a szexuális felvilágosítás és nevelés szabályozásának kialakulását és politikai kereteit elemzi. Kezdeti eredményeink rávilágítanak arra, hogy a magyarországi reprodukciós politikák a házaspárokat részesítik előnyben az örökbefogadási eljárás során. Emellett pedig e politikák heteronormatívnak tekinthetők, mivel a bejegyzett élettársi kapcsolatban élő azonos nemű párok továbbra sem vehetnek részt az orvosilag asszisztált reprodukciós és örökbefogadási eljárásokban. Továbbá bizonyos szakpolitikai területeken nemek közötti különbségek is azonosíthatók (például a férfiak és nők eltérő korhatár mellett férhetnek hozzá az asszisztált reprodukciós eljárásokhoz). Végezetül szelektíven pronatalistának tekinthetők, mivel az egyének számára, gazdasági háttérétől függetlenül, egyenlő pénzügyi támogatás érhető el legyen szó fogamzásgátlásról vagy reprodukcióra irányuló eljárásról.

Hivatkozás:

Tomasz Inglot, Dorottya Szikra, and Cristina Raț. 2022. Mothers, Families or Children? Family Policy in Poland, Hungary, and Romania, 1945-2020. University of Pittsburgh Press

Rozsdából sör? – A volt Dreher Sörgyár területének megújulását akadályozó tényezők

A 20. század második felében az ipari struktúraváltás révén a városokban dezindusztrializációs folyamatok indultak el, melyek többek között a nagy alapterületű gyárak megszűnéséhez vezettek Európában. Az említett folyamatok következtében számos ipari létesítmény, gyárépület eredeti funkciója szűnt meg részlegesen vagy teljesen, ezáltal úgynevezett rozsdaovezetek/barnamezős területek jelentek meg. A barnamezők városi szövetbe való „visszaolvasztása”, a hosszútávon prosperáló funkciók kiválasztása és a revitalizáció mikéntje komoly kihívást jelent a városok számára. A területek feltérképezése környezeti, társadalmi és gazdasági aspektusainak megértése és felderítése, a területeket körülvevő és a területen végbemenő folyamatok és kapcsolatok alakulása, az egyes területek egyedisége, lokalitása mind egy komplex és bonyolult rendszer része. A kreatív és kulturális hasznosítás egy lehetséges perspektívája a funkcióváltásnak, amely során nem csak a terület fizikális revitalizációja valósulhat meg. A fejlesztések hozzájárulhatnak a korábbi, leromlott állapot által generált negatív városkép csökkentéséhez – amely a barnamezős területek által gyakran okozott közvetett problémakör. Jelen kutatás folyamánként a kőbányai sörgyárak – ma már nem működő - „S1” elnevezésű, önkormányzati tulajdonban álló gyártelepéről elkészült esettanulmányban azonosításra kerültek a megújulást befolyásoló külső és belső tényezők, a fejlesztést akadályozó helyi és kerületi sajátosságok, problémák. Az elemzés részét képezi a rozsdaovezetekhez szorosan kapcsolódó szakirodalmi áttekintés/összefoglalás, mely kitér a barnamezős területek kialakulásának hátterére (különös tekintettel a budapesti barnamezős területek fejlődés történetére) és a területekkel együtt járó problémakörökre reflektáló európai és hazai tanulmányokra. A kutatás empirikus része kvalitatív módszereken alapul, mely során félig-strukturált szakértői interjúk készültek el 2021 utolsó negyedében és a 2022-es év első felében. A területre közvetett és közvetlen hatást gyakorló csoportokkal/érintett szereplőkkel készültek annak érdekében, hogy azonosításra kerüljenek a terület fejlesztését akadályozó külső és belső tényezők. Az interjúk és a terepi megfigyelések alapján feltárásra kerültek a területre hatást gyakorló helyi szereplők közötti kapcsolati kohéziók, továbbá az egyes szereplők társadalmi beágyazottsága is. Feltérképezésre és megismerésre kerültek az érintettek érdekei, és nem utolsósorban az, hogy milyen perspektívákat látnak a terület megújulását illetően. A feltárt szakirodalom, valamint a tanulmányban említett jó példák alapján is elmondható, hogy az egyes szereplők együttműködése, kapcsolatrendszerük megfelelő működése rendkívül fontos tényező egy barnamező megújítása során. Habár az együttműködés hiánya megemlítésre került az interjúkban, mint megújulást akadályozó tényező, mégis a megkérdezett szereplők legjelentősebb aggályai, fenntartásai a terület külső, valamint belső tulajdonságaihoz kapcsolódtak. A kooperáció fontosságát a kutatásban résztvevő érintettek is megerősítették, ezt azonban leginkább saját szerepük elhalványítására használták. Továbbá a vizsgálatban résztvevő helyi szereplők kétségei jól tükrözik a barnamezők megújulását gátló olyan tényezőket, melyeket a széleskörű szakirodalom feltárt. Azonban a megújulás akadályai jelenleg kevésbé a szereplők közötti kapcsolatrendszerben keresendők, inkább az „S1 terület” olyan tulajdonságaiban, melyeket a vizsgálatban résztvevő érintettek érdekei is jól reprezentálnak.

A kutatás a Budapesti Corvinus Egyetem által szervezett Corvinus Academy of Curiosity – Sustainability Talent Program keretében valósult meg és jelen tanulmány a kutatás eredményeit felhasználva készült el. A kutatásban részt vettek: Bauer Ádám, Dubány András, Fehér Zsófia, Gallai Péter, Kósa Áron, Muck Beatrix, Németh László, Sipos Fanni, Tóth Bálint, Végh Stella. Kutatást koordináló oktatók: Marjainé Dr. Szerényi Zsuzsanna, Dr. Kocsis János Balázs, Dr. Salamin Géza.

Bizalom a kérdőíves felmérések eredményeiben. Egy nemzetközi replikációs kísérlet

A kérdőíves felmérések kulcsfontosságú szerepet játszanak a demokratikus folyamatokban, például azáltal, hogy lehetővé teszik a politikai döntéshozók számára, hogy megalapozott döntéseket hozzanak, amelyek összhangban vannak az emberek igényeivel és preferenciáival (Brodie et al., 2021; Gallup & Rae, 1940; Shapiro, 2011). Mindazonáltal az, hogy a kérdőíves felmérések megbízható referenciapontokként szolgálnak-e, attól is függ, hogy az állampolgárok mennyire bíznak ezekben a kérdőíves kutatásokban és eredményeikben. Számos oka lehet annak, hogy az emberek nem bíznak a felmérések eredményeiben. Aggódhatnak a kutatás módszertana, az adatok minősége, vagy a felméréssel kapcsolatos átlátható tájékoztatás elmulasztása miatt, de vannak, aki azért nem bíznak az eredményekben, mert azok szembe mennek a saját meggyőződésükkel (motivált gondolkodás), vagy mert nem bíznak a kutatás forrásában (Kuru et al., 2017, 2020; Stadtmüller et al., 2022).

Jelen kutatás két előzetesen regisztrált vinyetta-kísérlettel járul hozzá a kérdőíves felmérések eredményeibe vetett bizalom kialakulásával foglalkozó szakirodalomhoz. Az első megközelítésben Stadtmüller és munkatársai (2022) vizsgálatát replikáltuk két másik országban (Egyesült Államok és Magyarország) online mintákon, míg a második megközelítésünkben ugyanezt a módszert egy politikailag érzékenyebb ügyre (a migráció hatásaira) terjesztettük ki. Azt feltételeztük, hogy az egyéni jellemzők nagyobb mértékben fogják magyarázni a bizalom varianciáját, mint a felmérés módszertani paraméterei. Ezutóbbiak közül azt vártuk, hogy a minta mérete és a minta reprezentativitása lesznek a legerősebb hatással a bizalomra, és hogy az alacsonyabb iskolai végzettségűek vagy alacsonyabb kognitív képességű egyének kevésbé fogják figyelembe venni a módszertani jellemzőket az eredmények megítélésakor. Azt is feltételeztük, hogy az egyéni politikai jellemzők és a motivált érvelés nagyobb jelentőséggel bírnak majd, ha a téma átpolitizált. A válaszadók négy véletlenszerű leírást kaptak egy fiktív felmérésről, amely vagy arról szólt, hogy az ingázóknak magasabb adókedvezményeket kell-e biztosítani vagy a bevándorlás vélt gazdasági hatásáról. Ezután meg kellett ítélniük, hogy mennyire bíznak a felmérés eredményeiben. A szövegekben öt dimenzió változott véletlenszerűen: a felmérés megrendelője/forrása, a felmérés eredményei, a minta reprezentativitása, a minta mérete és a mintavétel véletlenszerűsége. A terepmunka most zajlik, az eredményeket a konferencián ismertetjük, amelyből kiderül, hogy a korábbi kísérletek eredményei mennyire érvényesek más kultúrákban, milyen szempontok dominálnak a bizalom kialakulásában, és hogy van-e különbség a viszonylag semleges és az erősen politizált témák eredményeinek megítélése között.

Hivatkozások:

- Brodie, M., Parmalee, L. F., Brackett, A., & Altman, D. E. (2021). Polling and democracy. *Public Perspective*, 12, 10–24.
- Gallup, G., & Rae, S. F. (1940). *The pulse of democracy: The public-opinion poll and how it works*. (New York). Simon & Schuster.
- Kuru, O., Pasek, J., & Traugott, M. W. (2017). Motivated Reasoning in the Perceived Credibility of Public Opinion Polls. *Public Opinion Quarterly*, 81(2), 422–446. <https://doi.org/10.1093/poq/nfx018>
- Kuru, O., Pasek, J., & Traugott, M. W. (2020). When Polls Disagree: How Competitive Results and Methodological Quality Shape Partisan Perceptions of Polls and Electoral Predictions. *International Journal of Public Opinion Research*, 32(3), 586–603. <https://doi.org/10.1093/ijpor/edz035>

- Shapiro, R. Y. (2011). Public Opinion and American Democracy. *Public Opinion Quarterly*, 75(5), 982–1017. <https://doi.org/10.1093/poq/nfr053>
- Stadtmüller, S., Silber, H., & Beuthner, C. (2022). What Influences Trust in Survey Results? Evidence From a Vignette Experiment. *International Journal of Public Opinion Research*, 34(2), edac012. <https://doi.org/10.1093/ijpor/edac012>

A kockázat-részvétel paradoxon feloldása

Az uralkodó cselekvésemléleteknek ellentmond az az empirikus tapasztalat, hogy a politikai részvétel negatív következményeitől való félelem nem csökkenti, hanem növeli a tüntetésen való részvételi hajlandóságot. A cselekvésemélet alapján feltételezhető, hogy a politikai részvétel negatív következményei a részvétel gátját jelenthetik. Ha egy tüntetésen nagy az esélye a rendőri túlkapásoknak, akkor várhatóan a részvételi hajlandóság csökken. A szociológiai és pszichológiai kutatások azonban azt mutatják, hogy a részvétel észlelt kockázatai és a demonstráción való részvétel pozitívan korrelálnak egymással (pl: Opp és Roehl 1990; Ayanian és Tausch 2016, Susánszky 2021), vagyis minél kockázatosabb egy tiltakozó akció, annál magasabb a részvételi hajlandóság.

A korábbi kutatások a paradoxont alapvetően makro szintű adatokon vizsgálták (ti. tüntetési események elemzése), az egyéni szintű vizsgálatokat pedig a keresztmetszeti survey kutatások dominálják. Ezek a kutatások azonban nem alkalmasak arra, hogy az egyének kockázatokra adott reakciói felmérésére. Az egyéni szintű, oksági összefüggésekre a legalkalmasabb módszert a kísérleti elrendezések jelentik. Kutatási projektünkkel a kockázat részvétel kísérleti vizsgálataihoz kívánunk hozzájárulni.

Előadásunkban bemutatjuk az észlelt kockázat-részvétel paradoxon témájában végzett survey-kísérleteinket, valamint felvázolunk egy lehetséges mediációs modellt, amely jól illeszkedik a kollektív cselekvés kettős út (dual-pathway) modelljéhez.

Susovits Kitti (Országos Gyógyszerészeti és Élelmezés-egészségügyi Intézet)

Az egészség-vesztéséget okozó kockázati tényezők és a társadalmi egyenlőtlenségek összefüggései Magyarországon

Az egészséget veszélyeztető kockázati tényezőket három kategóriába szokták sorolni. Az első a viselkedés okozta, a második az élettani és a harmadik a környezeti kockázati tényező. Az összes hazai elvesztett egészséges életév 54%-a az előbb említett három tényezőhöz köthető, viszont jelenlegi tudásunk szerint a veszteségek 46%-ához egyik sem kapcsolható. A magyar lakosság összes, kockázati tényezőhöz köthető egészségvesztésének legnagyobb része a viselkedéshez volt kapcsolható. A top 11 kockázat közül, az egyetlen környezeti kockázati tényezőt (levegő por-szennyezettsége) leszámítva, valamennyi közvetlenül vagy közvetve a viselkedési kockázatokhoz, ezen belül is főként a táplálkozási kockázati tényezőköz vezethetők vissza. Az elemzés a társadalmi egyenlőtlenségeket vizsgálja az egészségvesztéséget okozó kockázatok egyenlőtlenségei tükrében. Arra kerestük a választ, hogy milyen ok-okozati összefüggés van Magyarországon a társadalmi-gazdasági státusz és az egészségvesztéséget okozó kockázatos életmód között, és hogy ezek az összefüggések hogyan változnak nemenként. A kutatási kérdés megválaszolásához a Központi Statisztikai Hivatal által lebonyolított Európai lakossági egészségfelmérés válaszadóinak egy kisebb csoportján megvalósított Országos Táplálkozás és Tápláltsági Állapot 2019 (röviden: OTÁP 2019) felmérés adatait használtuk. A vizsgálat célja a felnőttek táplálkozási szokásainak, tápanyagbevitelének, fizikai aktivitásának felmérése, illetve a túlsúly és elhízás, valamint a hasi elhízás mérőeszközökkel történő meghatározása volt. Az országosan reprezentatív adatokból készített becslések a magyar felnőtt lakosság tápanyagbevitelét, ételmiszerfogyasztását, fizikai aktivitását jellemzik. Az eredmények szerint összességében a magyar férfiaknál a szocioökonómiai státusz statisztikai fontosságú hatása minimális az egészségvesztéséget okozó kockázatokra. A magyar nőknél viszont összefüggés mutatkozik, látszik a humán tőke és az egészség kapcsolata, miszerint a foglalkozási pozíció, az iskolai végzettség és a jövedelem összefüggésben van az egészséggel. A tényezőket külön megvizsgálva azt kaptuk, hogy a férfiak esetében a dohányzással, a túlsúly/elhízással, a teljeskiőrlésű gabonafogyasztással és a diófélék, olajos magvak fogyasztásával függ össze a szocioökonómiai státusz. A nőknél a magasvérnyomás, a dohányzás, a cukorbetegség, a teljeskiőrlésű gabonafogyasztás, a diófélék, olajos magvak fogyasztása és a zöldség-, gyümölcsfogyasztás mutat kapcsolatot. Az egészségvesztéséget okozó kockázati tényezők közül a koleszterinszinttel, az alkoholfogyasztással és a sóbevitellel nem találtunk összefüggést.

Generációk megközelítése survey módszerrel – Kialakult-e Covid-generáció?

A generáció azokból a fiatalból áll, akik egy húszéves perióduson belül születtek, és van valamiféle hasonlóságuk. Életük azonos időszakában élnek meg bizonyos történelmi situációkat, eseményeket, történéseket és változásokat.

A generációs elméletek fontos kiindulópontja, hogy ebben az esetben közvetlen tapasztalásról, közvetlen élményről beszélünk. A megélés persze egyben formálást és alakítást is jelent, nem egyszerűen passzív befogadást. Nem szükséges, hogy földrajzi, társadalmi, kulturális értelemben egy térben legyenek. A generációképződés szempontjából a legfontosabb az, hogy ugyanarról a történésről, eseményről, változásról nagyjából ugyanabban az időszakban legyen saját tapasztalásuk. Karl Mannheim klasszikus munkájában, *A nemzedékek problémája* című műben kifejti, hogy a generációk nem születnek, hanem kialakulnak, kifejlődnek, vagyis nem az életkorból ered a hasonlóságuk, hanem annak a történést, változásnak a jellegéből, amit együttesen megélnék. Ha ez egy külső sokk, akkor ezen keresztül érdemes a generáció karakterét, speciális jegyeit körülírni.

Több kutató is felveti annak a lehetőségét, hogy a COVID-19 pandémia ilyen külső sokkhatás lehet, amely alapvetően változtatja meg az azt megélők kulturális, életmódbeli stratégiáit. 2023-ban elég idő telt el a járvány kitörése óta, hogy empirikus eszközökkel megállapítsuk, vajon maguk a fiatalok ténylegesen hogyan dekódolták a 2020. márciusa óta eltelt időszakot. Ők maguk, tehát a 16–29 évesek ténylegesen generációként azonosítják-e magukat?

A kérdés megválaszolására egy 2023. tavaszán 1000 fős, reprezentatív online survey eredményeinek segítségével teszünk kísérletet. A magyar 16–29 évesek körében készült kutatásban külön blokk foglalkozott a koronavírus-járvány hatásainak értékelésével, amelynek legfontosabb eredményeit és tanulságait mutatom be.

Szabó Júlia (Babeş-Bolyai Tudományegyetem)

A Covid-19 világjárvány egyetemi tanulmányokra gyakorolt hatásai a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen

A felsőoktatás világszerte megújulóban van, melynek hátterében elsősorban a digitalizáció által gerjesztett kényszerek és lehetőségek állnak. A Covid-19-es világjárvány okozta kényszerhelyzet felgyorsította ezt a folyamatot, amikor egyik napról a másikra online térbe kényszerítette az oktatókat, hallgatókat. A Babeş-Bolyai Tudományegyetem (BBTE) Szociológia és Szociális Munka Kara a Qualitas Központtal együttműködve kutatást végeztek arról, hogy hogyan vélekedtek a diákok a járvány hatására átalakult oktatásról és milyen kihívásokkal, nehézségekkel szembesültek az online oktatás periódusában.

Az online oktatást vizsgáló kutatások azt emelik ki, hogy a hallgatók a „távolléti oktatás” hátrányait elsősorban nem technikai szinten érzékelték, (Balázs et al., 2020 Dombi et.al. 2021, Olah et.al, 2022), ezek a hatások sokkal inkább a sebezhetőséggel állnak kapcsolatban. Ez azt jelentheti, hogy a régi sebezhetőségek és kiszolgáltatottságok mellett újak jelentek meg a diákok életében (Fekete, 2021)

Az előadás a „BBTE hallgatóinak attitűdjei a Covid-19 világjárvány egyetemi tanulmányokra gyakorolt hatásairól” című felmérés eredményeinek elemzésére épül. A felmérés a 2021-2022-es tanévben beiratkozott, alap- és mesterszinten, nappali tagozaton, román, magyar és német nyelven tanuló hallgatók körében zajlott, 2022. március-áprilisában. Az adatgyűjtés módja online kérdőíves survey volt. A súlyozási eljárásokat követően a végső, nyelvi tagozatokra, karokra és tanulmányi szintekre reprezentatív, érvényes esetszám 2572 fő. A kutatás fő célja az volt, hogy megismerje és elemezze a hallgatók véleményét mind az online, mind a szemtől-szembeni, mind pedig a hibrid oktatási módokról, valamint a tanulással kapcsolatos kihívásokról.

A bemutatandó elemzés keretében azt elemezzük, hogy milyen jellegű nehézségekkel küzdöttek a diákok az online oktatás idején. Azt is megvizsgáltuk, hogy a hallgatók a jövőben inkább online, vagy inkább jelenléti oktatást választanának. Az eredmények alapján elmondható, hogy a válaszadók közel egyharmada, 31,1 százaléka választaná az online oktatási formát a következő tanévben, 40 százalékuk inkább a hibrid tanulási formát, illetve 29,5 százalékuk pedig a hagyományos, személyes oktatást részesítené előnyben.

Az online oktatási folyamatról alkotott elképzelések tipológiáit a Covid-19 világjárvány okozta zavarok tükrében hierarchikus klaszterelemzés segítségével elemeztük. Az elemzés során három jól értelmezhető klaszter került létrehozásra: az egyik csoportot onlinereknek neveztük el, a második csoport lett a jelenléti oktatást kedvelők csoportja, és végül az online és jelenléti oktatás között egyensúlyozók. Ezt követően keresztábra elemzés segítségével azt is megvizsgáltuk, hogy a "kapott csoportok" milyen jellemzőkkel rendelkeznek.

Szabolcsi Zsolt (TK SZI)

Az újradefiniált fenntarthatóság megjelenítése az élelmiszerfogyasztáson keresztül: a fenntartható élelmiszerfogyasztással kapcsolatos tartalomelemzés a magyar televíziós közvetítésekben

A vásárlás és a termékek használatával minden fogyasztó elkerülhetetlenül egy szimbólumrendszer részévé válik. Mivel a használati értéken túl, a termékek a szimbolikus értéket is hordozzák, ami a termelés, értékesítés, reklám és a használat által hozzájuk kapcsolódik, a vásárló akár figyel rá, akár nem, hordozója és kifejezője lesz ezeknek a hozzácsatolt értékeknek. Nem kivétel ez alól még az élelmiszervásárlás során kifejezett értékválasztás sem. Ennél az árucikknél is, a fogyasztó egy funkcionális igénye, amit a termék kielégít, viszont a végső fogyasztói választás mégis a termékhez kapcsolt értékekkel való azonosulás során jön létre. A tömegmédia és a reklám szerepe ebben a folyamatban az, hogy egy adott értékkel való azonosulás igényét erősíti és kapcsolja a termékhez. A jelenlegi kutatás célja, hogy azokat a csatolt értékeket tárja fel, amik a fenntartható élelmiszerfogyasztáshoz kapcsolódnak a magyar televízió adásaiban 2015 és 2022 között. Az elemzéshez a kulcsszavak meghatározásán keresztül, TV programokban megjelenő fenntartható élelmiszerfogyasztáshoz köthető tartalmakat elemzünk.

A kutatás hipotézise szerint, a fenntarthatóságra is jellemző attribútumok megjelenése a magyar TV programokban nem a fenntarthatóság felé, hanem a tradicionális értékválasztás irányába vezeti a fogyasztókat. A fenntartható és a tradicionális élelmiszerek sok szempontból funkcionálisan átfedésben vannak a fogyasztók számára, hiszen mind a kettőre jellemző többek között, hogy friss, egészséges, helyi termelésben előállított. Viszont a TV programokban való megjelenésükben jelentősen különböznek. A fenntartható élelmiszerek a privilegizáltak választásaként jelenik meg, aminek elérhetőségét az ár korlátozza. A tradicionális ezzel ellentétben viszont elérhetőnek, természetesen egyszerűnek és otthonosan ismerősnek van megjelenítve, amibe a patriotizmus és a lokális iránti érzelmi kötődés csatornázódik be. Következésképpen a szimbolikus választások piacán, a tradicionális élelmiszer közelebbinek és barátságosabbak látszik, mint a fenntartható élelmiszer. Ezért annak ellenére, hogy a fogyasztói igények funkcionális szempontból akár a fenntartható értékek felé is vezethetné az értékválasztásokat, mégis ezek a funkcionális igények inkább a tradicionális élelmiszerválasztásokban érhetők tetten.

Az iskola egyik fontos feladata, hogy segítse az egyénekben rejlő lehetőségek kibontakoztatását, egyéni és társadalmi hasznosulását. Ehhez olyan méltányos oktatásra van szükség, amely a valódi esélyegyenlőség érdekében bármilyen (társadalmi, gazdasági, etnikai stb.) háttértől függetlenül biztosít lehetőségeket és aktív, támogató eszközöket az egyének számára (Széll, 2018). Ehhez kapcsolódóan a hazai iskolarendszer két fontos, több évtizede fennálló strukturális problémája emelhető ki: (1) a magyar oktatási rendszer szelekciós mechanizmusai, és (2) ezzel szoros összefüggésben az oktatás minőségi (hatékonysági, eredményességi és méltányossági) problémái (Széll 2018; Fehérvári & Széll, 2022). Az 1960-as évek óta keletkező empirikus kutatások egyértelműen rámutatnak arra, hogy a tanulók iskolai eredményessége társadalmilag meghatározott (csak a legújabbakból néhány a teljesség igénye nélkül: Berényi 2018; Fejes & Szűcs 2018; Fejes et al., 2020; Patakfalvi et al., 2018; Széll 2018; Széll & Nagy, 2018; Fehérvári & Széll, 2022). Hozzáteve, hogy hazánkban a családi háttér hatása főként az iskola átlagos társadalmi összetételén keresztül érvényesül (Balázsi et al., 2013; Ostorics et al., 2016).

Az eredményesség és méltányosság kérdése a COVID-19 okozta járványhelyzet következtében még aktuálisabbá vált. A témával foglalkozó kutatások rámutatnak arra, hogy a járványhelyzet miatti iskolabezárások negatív hatást gyakoroltak a tanulók iskolai teljesítményére, mely különösen igaz a fiatalabb korosztályokra (Andrew et al., 2020; Blainey et al., 2020; Blaskó és Schnepf, 2020; Tomasik et al., 2020) és a kedvezőtlenebb szocioökonómiai háttérű családokból érkező gyerekekre, iskolákra (Andrew et al., 2020; Bacher-Hicks et al., 2021; Blainey et al., 2020; Blaskó és Schnepf, 2020; Blaskó et al., 2021; Engzell et al., 2020; Grewenig et al., 2020; Haeck & Lefebvre, 2020; Kunfeld et al., 2020; Lannert & Varga, 2022; Maldonado & De Witte, 2021; Reimers & Schleicher 2020; Széll et al., 2022).

Az előadás arra keresi a választ, hogy a járványhelyzet következtében miként változott a hazai iskolák eredményessége. Elemzésünk kizárólag általános iskolai képzést nyújtó iskolákra irányul. Az iskolai eredményességet iskolai szintű pedagógiai hozzáadott érték (PHÉ) mutatóval mérjük. A PHÉ kiszámítása során a 8. évfolyamos tanulók adott évi matematikai, illetve szövegértési teszteredményeiből indulunk ki. Az elemzésben súlyozott legkisebb négyzetek módszerén (WLS) alapuló lineáris regressziós modellek segítségével, a 2018 és 2022 közötti periódusban (figyelembe véve, hogy 2020-ban nem volt mérés, és a 2022-es adatok igénylése még folyamatban van), azaz a járvány előtt és után évenként határozzuk meg az iskolák hozzáadott értékét oly módon, hogy az iskolák átlagos tanulói összetétele, valamint az iskolába járó tanulók két évvel korábbi (azaz 6. évfolyamosként elért) matematikai és szövegértés teljesítményeinek iskolai szintű átlaga alapján becsüljük meg az iskolák átlagos teljesítményét, majd vesszük a becsült és a mért értékek közötti különbségeket, az ún. standardizálatlan reziduálisokat. Ezt követően háttértényezőik mentén elemezzük a tendenciákat (régio, településtípus, iskolaméret, fenntartó, pedagógusellátottság).

Magyarországon még kevés információ áll rendelkezésre arról, hogy miként alakult a tanulási veszteség az általános iskolai képzésben, hogy miként változott az iskolák eredményessége, figyelembe véve az iskolák eltérő társadalmi összetételét is. Várható eredményeink ehhez a szakmai diskurzushoz járulnak majd hozzá.

Az előadás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal – NKFIH, PD 138342 azonosítószámú kutatási pályázat támogatásával készült.

Tanulási mintázatok a Covid-19 járvány miatti iskolabezárások idején

A 2020-ban megjelenő Covid-19-járvány jelentős kihívások elé állította a nemzeti oktatási rendszereket. Nem véletlen, hogy már a világjárvány megjelenésekor számos oktatásra, oktatási rendszerre fókuszáló kutatás indult el. A kutatások jelentős része arról szólt, hogy a kényszerű iskolabezárásoknak milyen rövid, illetve hosszú távú hatásai vannak. Ezek az elemzések érintik az iskolák (Huber & Helm, 2020), a pedagógusok (Hamilton et al., 2020; Jakubowski & Sitko-Dominik, 2021), a szülők (Amuedo-Dorantes et al., 2020) és a tanulási környezet világát (Blaskó és Schnepf, 2020), a legtöbb elemzés azonban a tanulókra fókuszál, főként arra, hogy milyen változásokat okozott a COVID-19-járvány a tanulók jóllétében, teljesítményében, és ennek milyen oktatási, társadalmi, gazdasági hatásai lesznek, erősen fókuszálva az esélyegyenlőség alakulására. A kutatások arra mutattak rá, hogy a járványhelyzet miatti iskolabezárások és az ezt követő online/digitális távoktatásra való átállás negatív hatással volt a tanulók teljesítményére, és ez a negatív hatás különösen az alacsony társadalmi-gazdasági státuszú tanulók esetében volt hangsúlyos, ami előrevetíti az oktatási egyenlőtlenségek növekedését (Andrew et al., 2020; Blaskó és Schnepf, 2020; Blaskó et al. 2021; Engzell et al. 2020, Grewenig et al. 2020; Haeck & Lefebvre, 2020; Kunfeld et al. 2020; Lannert & Varga, 2022; Reimers & Schleicher 2020).

Előadásunkban azt vizsgáljuk, hogy a lemorzsolódás veszélyének kitett iskolák tanulói hogyan alkalmazkodtak a járványhelyzet miatt megváltozott tanulási-tanítási körülményekhez, milyen egyéni, családi és iskolai jellemzők különböztetik meg alkalmazkodási stratégiájukat, és milyen tanulói válaszok, tanulási mintázatok azonosíthatók az első iskolabezárások idején. Elemzésünk 3222 magyar hetedik osztályos tanuló online felmérésre adott válaszain alapul. Az elemzések alapjául szolgáló kérdőíves adatfelvétel CAWI adatfelvételi technikával, önkitöltős módon történt. Az adatfelvételre 2020/2021-es tanév első félévében, azaz 2020 őszén került sor. Klaszterelemzéssel négy csoportot hoztunk létre, amelyek az online/digitális távoktatással kapcsolatos eltérő megítélést szemléltetik ('Könnyebben alkalmazkodók', 'Időráfordítással kompenzálók', 'Megküzdők', 'Beletörődők'). Leíró statisztikai módszereket (khi-négyzet teszt, Phi és Cramer's V mutató, Anova teszt, Bonferroni post-hoc teszt, eta-négyzet mutató) alkalmaztunk a tanulócsoporthoz tartozó tanulási szokásainak elemzésére és összehasonlítására.

Eredményeink azt mutatják, hogy a diákok nem egyformán reagáltak a járványhelyzet miatt megváltozott oktatási helyzetre. Alapvető különbségek vannak a nehézségekkel küzdő ('Megküzdők', 'Beletörődők') és a kevesebb nehézséggel küzdő ('Könnyebben alkalmazkodók', 'Időráfordítással kompenzálók') csoportok között, de az előbbi és az utóbbi két csoport is számos más tényező tekintetében is különbözik egymástól. Az iskolabezárásokra vonatkozó nemzetközi kutatási eredményekkel összhangban kutatásunk is megerősíti a családi, szülői háttér kiemelt fontosságát a tanulási folyamatokban. A kedvezőtlen egyéni és családi tényezőkkel rendelkező tanulók nagyobb valószínűséggel küzdöttek tanulási nehézségekkel. Kutatásunk azt is láthatóvá tette, hogy az iskola és a tanárok szerepe nem ennyire egyértelmű. Bár van összefüggés az azonosított csoportok és az iskola, tanárok, tanulás szubjektív megítélésében, de ez nem mindig hatott a tanulási folyamatok támogatásának irányába. A családi háttér mellett inkább az egyéni tényezők azok, amik meghatározzák, hogy mennyire tudott egy tanuló alkalmazkodni és sikeres lenni a tanulásban az iskolabezárás idején.

Eredményeink előrevetítik az azonosított csoportok későbbi iskolai életútját. Azoknál a tanulóknál, akiknél a családi és egyéni jellemzők terén is a tanulási folyamatot gátló tényezők vannak többségben,

a lemorzsolódás esélye nagyobb, mint a többi csoportnál. Így esetükben az iskolai támogatás mértéke fokozottan felértékelődik.

Konfliktusból válság

A későmodernitás elméletek szerint az identitás felépítésének fontos elemei a személyközi kapcsolatok és az egyén cselekedetei. Mivel az egyén nem támaszkodhat az intézményrendszerek által kialakított válaszokra és cselekvési útvonalakra, az egyes individuumoknak maguknak kell kialakítaniuk a stratégiáikat. (többek között Anthony Giddens, Ulrich Beck, Dr. Takács Erzsébet, Sik Domonkos munkássága nyomán) A későmodernitás elméletek szerint a klasszikus intézmények adta biztonság és kész válaszok felbomlanak, nem állnak már rendelkezésre és ennek következtében az egyén magára marad abban, hogy milyen módon építi fel identitását, ami az életút interjúk készítése során jól tetten érhető. Az elvált szülők gyermekei szintén ezen a folyamaton mennek végig, ahogyan a korábban szerzett tapasztalatokat igyekeznek feldolgozni. (Paul R. Amato, A. N. Joyce, R. Treloar, S. Laetas, M. Khasin, M. Visser, J. K. Amundson és további szerzők munkái alapján)

A nemzetközi szakirodalom által használt High Conflicted Divorced Families fogalom mentén vizsgálom a különösen konfliktusos válásokat, amelyben a gyermekek érzelmi elhanyagolásáig is fokozódhatnak a gyermekek által megélt traumák. Ezek ugyan a válásoknak csak kis százalékát teszik ki, de a nemzetközi szakirodalom már komoly figyelmet fordít rájuk, mint a válások egy olyan csoportjára, amely súlyos, hosszú távon ható traumákat okoz és a válásokkal kapcsolatos sztereotípiák jelentős részének alapját képezheti.

Élettörténeti interjúkon keresztül vizsgálom, hogyan mesélik el történetüket és hogyan dolgozzák fel a velük történeteket és építik be saját identitásukba. Külön elemzem a nők és a férfiak közti különbséget, ami jól megmutatkozik abban, hogy az általuk megtapasztaltakat hogyan építik fel az általuk elmondott élettörténetet – a nők megküzdéstörténetet mesélnek el, mely egy hosszú és jól szakaszolható folyamat, míg a férfiak inkább érzelmi távolságba helyezik a kellemetlen élményeket és csak kiemelik azokból a számukra hasznos vagy fontos „tanulságokat”. Ez az alapvetően más stratégia jól kirajzolódik az interjúkban és meghatározza azt is, hogyan viszonyulnak életük fontos szereplőihöz és történéseihez. Fontos emellett a családi és párkapcsolatokra tett hatás, amely szintén az identitás építőeleme, Giddens úgy határozza meg, hogy ezekben a kapcsolatokban épül a későmodernitásban az identitás, és ha ezekben a kapcsolatokban valamilyen zavar támad, az komoly hatással van az egyénre. Éppen ezért azt is vizsgálom, hogy az alanyok mennyire érzékelik, hogy a családon belüli konfliktusok hatással voltak a társas kapcsolataikra, illetve ettől függetlenül a teljes életút során mennyire érezhető a társas kapcsolatokra tett hosszú távú hatás. A kutatás célja, hogy az életút interjúk segítségével egy mélyfúrást készítsünk arról, hogyan élik meg a gyermekek a válás és hogyan dolgozzák fel felnőtt korukig bezárólag, így behozva a nemzetközi vizsgálatokat a hazai szintérre.

Óvónők a jóléti állam átalakulásának mezsgyéjén: mélyülő óvónői hiány és deprofesszionalizáció

A pedagógusok, köztük az óvónők társadalmi pozíciója jelentősen meggyengült az elmúlt évtized során. A szakma válságának egyik leglátványosabb tünete a napjainkra kicsúcsosodó és folyamatosan mélyülő pedagógushiány. A pedagógusok társadalmi megbecsültségének gyengülése és a szakma válsága azonban szorosan összefügg a jóléti állam átalakulásával és szélesebb társadalmi-kulturális folyamatokkal is. Előadásunkban az óvónők helyzetének elemzésén keresztül szeretnénk rámutatni azokra a tágabb folyamatokra, melyek hazánkban a szakma egyfajta válságához, s így közvetve a pedagógusok növekvő pályaelhagyásához, illetve az óvónői pályára lépők számának eséséhez vezettek. Elemzésünkben arra keressük a választ, hogy az alacsony béreken túl milyen okokra vezethető vissza az óvónői hivatás csökkenő presztízse. Célunk az érintettek értelmezéseinek keresztül beazonosítani azokat a mechanizmusokat, amelyek révén az állami közpolitikák alakítják, gyengítik a szakma pozícióját. Egyrészt rámutatunk azokra a szabályozási-intézményi változásokra, melyek következtében az óvónők szakmai autonómiája és szakmai döntéshozási lehetősége jelentősen szűkült az elmúlt évek során, másrészt szeretnénk felhívni a figyelmet azokra a társadalmi-kulturális folyamatokra, melyek az állami forráscsökkenés és szabályozási átalakítás mellett szintén hozzájárulnak a szakma átalakulásához.

Kutatásunk azt mutatja, hogy míg az alacsony bérezés önmagában is alacsony megbecsültséget tükröz, ezt tovább erősíti a megnövekedett külső ellenőrzés és dokumentációs elvárások, melyek az óvónők szerint nem feltétlenül az általuk fontosnak tartott szakmai értékeket tükrözik. Az adminisztrációs terhek folyamatos növelése, a szakmai döntési jogkörök megnyirbálása hivatásgyakorlásuk autonómiáját korlátozza, ez pedig egyfajta deprofesszionalizációs folyamatot indít el (cf. Adams 2014). Az óvónők beszámolóit viszont azt is nyilvánvalóvá teszik, hogy nem csak az állam (bürokratikus) kontrollja nő hivatásuk fölött, hanem az intenzív (és neoliberális) szülőség normájának (Hays 1996) megfelelő szülők részéről is olyan bizalmatlan, számonkérő viszonyulást tapasztalnak meg, amely tovább gyengíti szakmai autoritásukat. Miközben tehát a megfelelő iskola kiválasztása korábbi életkorra, az óvodás évekre tolódik, az óvónők az állam és a szülői elvárások kettős szorításában, ám ugyanakkor egyre kevesebb erőforrással felvértezve egyfajta „deprofesszionalizációként”, a szakma elértéktelenedéseként, társadalmi presztízseinek csökkenéseként élik meg.

Előadásunk egy 2021 tavaszán és nyarán végzett kvalitatív empirikus kutatás eredményeire támaszkodik, melynek keretében 35 félig strukturált interjút készítettünk óvónőkkel és szakértőkkel, amelyek 2022 őszén további 11 óvónői interjúval egészültek ki. Megközelítésünk tehát eltér az eddigi, főként az oktatási szektor változásaira fókuszáló elemzésektől, azokat kiegészítve az óvónők mindennapi tapasztalatainak és szakmájukra/szakmaiságra vonatkozó önértelmezésével. Ez azért is fontos, mert az óvónők száma, a tanárokéhoz hasonló mértékben csökken, míg a gyermekkor korai szakaszának fontossága, és így az arra fókuszáló ellátások jelentősége is általánosan elfogadott szakmai paradigmává vált. Ennek ellenére az oktatásra, és ezen belül is az óvodai szektorra fordított források nem csak hazánkban okoznak rendszerszintű problémákat. A szakma presztízseinek csökkenése, társadalmi pozíciójának erodálódása Európa számos országában jelenlevő folyamat (Moloney et al. 2019). Így kiemelten fontos annak megértése, milyen szélesebb mechanizmusok vezetnek a szakma változásához, és ezeknek milyen jellegzetességei vannak a különböző nemzeti kontextusokban.

Hivatkozások:

Adams, T.L. (2014) Sociology of professions: international divergences and research directions. *Work, Employment and Society* 29:154-165.

Hays, S (2016) *The Cultural Contradictions of Motherhood*. Yale University Press

Moloney et al. (2019) Resisting Neoliberalism: Professionalisation of Early Childhood Education and Care. *International Journal of Elementary Education* 80(1):1-10.

Adminisztratív adatok elemzésének tapasztalatai a hospice ellátásban

Hazánkban mind az egészségügyi és szociális ellátórendszer adatszolgáltatási és adatelemzési rutinja, mind a felügyeleti és szakfelügyeleti folyamatok, mind a szakmai szervezetek anyagai és érdekképviselői tevékenysége, mind az akadémiai kutatások egyaránt kevés információt szolgáltatnak az életvégi időszakban lévők hospice ellátásáról. Az elemző munkát az adatok minőségével, érvényességével, valamint az adatokhoz való hozzáféréssel kapcsolatos problémák is megnehezítik. Mindezek együtt ahhoz vezetnek, hogy keveset tudunk arról, hogy hogyan teljesít az ellátórendszer a hospice szükségletek kielégítésében.

Szociálpolitikai ellátórendszereink, ezen belül a hospice ellátás teljesítmény-mérésének hiánya társadalomtudományos szinten azt eredményezi, hogy mindezidáig feltáratlan, hogy a hospice szükségletekkel rendelkező betegek és hozzátartozók mennyire tudnak ma a magyar társadalom teljes jogú tagjai lenni. Vajon biztosított-e az emberhez méltó élet az életvégi időszakban Magyarországon? Ebben milyen szerepet tölt be ma az otthoni hospice ellátás? Milyen beavatkozások tudnak közelebb vinni az életvégi időszak társadalmi feladatainak az ellátásához? Mire van szükség a beavatkozások tervezéséhez, kivitelezéséhez és hatásuk értékeléséhez? Kutatásunk révén azt igyekszünk megmutatni, hogy az adminisztratív adatok elemzésén keresztül hogyan tudunk ilyen és ezekhez hasonló kérdések megválaszolásához közelebb kerülni.

A hospice ellátás interszektoriális és multidiszciplináris területéről kevés adatunk van az elmúlt harminc évből, amelyek a minőség és a hozzáférés egyenlőtlenségeiről érvényes és megbízható információkat szolgáltatnának. Feltáró elemzésünk ezt a hiányt kívánja pótolni. Kutatásunk célja, hogy a rendelkezésre álló változók járási szinten történő feltáró elemzésével minél alaposabban kiaknázzuk az otthoni hospice ellátás adminisztratív adataiban rejlő elemzési potenciált. Adataink a hazai demográfiai, valamint a közfinanszírozott egészségügyi ellátórendszer adminisztratív adatainak köréből kerülnek ki. Elemzésünk eredményei azt mutatják, hogy az ellátáshoz való hozzáférésben lakóhely szerint jelentős egyenlőtlenségek mutatkoznak, az ellátásban pedig már a feltáró elemzés is felfed diszfunkcionalitást.

Az apaság percepciói egyetemi hallgatók körében – egy fókuszcsoportos kutatás tapasztalatai

Kutatásunk elméleti megalapozásaként a hagyományos családi szerepfelfogásból indulunk ki, mely szerint a családon belüli gondoskodás, különösen a kisgyermek körüli teendők ellátása elsősorban az anya feladata, az apa szerepe pedig a kenyérkeresés, azaz a családjától elkülönülten, a munkaerőpiacon történő munkavégzés, amellyel a családjának megteremti az anyagi biztonságot. Az elmúlt évtizedekben nemzetközi szinten és hazánkban is jelentős változások és elmozdulások tapasztalhatóak a szülői szerepekben és szerepelvárásokban. Egyre több apa lép be az otthoni feladatok ellátásába, azon belül a gyermekek körüli gondoskodási tevékenységekbe. A vonatkozó hazai attitűd- és értékrend kutatások is azt mutatják, hogy az apákkal szemben növekszik a külső elvárás és az apák belső igénye is, hogy aktívabban vegyenek részt gyermekeik életében. Azonban az elvárás kettős – a családi életbe történő aktív bevonódás mellett továbbra is be kell tölteniük a hagyományosan elvárt kenyérkereső, családfenntartó szerepet. Így a formálódó új apaképbe Magyarországon nehezen fér bele a – ha csak átmenetileg is – elsődleges gondoskodóvá előlépő, gyermekeivel otthonlévő apaszerep.

Kutatásunk fő kérdése, hogy a következő, ill. a friss szülői generáció milyen apai szerepelvárásokat fogalmaz meg, milyen szülői szerepben látjuk magukat, ill. párjukat. Továbbá hogyan ítélik meg az otthonmaradó apákat, ill. saját magukat milyen feltételek mellett tudják elképzelni ebben a nem hagyományos szerepfelfogásban.

Kérdéseink megválaszolására egyetemi hallgatókból toborzott fókuszcsoportos interjúk elemzése alapján tárjuk fel a következő szülői generáció szülői szerepekkel, különösen az apaszereppel kapcsolatos lehetséges attitűdmintáit.

Első eredményeink szerint az elvek szintjén – függetlenül az otthonról hozott mintáktól – az egyetemi hallgatók egalitárius elveket vallanak a szülői szerepek tekintetében. Az otthoni, nem fizetett munka ellátása nemileg nem meghatározott, azt bármelyik fél el tudja látni és ezeket a feladatokat egyenlően kell elosztani. Azonban a férfi hallgatók körében tetten érhető a kenyérkereső apaszerephez való ragaszkodás, ami – szerintük is – korlátozza a gyermekük életében való részvételt és a gondoskodási feladatok ellátását. A női hallgatók esetében pedig megfigyelhető az anyai kapuőr jelenség, ami szintén visszatartó hatással bír az apák gyermekek körüli teendők ellátásába történő bevonódására.

Kutatásunkkal tehát célunk a jövő generációjának attitűdjeit feltárni a szociológia elméleti keretezése és fókuszcsoportos módszertana segítségével, mely segíthet feltérképezni, várhatóan hogyan alakulhat az apaságról, a szülői szerepekről való gondolkodás (ill. gyakorlati megjelenés) az elkövetkezendőkben. Ennek a társadalmi jelenségnek a feltárása és megértése hozzájárulhat a társadalompolitikai ill. családpolitikai célokat az újabb generációi igényeihez és viselkedéséhez igazítani.

Kulcsszavak: apaság, szülői szerepek, egyetemi hallgatók, online fókuszcsoport

Karrierszakaszokon átívelő bizonytalanság a STEM területeken: Női PhD-hallgatók és doktoráltak tapasztalatai

A bizonytalan munkakörülmények egyre jobban áthatják és befolyásolják a magasan képzett szakemberek munkáját és életét, ami alól a tudományos kutatói-oktatói pálya sem kivétel. A fiatal kutatók, különösen a nők, nagyobb eséllyel tapasztalhatnak meg különböző bizonytalan munkaerőpiaci helyzeteket az idősebb, vagy férfi társaikhoz képest, például nagyobb valószínűséggel alkalmazák őket rövid és határozott idejű szerződéssel, valamint kisebb az esélyük arra, hogy kutatással kapcsolatos oktatói szerződést kapjanak. Ezen túlmenően, ha valaki nő vagy anya egy férfiak által dominált területen, például a természettudományok, a technológia, a mérnöki tudományok és a matematika (STEM) területén, az további akadályokat gördíthet a nők elé mind a szakmai karrierjükben történő előrehaladás, mind a mindennapi családi élet terén, hiszen az akadémiai kiválóság követelményeinek egy hagyományosabb nemi normák szerint működő, kevésbé támogató környezetben kell megfelelniük. Az akadémiai szektorban tapasztalható bizonytalanság vizsgálata kifejezetten releváns a magyarországi kontextusban, mert Magyarországon a bizonytalan munkaszerződéssel rendelkező nők aránya a legmagasabb az Európai Unió tagállamai között a kutatási és innovációs szektorban. Előadásunkban Magyarországon végzett kvalitatív empirikus kutatás alapján vizsgáljuk a STEM területeken doktori iskolában tanuló és a kutatás-fejlesztési szférában dolgozó női szakemberek bizonytalan munkakörülményeket és azok hatásait az életútjaikra. Kutatásunkat a neoliberais akadémiai elmélet keretébe ágyaztuk, azon belül pedig a "gendered organisations" és a prekariátus elméletekkel dolgozunk. Fő kutatási kérdésünk arra irányult, hogy a bizonytalanság milyen különböző formákban lehet és van jelen a magyarországi STEM területen dolgozó női kutatók és oktatók egyes karrierszakaszaiban, hogyan ívelhet át a bizonytalanság az egész karrierúton keresztül. Kutatásunkat két adatgyűjtéssorozatra alapozzuk: 2014 és 2018 közötti egyrészt 27 félig strukturált interjút készítettünk női PhD-hallgatókkal, másrészt 26 egyéni és csoportos interjú készült doktori fokozattal rendelkező oktatóval és/vagy kutatóval, köztük a pályájuk korai és érett karrierfázisában lévő kutatókkal. Az interjúk merítési bázisa a természet és műszaki területek volt. Az eredményeink megerősítik, hogy a megtapasztalt és megélt bizonytalanság a különböző karrierfázisokon átívelően jelentkezik a kutatónők életében. A fiatalabb és az érettebb női oktatók és kutatók eltérő módon, de egyaránt szembesülnek a gazdasági bizonytalansággal, a túlterheltséggel, valamint nemük és az anyai státuszuk alapján történő megkülönböztetéssel vagy elszigeteltséggel, ami aláássa szakmai hatékonyságukat, karrierjük előrehaladását, valamint a jólétüket.

Bizalom és értékegyensúly Európában

Az emberi boldogulás alaptételeit felvázoló elméleti modellek mind az önmagunkkal, mind a mással kapcsolatos értékek fontossága mellett érvelnek. Az egyetemes értékek széles körben idézett, Shalom Schwartz nevéhez fűződő modelljének egyik elsődleges dimenziója azonban az önmegvalósítás (self-enhancement, SE) és az önmeghaladás (self-transcendence, ST) értékeit szembeállítja egymással. Allport, (1961), Kekes (1995), Rokeach (1973), Sternberg (1998), illetve Wayment & Bauer (2008, 2017) elméleteire támaszkodva megvizsgáltuk, hogy az egyes országokban mekkora az egyensúlyi állapottal jellemezhetők aránya. Új mérőszámot fejlesztettünk a nyers ST illetve SE itemek felhasználásával és feltártuk az egyensúlyi állapotot kifejező mérőszámunk és néhány kimeneti változó közötti kapcsolatokat. Az ESS első kilenc hullámának adatait elemeztük 24 országban (N = 295 743). A minta 60%-a az önmeghaladáshoz kapcsolódó értékelemeket magasabbra értékelte, mint az önmegvalósítás értékeleit, és csak 5%-ukra volt jellemző ennek ellentéte, vagyis a vizsgált népesség körülbelül harmadát jellemzi értékegyensúly. Az ST-SE értékegyensúly mérőszámát (ST-SE-VB) távolságalapú számítások sorozatával hoztuk létre. Regressziós elemzések segítségével vizsgáltuk az egyensúlyi mutató kapcsolatát néhány kimeneti változóval. A nem, az életkor, az iskolai végzettség, a vallásosság, az ESS hullám, az ország és a válaszadási torzítást kontroll alatt tartva, az értékegyensúly pozitívan kapcsolatot mutatott a szubjektív jólléttel, szubjektív egészségi állapottal, a társadalmi- ill. politikai bizalommal és a választási részvétellel.

Posztkommunista-típusú energiaszegénység a Rákoskeresztúr-városközponti lakótelepen

A jelenség ezidáig feltárt aspektusait, kiváltó tényezőit, illetve következményeit figyelembe véve, a korábbi kutatások, valamint a kapcsolódó szakirodalom alapján elmondható, hogy a lakótelepi panellakásokban élők az egyik legkevésbé érintettek az energiaszegénységben. Mindazonáltal, az utóbbi alig több mint tíz évben két tanulmány is rámutatott az energiaszegénység hagyományostól eltérő – lakótelepeken felfedezhető – formájára. A jelenség részben a kelet-közép európai posztszocialista országok sajátos gazdasági, társadalmi, energiapolitikai helyzetéhez, a lakótelepeket kiszolgáló távfűtés relatíve magas költségeihez, de leginkább az érintett épületek egycsőves fűtésrendszerének jellegzetességeihez kötődik. A „posztkommunista-típusú energiaszegénység” elszenvedői az egycsőves fűtési technológia korlátai miatt nem képesek fűtésfogyasztásuk szabályozására, ezáltal pedig a fűtési költségeik befolyásolására sem. Az érintettek az energiaszegénységben szenvedőkkel ellentétben nem tapasztalnak egészségtelenül alacsony beltéri hőmérsékletet – épp ellenkezőleg, „a meleg csapdájába esve”, gyakran túlfűtött lakásokban aránytalanul magas fűtési költségeket kell fizetniük, melyen nehezen, vagy egyáltalán nem tudnak változtatni. 2022 első felében végzett kutatásomban a következő kérdésekre kerestem a választ: (1) Milyen mértékben érintettek a Budapest 17. kerület Rákoskeresztúr Városközpont lakótelepén élők a posztkommunista-típusú energiaszegénységben? (2) Hogyan befolyásolja a fűtésfogyasztás egyéni szabályozásának és mérésének lehetősége a háztartások megélt tapasztatait, fűtési költségeit? (3) Hogyan befolyásolják a háztartások egyéni feltételezései, percepciói az épületszintű korszerűsítési programok megvalósulását? Vizsgálatomban személyes kérdőíves felmérést végeztem Rákosmente legalacsonyabb státuszú, szegregációval veszélyeztetett városrészében fekvő Rákoskeresztúr-városközponti lakótelepén, melynek épületeit nem távfűtés, hanem házközponti kazán szolgálja ki. A felmérésben 6 lakóépület 119 háztartása vett részt. A kérdőív a hagyományos energiaszegénységi vizsgálatokban gyakori, szubjektív megítélésekre és önbevallásra alapuló konszenzuális megközelítést alkalmazta. Kérdőíves felmérést lakókkal, társasházi közösképviselekkel készített spontán, valamint félig strukturált interjúk, illetve a társasházkezelők által szolgáltatott fűtési költségekhez kapcsolódó adatok elemzése egészítette ki. A posztkommunista típusú energiaszegénységben szenvedő háztartások a releváns szakirodalom alapján kialakított feltételrendszer szerint kerültek azonosításra. A kutatás eredményei alapján elmondható, hogy a vizsgálatban résztvevő 119 háztartás közül hosszú távon 25, rövid-, valamint hosszú távon pedig 39 háztartás szenved posztkommunista típusú energiaszegénységben. Kijelenthető, hogy a fűtésfogyasztás egyéni szabályozásának, valamint mérésének lehetősége hozzájárul a jobb hőkomforthoz, az alacsonyabb fűtési költségekhez, de a lakóközösségen belüli konfliktusokhoz is. Elmondható, hogy a felújítási programokat, valamint a fűtési költségek csökkentésére irányuló erőfeszítéseket jelentősen akadályozza a lakótelepi heterogenitás: a lakóközösség széthúzása, a háztartások eltérő társadalmi, pénzügyi helyzete, preferenciái, valamint a szomszédos épületekben megvalósult felújítási programok rossz tapasztalatairól szóló hírek, pletykák is. A kutatás hozzájárul az energiaszegénység egy jelentős mértékben alulkutatott formájának diskurzusához, megjelenítette a jelenség bizonyos társadalmi vetületeit, továbbá rávilágított arra, hogy a posztkommunista-típusú energiaszegénység nem csak távfűtés, hanem házközponti kazán által kiszolgált épületekben is jelen lehet.

Hogyan hatott a koronavírus-járvány a fenntarthatósági diskurzusra?

Jelen előadás célja, hogy bemutassa, hogy a koronavírusnak milyen hatása volt a fenntarthatósági diskurzusra a hazai internetes nyilvánosságban. A két jelenség: a környezeti fenntarthatóság és a koronavírus több ponton is összeköthető: a járványhelyzetet számos szerző és világszervezet szerint az emberiség saját magának okozta olyan tevékenységek folytatásával, ahol képesek a fertőző mikroorganizmusok állatról emberre terjedni. Emellett többen utalnak rá, hogy a járvány ösztönzőleg hatott arra, hogy az emberek olyan gondolkodásmódokkal és működési mechanizmusokkal ismerkedjenek meg, amelyek összhangban vannak a fenntartható fejlődés érdekében kitűzött célokkal.

A kutatók szerint a további változás (a járványhelyzetek elkerülése és a fenntarthatóság elősegítése) csak tudatos tervezéssel és gondosan megtervezett, nyilvánosságnak szóló stratégiai kommunikációval érhető el, mely a társadalom tagjainak ismeretén és a narratívájuk, lehetőségeik, kapacitásaik ismeretén alapul.

A diskurzus feltárásához kulcsszavas kereséssel definiált, pandémiával és fenntarthatósággal egyaránt foglalkozó magyar nyelvű korpusz létrehozásával elemzek közösségimédia-felületeken, blogokon, online újságokban található szövegeket, melyeket a laikus szféra generál. Az elemzés során a diskurzus feltárását algoritmus által létrehozott, humán validálással ellátott topikmodellel és kvalitatív szövegelemzéssel végeztem.

Az eredmények alapján elmondható, hogy mind a narratíva elemzésénél, mind pedig a kialakult topikok esetén megjelent a biodiverzitást csökkentő emberi tevékenységek és a járványhelyzet kitörésének összekapcsolása. Az egyéb kapcsolódások akár a fenntartható fejlődési célokat tekintve, kizárólag lokális szinten értelmezhetők, mindig az adott termék, szolgáltatás vonatkozásában, a nagyobb összefüggések nem kerülnek jelentős hangsúlyozásra a szövegekben. Kiemelendő, hogy ez az összekapcsolása főként a gazdasági tevékenységek aspektusából történt; a fakitermelés, a vadon élő állattal történő közvetlen érintkezés és húsfogyasztás jelent meg.

A gazdasághoz kapcsolódva fontos jelenség, hogy a magyarországi fejlesztések egy része törekszik a környezettudatos megoldásra. A jelentős befolyásúnak számító 2022-es költségtervezet alapján elmondható, hogy Magyarországon a gyermekes családok támogatása, az idős emberek védelme, a magyar gazdaság szempontjából kiemelt ágazatok fejlesztése és a GDP-termelés elsődleges fontosságú, a fenntarthatósági törekvések és digitalizáció másodlagos helyet foglalnak el.

Big steps back, a small step forward?

A specific case of abuse/crisis-mongering is the maintenance of the emergency legal order since September 2015, in various forms and on different legal bases. If measures and rules other than normal, peaceful everyday life are introduced, this can keep the sense of crisis alive even when the lives and property of the population are not in serious danger. This is why the mass migration emergency regime, extended continuously since September 2015 until June 2023, coupled with the pandemic emergency in 2020-21, the epidemiological emergency in 2020-21 and the war emergency from May 2022, can be considered as a crisis. This legal regime has accustomed the population to living in extraordinary times, and therefore requires the introduction of non-standard, basic legal restrictions, security measures and constitutional amendments, many of which have nothing to do with the threat, even formally. For example, governance by decree allows public hearings to be held without personal attendance in view of the war in Ukraine, so that in a municipal zoning plan, a conversion from a garden town to a factory town does not require a public forum or a public hearing, nor does it require attendance to participate in a town hall meeting (Government Decree No 146/2023, April 27. This can be proven by analysing the legislation, for example, in 2022 267 government decrees were issued under such legal titles, including amendments to the budget or tax laws, so the erosion of democratic decision-making continued. In terms of managing international migration, two steps were taken by law-makers who were determined to apply the law in government, citing crisis prevention: (a) dismantling the asylum office created in 1989 for people seeking protection from persecution and the remnants of the care, support and integration system by 2019; (b) establishing a temporary reception system for war refugees in 2022. Although all this has led to violations of many human rights standards and European solidarity rules, and several European judicial proceedings have been launched against Hungary, the crisis mongering has achieved its goal: foreign populations will no longer be allowed to settle arbitrarily in the country after 2018, following the Seventh Amendment to the Basic Law. Why? Because foreign populations are brought in by the government itself (through the reception of guest workers, persecuted Christians, investment bond holders, government leaders fleeing from prison, scholarship students) to replace emigrating domestic skilled workers, students and professionals. The ban under the constitutional amendment therefore applies, because the population exchange comes within the government's framework, there is no arbitrariness, only voluntarism and governmental intent. Just no spontaneity in migration, the government will control that too.

Tóth Péter (Széchenyi István Egyetem)

Jöjjön-e Gyuri Győrbe kutatni? – Munkáskutatások lehetséges új irányai egy nyugat-dunántúli megyeszékhelyen

Az előadás címének első része a klasszikus nyelvtörő mondókát idézi: „Gyere, Gyuri Győrbe, győri gyufagyárba gyufát gyújtogatni!”. Egyben jelzi annak, a napjainkig tartó, 150 évnél is hosszabb időszaknak a kezdetét, ami a város ipari városi létét jelképezi. A dualizmus kori polgárosodás és ipari beruházások nyomán lakosságát megduplázó város igazi nagyipari munkásközponttá alakult a huszadik század elején, korábbi katona- illetve kereskedővárosi jellegét fokozatosan elvesztve. Ezt a folyamatot erősítette két világháború között a városban meghirdetett győri program néven elhíresült fegyverkezési program. Tovább árnyalta a város ipari arculatát a szocialista iparosítás időszaka, ami a gépipari gyártópotenciál mellett további könnyűipari fejlesztéseknek is utat adott, egyben a megyei jogú városi rang mellé további bővülést is eredményezett a település méretében és lakosságában. A rendszerváltás során átalakuló ipari szerkezet nem roppantotta meg jelentősen a város működését és fejlődését, mivel a szocialista nagyipar jelentéktelenné váló, vagy eltűnő szereplői mellett megjelentek a nemzetközi befektetők, köztük a járműgyártásban érdekelt Audi és beszállítói köre, illetve megnyílt egy rendkívül sikeres ipari parki fejlesztés is a városban. Az elmúlt másfél évszázad Győrben tehát az ipari termelés, a nagyipari beruházások jegyében telt, ami meghatározta a város helyi társadalmának rétegződését és az itt élők habitusát, városhoz és munkához való viszonyát is. Ez a háttér jó alapot szolgáltat a munkaszociológiai, szociográfiai, illetve a munkáskutatások számára a huszadik század második felében, gondolunk itt a Héthy-Makó féle munkásérdek és szervezeti érdekérvényesítéssel kapcsolatos munkára, vagy Bakó Lajos munkaegészséggel kapcsolatos felméréseire. A szocializmus végét és a rendszerváltás közvetlen hatásait a győri munkások körében Bartha Eszter történész interjúkkal megtámogatott esettanulmánya képviseli. Az itt felsorolt munkák mindegyike a Rába Vagon és Gépgyárat és az ott dolgozókat választotta kutatása tárgyául. Moldova György pedig a könnyűipar győri képviselőiről, a Győri Lenzövről és a Graboplastról írt A szent tehén című riportregényében.

A rendszerváltás óta eltelt három évtizedben a munkáskutatások és a munkaszociológiai kutatások háttérbe szorultak Magyarországon. Az átalakulás hosszú távú hatásairól nem készült Győrben látlet.

Az alábbi előadás célja kettős: egyrészt a fent leírt folyamatok és az ezt visszatükröző helyi kutatások összegző bemutatása mellett az elmúlt három évtized társadalmi és gazdasági folyamatainak bemutatásával a jövőben ehhez kapcsolható kutatási irányok megfogalmazása. A jövőbeni kutatási irányok kialakításához szükséges kiinduló helyi társadalmi helyzetkép elkészítése, kiemelten a nagyipari munkásság jelenlegi pozícióinak bemutatása a városban. A helyzetkép elkészítésének alapjául a városban és funkcionális vonzáskörzetében 2013-ban lefolytatott nagymintás (N=7000 ill. N=1500) lakossági vizsgálat adatbázisának, illetve egy 2022-es vállalati, dolgozói kérdőív másodelemzése szolgált.

Az itt beadott előadásvázlat a győri Széchenyi István Egyetemen 2022-ben megalakult a Munkaszociológiai kutatócsoport bemutatkozása, programindító előadása is egyben.

Lelkészsnők a munka világában

Minden kutatás azt mutatja, hogy mind a férfiak, mind a nők esetében az Isten általi elhívás a legfőbb motivációja a lelkeszi munkának (Christopherson 1994, Niemelä 2011). Az „elhívás” egy olyan sajátos motiváció a fizetett munka tekintetében, amely azt feltételezi, hogy az érintettek hajlandóak jelentős mértékben félretenni az önmegvalósítást és a személyes haszonszerzést előtérbe helyező pályaválasztási szempontokat (Lovell 2022). Az elhívás azonban nem gendersemleges koncepció (Sturges 2019). A nők számára az elhívást a férfiakhoz képest jobban fókuszba helyezheti az egyházon belüli egyenlőtlen helyzetük és az ebből adódóan (is) megtapasztalt nehézségek. Az elhívás megtapasztalása erősíti a lelkesznők hajlandóságát arra, hogy elfogadják ezeket a nehézségeket, és egyezsersmind a képességüket is arra, hogy megküzdjenek velük (Greene és Robbins 2015).

A 2019 és 2022 között az NKFI-128313 „Nők a lelkeszi pályán” kutatás keretében készült 35 lelkesznő-interjút ezúttal a nehézségekkel való megküzdés szempontjából vizsgáljuk. Azt mutatjuk be, hogy a lelkesznők saját tapasztalatában mik jelennek meg a pálya legfontosabb nehézségeiként, hogyan jelennek meg a megtapasztalt nehézségek között a nemi egyenlőtlenség szempontjai, és felbukkannak-e köztük a közelmúlt válságainak tapasztalatai. Vizsgáljuk továbbá, hogy milyen megküzdési módokat alakítottak ki a lelkesznők ezekkel kapcsolatban, és ennek során milyen erőforrásokra támaszkodhatnak. Az interjúkat az ATLAS.ti kvalitatív szövegelemző szoftver felhasználásával elemeztük, tematikus fókuszú elemzést alkalmazva, ugyanakkor a narratív elemzés egyes szempontjait is beépítve.

Hivatkozások:

- Christopherson, R. W. (1994): Calling and Career in Christian Ministry. *Review of Religious Research*, 35 (3), 219–237. <http://dx.doi.org/10.2307/3511890>
- Niemelä, K. (2011): Female Clergy as Agents of Religious Change? *Religions*, 2 (3), 358–371. <http://dx.doi.org/10.3390/rel2030358>
- Lovell, C. (2022). Ordained Ministry: Divine Calling or Career Choice? Is there Anything Distinctive About a Vocation to Ordained Ministry?. *Ecclesiology*, 18(3), 319-340. <https://doi.org/10.1163/17455316-18030005>
- Greene, A. M., & Robbins, M. (2015). The cost of a calling? Clergywomen and work in the Church of England. *Gender, Work & Organization*, 22(4), 405-420. <https://doi.org/10.1111/gwao.12101>
- Sturges, J. (2020). In God's name: Calling, gender and career success in religious ministry. *Gender, Work & Organization*, 27(6), 971-987. <https://doi.org/10.1111/gwao.12424>

Uhljár Péter (Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi Kapcsolatok és Politikatudományi Doktori Iskola, Geopolitika és Fenntartható Fejlődés Doktori Program)

A termékenység térszerkezete az Európai Unió NUTS 2-es régióiban: Mintázatok, szélsőségek, hatótényezők

Az Európai Unió globális népesedési súlya jelentősen csökkenni fog a jövőben. Ehhez a többoldalú folyamathoz hozzájárult maga az Integráció is, mivel a tagállamok a demográfiai kérdésekben hosszú időre „homokba dugták a fejüket”. Pedig már az 1970-es évek végén érzékelhető volt az előregedési folyamatok kezdete (Verluis, 2011), illetve a 20. század derekán megjelentek olyan előreszámítások, melyek a termékenység tartós hanyatlására utaltak (Isaac, 1949).

Előadásomban egy jellegzetes demográfiai problémát szeretnék feltárni, nevezetesen a reprodukciós szint alatti termékenységi magatartást. Az Európai Unióban 2012 óta természetes fogyás figyelhető meg, és a népesség fenntartása, illetve a munkaképes korosztály (15-64 év) megfelelő létszámának biztosítása már csak a pozitív vándorlási egyenleg hozzájárulásával biztosítható.

Több kutatás is alátámasztotta, hogy a bevándorlás a népességszám fenntartására igen, ellenben a korszerkezet megfiatalítására nem alkalmas (Tsimbos, 2008; Weber, 2015). Következésképpen a demográfiai válságspirálból való kilépést a pronatalista intervenciók segíthetik elő a leginkább. Ugyanakkor a megfelelő szakpolitika kidolgozásához elengedhetetlen a termékenységi folyamatok minél precízebb megértése.

Kutatásom során nyomon követem a gyermekvállalási magatartás 2010-es évtizedben tapasztalt változását a teljes termékenységi arányszám, valamint az időzítést mérő módosított Duál-mutató segítségével (30-49 éves / 15-29 éves anyákhoz köthető elveszülések). Kutatásom másik pillére a régiók közötti egyenlőtlenségek, valamint a régiókon belüli társadalmi polarizáció mérésére irányul. Az előbbi jelenség indikátora a szegregációs index, utóbbié pedig az úgynevezett modális görbék módszere. Végül pedig külön fókuszba helyezem a termékenységi folyamatokat mozgató látens hatótényezőket, amihez négy indikátort vontam be egy korrelációs eljárásba.

A kvantitatív eredmények magyarázatához elengedhetetlen a számok által kirajzolt horizont mögé betekinteni. Ehhez a hazai és a nemzetközi szakirodalom eredményit használom fel, nem csupán a szociológia és a demográfia, hanem a földrajz- és az egészségtudomány területéről is.

Kutatási kérdéseim a következők: történt-e térszerkezeti átalakulás a NUTS 2-es regionális szint termékenységi mintázatában, 2010 és 2020 között? Vannak-e szélsőséges termékenységi karakterű régiók? Mely hatótényezők befolyásolják a termékenység regionális karakterét?

Az eredmények alapján regionalizálódás tapasztalható, több esetben viszonylag élesen elkülönülnek egymástól Európa nagyrégiói. A regionális egyenlőtlenségek terén különösen a fiatalon és a későn szülő nőkhez köthető elveszülésekben figyelhető meg jelentős, illetve növekvő különbség. A régiókon belüli társadalmi polarizáció magterülete Kelet-Közép-Európa, emellett ebben a térségben a legerősebbek az összefüggések a látens hatótényezők és a gyermekvállalási magatartás között.

Magyarország szempontjából két következtetés kiemelhető: három olyan NUTS 2-es régió is található az ország területén, ahol a termékenység dimenziójában társadalmi polarizáció merül fel. Továbbá a látens hatótényezők kirajzolta összefüggések alapján a pronatalista, illetve a családpolitikának célszerű lenne még több figyelmet szentelnie a gyermeknevelés és a munkavállalás összeegyeztetésére.

Hivatkozások:

- Cleon Tsimbos. (2008). Immigrant and Native Fertility in Greece: New Estimates and Population Prospects (2005-2025). *Population Review*, 47(2), 67-84.
- Isaac, J. (1949). European migration potential and prospects. *Population Studies*, 2(4), 379–412.
- Verluis, P. (2011). Demográfiai kihívás az Európai Unióban Mi forog kockán, mik az alternatívák? *Demográfia*, 51(4), 372-385.
- Weber, H. (2015). Could immigration prevent population decline? The demographic prospects of Germany revisited. *Comparative Population Studies*, 40(2), 165-190.

A magyar fiatalok lakhatási problémái a kibontakozóban lévő válság tükrében

A „generation rent” (bérlői generáció) kifejezés először 2011 májusában jelent meg, egy a Halifax Building Society által megrendelt felmérés részleteit ismertető jelentésben. Az Egyesült Királyság Nemzeti Társadalomkutató Központja által végzett felmérésben 8000 20 és 45 év közötti fiatal válaszolt, akiknek több mint a háromnegyed része még mindig nem rendelkezett saját tulajdonú ingatlannal. A lakással nem rendelkező kérdezettek közel kétharmada úgy gondolta, hogy soha nem is lesz saját tulajdonban lévő lakása, és mindössze 5 százalék próbálkozott félretenni egy későbbi ingatlan vásárlására (Maxwell 2011).

A kifejezés hamar népszerű lett, és átkerült a fősodrású médiába. Talán viszonylagos újszerűsége és a tudományos diskurzuson kívüli népszerűsége miatt, a kifejezés használatának módja még a mai napig kissé ködös, a definíciója nem teljesen tisztázott. Ami a kifejezés használatában konzisztens, az az, hogy arra utal, hogy a fiatal generáció nagy része bérlakásokban él, viszont, arra, hogy ez pontosan mekkora rész, és hogy pontosan mihez kéne hasonlítani nincsenek egységes és tisztázott definíciók (Csizmady, Kőszeghy 2022).

Hazánkban csak az elmúlt évben jelent meg a jelenség a tudományos diskurzusban, így csak néhány tanulmány, kutatás foglalkozott eddig a téma hazai kontextusával (Csizmady, Kőszeghy 2022; Balogi, Kőszeghy 2022). Ezen munkák alapján elmondható, hogy a bérlői generáció már létezik Magyarországon tehát a fiatalok lakhatási viszonyainak alakulása azt mutatja, hogy a magán bérleti szektor szerepe jelentősen megnövekedett a korábbi fiatal generáció lakhatási viszonyaihoz mérten, illetve más korcsoportok birtokszerkezetéhez képest; és a bérlakás, mint potenciálisan hosszú távú lakhatási megoldás szerepe megnövekedett. Ezen felül kiderül belőlük, hogy hazánkban a generációs transzferek szerepe nagyon jelentős.

2022 nyarán két fontos változás történt a magyar lakhatási helyzet megfigyelhetősége szempontjából. Egyrészt a koronavírus-járvány miatt elrendelt, majd két évig tartó, lakóingatlanok árverezésére és kiürítésére vonatkozó moratórium véget ért, másrészt a Covid okozta gazdasági válság és a háború lakáspiacra való hatása is elkezdett beszivárogni hazánkba. Az építőipari árak kiszámíthatatlan és rendkívül hirtelen növekedése, és az energiaárak gyors ütemű emelkedése alapjaiban változtatják meg a lakhatás megfigyelhetőségét a korábbiakhoz képest.

Előadásom célja, hogy a bérlői generáció nehézségeit bemutassam a lakáspiacon és értelmezsem ezeket társadalmi kontextusban is. Mindezek mellett kitérek a jelenleg kialakulóban lévő nehezítő körülmények lakhatásra gyakorolt hatásaira, amely több szociálpolitikai kérdést is felvet, ideértve a jelenlegi családtámogatási rendszer működését.

Várnai Dóra Eszter (Heim Pál Országos Gyermekgyógyászati Intézet, ELTE PPK)

A vidéki melós vagy a városi ügyvéd gyereke lesz gyakrabban részeg, avagy az iskoláskorúak lerészegedését befolyásoló demográfiai jellegű tényezők

Háttér és célkitűzések: A hazai iskoláskorúak nemzetközi viszonylatban is legkedvezőtlenebb mutatója a (legalább kétszer előforduló) részegség gyakorisága. A részegség tekintetében a nemzetközi átlagokban igen jelentős csökkenés következett be az elmúlt 20 évben, ugyanakkor hazánkban ez a kedvező tendencia nem figyelhető meg. Elemzésünkben arra keressük a választ, hogy demográfiai tényezők hogyan befolyásolták a részegség előfordulási gyakoriságát és ezen keresztül mely társadalmi tényezők figyelembevétele szükséges a prevenciós stratégiák kialakításában.

Módszerek: Az elemzéseket az Iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása (HBSC) vizsgálat 6 országosan reprezentatív mintáján végeztük el (az adatfelvételi évek 2002, 2006, 2010, 2014, 2018 és 2022 voltak). A részegség élet- és havi prevalenciájára vonatkozó kérdéseket az 5-11. osztályos tanulók körében vettük fel (Ntotal=37984). Az adatgyűjtés a HBSC vizsgálat nemzetközi protokollja szerint történt minden adatfelvételi évben. Bináris logisztikus regresszió modelleket alkottunk a részegség előfordulásával együtt járó főként társadalmi-demográfiai természetű változók (nem; kor; családi integráció különböző indikátorai: családszerkezet, testvérek száma, a család érzelmi klímája; szülők kulturális státusa, munkaerőpiaci aktivitása, családi jómódúság - gazdasági státus; az iskola településének és fenntartójának típusa) szerepének vizsgálatára. A keresztmetszeti elemzések mellett az előadásban bemutatásra kerül a egy, a 6 adatfelvétel egyesített trendadatbázisán a részegség előfordulási arányában mutatkozó változások magyarázatára az szocio-demográfiai változók mellett az idő tényező bevonásával épített regressziós modell is.

Eredmények: Az életkor mellett majdnem minden adatfelvétel esetében szignifikáns összefüggést találtunk a családszerkezet, a család érzelmi klímája és a részegség között. A 6 adatfelvétel közül 4 esetben a családi jómódúság - gazdasági státus is kapcsolatot mutatott a túlzott alkalmi alkoholfogyasztással, ugyanakkor a szülők munkaerőpiaci aktivitása egyáltalán nem bizonyult fontos tényezőnek és a szülők (anya, apa) kulturális státusa mentén is csak egy-egy adatfelvételi évben jelentkezett szignifikáns mintázódás. Az iskola településtípusa és fenntartójának típusa 2-2 adatfelvételi évben mutatkozott a részegség előfordulásával összefüggő változóknak.

Következtetések: Jelenlegi eredményeink – a címben is megjelenített hétköznapi sztereotípiákkal szemben - azt jelzik, hogy hazánkban az iskoláskorúak nagyivása nem településtípusokhoz vagy a család kulturális státuszához köthető problémakör. Ezzel szemben a családi integráció különböző mutatói, mint pl. a szerkezete és klímája rendre összefüggésben van a részegség előfordulásával.

Külterület, mint menekülőút: adalékok a városperemi lakóhelyek szegregációs sajátosságaihoz

Az elmúlt három évtizedben a hazai településállomány fejlődését jelentősen befolyásolta két folyamat: a szuburbanizáció és az a dzsentrifikáció. Ezek a hazai és nemzetközi településföldrajzi kutatások kiemelt területei voltak. A városkörnyékek átalakulásával és a jóléti szuburbanizációval járó elkülönüléssel párhuzamosan azonban a városokból a peremterületek felé való kiszorulás is egy markáns, településeket és azok társadalmát alakító folyamat volt. A korábbi kutatások alapján arra a hipotézisre jutottunk, hogy a megkötő társadalmi tőke aránytalan túlsúlya, valamint a helyben meglévő jelentős jövedelmi különbségekből adódó elkülönülés és a földrajzi izoláció egyfajta sajátos csapdahelyzetet alakított ki a megélhetési és lakhatási nehézségek miatt ide kényszerülők számára (Bajmócy 2003, Lennert - Kovács - Farkas - Bódi 2014, Mikle 2019, Rosta 2021, Vigvári 2016). A tanulmány aktualitását az adja, hogy új ingatlan-nyilvántartási (2021. évi C.) törvény jelentős változásokat hozhatna az folyamatok alakulásában.

A vizsgálat kérdése, hogy hogyan jelenik meg a szegregáció a magyar városok peremterületein, ahol a szegénység és a jóléti szuburbanizáció egymás mellett létezik. Kutatásunk lakosságarányosan rétegzett szisztematikus kérdőíves felmérésre, valamennyi érintett külterület infrastruktúráját és ingatlanállományát felmérő terepbejárásra és a döntéshozókkal készített félig strukturált interjúkra alapozva Győr, Szeged, Zalaegerszeg és Hódmezővásárhely területén igyekezett felmérni azokat a tényezőket, amelyek hozzájárulnak a szegregációhoz.

Az eredmények alapján - a szakirodalmi előzményeknek megfelelően - a rendszerváltás, majd a pénzügyi válság hatására a kedvezőtlen szocioökonómiai státuszú háztartások nagy számban költöztek külterületekre, míg a gazdaságilag kiegyensúlyozottabb időszakokban e területek a jóléti szuburbán migrációnak is célterületei voltak. E helyek településföldrajzi sajátosságai miatt a lakosság heterogén maradt, azonban jelentős kereseti és iskolázottsági dimenziók mentén végbemenő szegregáció formálódott. A folyamatot a legtöbb önkormányzat érzékelte, azonban sajátos módon a „szegény” és a „roma” szavakat néhol szinonimaként használják a helyi aktorok diskurzusukban, ezért gyakran - tévesen - roma szegregátumokként tartják számon e lakóhelyeket. A fentieken túl a helyi önkormányzatok „szemet hunyó” gyakorlata és a földügyi-építészeti szabályozás is hozzájárult ahhoz, hogy a rendszerváltástól napjainkig újra szegregátumok alakuljanak ki azokon a külterületeken melyek mindeközben a tehetősebb háztartások szuburbanizációjának is célterületei. Eredményeink tükrében a mellett kívánunk érvelni, hogy az új földtörvény potenciálisan fokozni fogja az itt élő hátrányos helyzetű háztartások nehézségeit.

„Nem akarok egy ilyen országban adót fizetni.” – Nemi és szexuális kisebbségek állampolgári tapasztalatai Magyarországon

Előadásom témája a magyarországi nemi és szexuális kisebbségekkel kapcsolatos társadalmi jelenségek, politikai történések, jogi kérdések. Kutatásomban a különböző genderkisebbségi csoportokhoz tartozók narratíváiban vizsgálom meg azt, hogy az állampolgárságukat hogyan konstruálják meg a szexualitásukon keresztül. Kérdésem, hogy a genderkisebbségi tapasztalatok hogyan alakítják az illetők állampolgársági megélésait.

Nemzetközi szakirodalmak alapján vizsgáltam az állampolgárság és a szexuális állampolgárság fogalmát. A releváns genderkisebbségekkel kapcsolatos tanulmányokat pedig a hazai kutatásokon keresztül néztem át. A szexuális kisebbség mint csoport szociológiai fogalmát azokra az egyénekre vonatkoztattam, akiket a biológiai vagy társadalmi nemükkel, szexualitásukkal kapcsolatban észlelt jellemzőik által civil jogaikban megfosztottságot, diszkriminációt, kulturális-ideológiai elnyomást érezhetnek. Ezen kisebbségi csoportok tagjai mind társadalmi, kulturális, gazdasági és jogi igazságtalanságok áldozatai, jelenleg én a politikai-jogi részre koncentráltam. A magyarországi szexuális és nemi kisebbségek helyzetével kapcsolatos tanulmányok leginkább a kirekesztettséggel, diszkriminációval, társadalmi megítéléssel foglalkoztak. Magyarországon a rendszerváltás után jelent meg a közpolitikai kommunikációba a szexuális állampolgárság fogalma, ami az emberi jogokért, a kisebbségi jogokért folytatott politikai küzdelmekben ragadható meg. Hazai kutatásokban leginkább a genderkisebbségekkel kapcsolatos munkákban mutatkozik meg ez a fogalom. Ami nem meglepő, ezen csoportok vannak a leginkább kirekesztve a szexuális állampolgársághoz kötődő jogokból. Kutatásomban először az állampolgárság fogalma alapján kezdtem el vizsgálódni. Az állampolgárság fogalmát a nemzetközi irodalmak alapján négy elemre bontottam: polgárira, politikaira, szociálisra és a civil társadalomban való részvételre. Az állampolgárság fogalmában külön kiemelttem, hogy egy adott nemzet állampolgárainak a jogokkal való rendelkezés mellett kötelességei is vannak. Kutatásomban a szexuális állampolgárságot egyrészt az identitás és az emberi jogokat összekötő koncepcióként értelmeztem. Másrészt a szexuális állampolgárságra mint a szexuális jogosultságokra és szexuális felelősségekre tekintek.

Kutatásomban kvalitatív módszertant alkalmaztam, mélyinterjút készítettem 12 szexuális és nemi kisebbségi csoportba tartozó személlyel. Az állampolgárságot lebontva mechanizmusaira vizsgáltam, így elemezhetővé vált, hogy az állampolgári tapasztalatokon belül hol vannak a legnagyobb egyenlőtlenségek. Összességében a kérdezettek nagyon nehezen tudnak élni különböző jogaikkal. Több ponton is diszkriminálónak tartják a magyar jogrendszert. Számos olyan jogot említettek, amivel a társadalom heteroszexuális egyénei tudnak élni, ők viszont nem. A legalapvetőbb egyéni szabadsággal kapcsolatos jogaikkal sem tudnak élni és az Alaptörvényben meghatározottak is kirekesztik őket. Politikai jogaikkal sok esetben nem éltek. Ahogy egyre jobban kezdtek megjeleni genderrel kapcsolatos intézkedések a politikai közbeszédben úgy érezték, hogy nekik is jobban bele kell folyniuk politikai témákba. A szociális jogok dimenziójába a szociális biztonság hiányát és a gazdasági helyzetük bizonytalanságát említették. A civil társadalomban való részvételük nagyon kiemelkedő, fontosnak tartják, hogy elmondják véleményüket, kiálljanak a többi szexuális és nemi kisebbségért. Felelősséget leginkább a társadalom többi tagja felé és a családjuk felé éreznek. Az állam és a kormány felé nem vállalnak kötelezettségeket a kötelező adófizetésen kívül. Ágenciájuk, hogy egy kisebbségi csoport tagjai, meg vannak fosztva minden joguktól és erre úgy reagálnak, hogy elhagyják az országot, tehát nem fizetnek adót. Nem passzív elviselők, hanem minden maradék cselekvőképességüket felhasználják. Nem fizetnek adót, nem ezt a közösséget akarják kamatoztatni a jövőben. A magyar kormány intézkedései jelentős hatással voltak a szexuális és nemi kisebbségek

állampolgári tapasztalataira. Minden reményüket elvesztették azzal kapcsolatban, hogy valaha is Magyarországon olyan egyenértékű állampolgárokká válhatnának, mint a heteroszexuális egyének.

Velkey Gábor (KRTK)

A duális képzés erősítésének hatása a fiatalok elhelyezkedési esélyeire

Az elmúlt bő két évtized oktatási reformjai a szakképzés munkapiaci illeszkedésére hivatkozva változtatták meg a hazai képzési rendszer szinte minden elemét. A folyamat az ún. „előrehozott gyakorlati képzéssel” kezdődött, ami a szakmaválasztás két lépcsős rendszerét és ezzel a korábban még korlátozottan érvényesülő átjárhatóságot végérvényesen lehetetlenné tette, majd az ún. TISZK-rendszer bevezetésével a szétaprózottság megszüntetésére, a célzott és hatékony fejlesztésekre és a gazdasági kapcsolatok erősítésére hivatkozva a térségi együttműködések kikényszerítésével felgyorsította a térbeli koncentrációs folyamatokat, miközben az irányításban, szervezésben a centralizáció irányába lökte a rendszert. E térbeli koncentrációs és centralizációs folyamatot erősítette végletesen a teljes oktatási és szakképzési rendszer radikális átalakítását jelentő 2011-ben elindított és azóta is folyamatos változtatásokat eredményező reform folyamat, aminek a legtöbbet hangoztatott eleme az ún. duális képzés erősítése volt. Az előadás az ún. „kapcsolt államigazgatási adatbázis harmadik hullámának” adatait felhasználva (ADMIN-3) a tanulószereződéssel rendelkező fiatalok életpályáját elemezve vizsgálja a szakképzés és a gazdaság szélesen értelmezett kapcsolatrendszerét, konkrétan, hogy

- (1) a gazdasági szereplők bevonása a gyakorlati képzésbe segítette-e a tanulók végzés utáni elhelyezkedését?
- (2) a duális képzésszervezés mennyiben és milyen estekben eredményezett közvetlen utat a foglalkoztatás felé?
- (3) milyen jellemzők, sajátosságok és eltérések figyelhetők meg a szakképzés gazdasági kapcsolatrendszerében az egyes gazdasági ágazatok és a gazdasági szervezetek foglalkoztatotti létszáma alapján?
- (4) a gazdaság térbeli egyenlőtlenségei mennyiben képeződnek le a szakképzés térszerkezetében?
- (5) a periférikus, elmaradott térségek leszakadó társadalmi csoportjainak képzési, foglalkoztatási és mobilitási esélyei hogyan alakultak a reformok hatására?

Szabadság vagy biztonság?

A bizonytalanságkerülés és a pénzügyi biztonság relatív jelentősége a posztmaterialista értékekhez képest Közép-Kelet-Európában magasabb, mint a legtöbb EU-országban (Kapitány és Kapitány, 2012; Tóth, 2009). Ezt részben magyarázza az ország periférikus története (Csepeli és Prazsák, 2011), illetve az alacsony fizetések és a magas munkanélküliség közelmúltbeli tapasztalatai (Király és Paksi, 2012). Ez különösen fontos akkor, amikor a pandémia tovább növelte a „bizonytalanság korának” (Elliott és Atkinson, 1999) érzékelését és élesebbé tette azokat a trendeket, amelyek a kevésbé kiszámítható, és a rövidebb távú foglalkoztatás irányába mutatnak (Castells, 2010). Az anyagi biztonság és a jó fizetés Magyarországon akkor is a legfontosabb értékek maradtak, amikor a környező poszt-szocialista országokban ezek jelentősége csökkent (Borgulya és Hahn 2008). A megkérdezett 27 ország közül Magyarországon azonosulnak leginkább az emberek azzal az állítással, hogy „Fontos a személyes biztonság” (Eurobarométer, 2021: 10).

2021-ben a Covid korlátozások idején 23 apával készítettem félig struktúrált interjút arról, hogyan élik meg a cégük által felkínált mintegy 100 nap, teljes fizetés mellett igénybe vett apaszabadságot. Célom a munkaidő-csökkentés iránti attitűd dimenzióinak feltárása volt. Interjúalanyaim több szempontból érdekesek:

- nincs sem pénzügyi, sem munkaügyi kockázata részvételüknek az apaszabadságban
- nagyrészüik magasan iskolázott és magas minőségű munkakörben (job quality) dolgozik
- a covid okozta válság közepette töltötték otthon ezt a szabadságot.

Az interjúk elemzése során kirajzolódtak a fizetett munka különféle lehetséges funkciói: jövedelem, státusz, értelmesség (Wrzesniewski és mtsai, 1997), személyes kapcsolatok, napi idő strukturálása (Rosso et al., 2021; Smith, 1975), manifeszt és látens funkciók (Jahoda, 1981). Ezek azonban nemcsak a fizetett munkában juthatnak szerephez, hanem a családdal kapcsolatos tevékenységekben, illetve a munkán és a családon kívüli területeken is, különböző mértékben, funkciótól és attól függően, hogy melyik terület milyen erősen van jelen válaszadóink életében.

A kockázatkerülő posztszocialista kontextusban interjúalanyaink viszonylag magas anyagi biztonsága ellenére a jövedelemszerzés a munka legfontosabb funkciója. A családpolitikához és kulturális meggyőződéshez kapcsolódó nemi normák, amelyek a legtöbb nőt több évig otthon tartják a szülés után, szintén növelik a férfiak jövedelmének jelentőségét ebben az életszakaszban. Jóllehet magasan képzett válaszadóim általában úgy vélik, hogy a munka több mint bevételi forrás, és gyakran reflektálnak a családjukból hozott értékekre, általában el akarják kerülni a részmunkaidős foglalkoztatással járó pénzügyi kockázatokat. Ez meglepő, tekintve, hogy élvezik a szülői szabadságot, legszívesebben otthagynák jelenlegi munkahelyüket, és hosszabb távon törekednek a bér munka-függőségéből való kiszabadulásra. Ugyanakkor a nagyfokú bizonytalanságkerülés megnehezíti a szabadság élvezetét.

Ellentétben azokkal a munkavállalókkal, akik az időhöz kapcsolódó traumák (pl. az élet végessége) átélése után érdeklődnek a munkaidő-csökkentés iránt (Balderson et al., 2020), interjúimban azt tapasztaltam, hogy még a teljes mértékben kompenzált munkaidő-csökkentés is elutasítható a pénzzel kapcsolatos trauma (például hajléktalanság a családban) után.

Ezek a megállapítások kiegészítik – és bizonyos mértékig ellent is mondanak – azoknak a korábbi felvetéseknek, amelyek szerint a növekvő iskolai végzettség nyitottságot teremt a posztmaterialista

értékek felé, amelyek lehetővé teszik a munkaidő-csökkentését (Méda és Vendramin, 2017). A covidhoz hasonló válságok pedig tovább erősítik a biztonság iránti vágyat.

Verebes Ingrid – Rakovics Zsófia (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Szociológia Doktori Iskola; Eötvös Loránd Tudományegyetem, Társadalomtudományi Kar, Research Center for Computational Social Science, Szociológia Doktori Iskola)

A család diskurzusának alakulása az 1998-2020 közötti parlamenti felszólalásokban

Az elmúlt időszak kelet-európai politikai átalakulásainak egyik ideológiai alappillére a család fontosságáról szóló diskurzus (Grzebalska és Pető 2018). A családok érdekeire és védelmére való hivatkozás Magyarországon számos politikai megnyilvánulásban jelenik meg retorikai szinten, mozgósító eszmeként, valamint (szak)politikai döntésekhez kapcsolódóan is. A 2010 óta hatalmon lévő Orbán-kormányok kiemelt jelentőséget tulajdonítanak a népesedéscsökkenés visszafordítását célzó (egyébként a szegényeket kirekesztő) családpolitikai intézkedéseknek és a hagyományos családmódel szimbolikus szintű támogatásának (Szikra 2018). A magyarországi viszonylatokban a család középpontba helyezése ugyanakkor együtt járt a nemek közötti egyenlőségre való törekvések visszaszorításával (Juhász 2012) és az anti-gender diskurzussal is (Grzebalska és Pető 2018), a gender kifejezés szövegkörnyezete pedig jelentős változáson ment keresztül bizonyos kormányközeli online hírlapokban (Fodor 2022). Ebben a kutatásban azt vizsgáljuk, hogy ezzel párhuzamosan hogyan alakult a család kontextusa politikai megnyilvánulásokban.

Kutatásunk 1998 és 2020 közötti időszak parlamenti felszólalásait elemzi természetesnyelv-feldolgozással, többszáz ezer leíratot. Célja, hogy képet adjon a családról szóló diskurzusok változásáról a politikusok parlamenti beszédei alapján, a megjelölt időintervallumra vonatkozóan. A rendelkezésre álló nagymennyiségű szöveg feldolgozását automatizáltan végeztük, a politikai kommunikáció változásának jobb megértése érdekében az elemzéskor a rendelkezésre álló metaadatokat is vizsgáltuk; többek között a felszólalások dátumát, témáját, továbbá a politikusok párthovatartozását, a politikai kontextust, amelyben a kommunikáció történik. Az elemzés során strukturális topikmodellezéssel dolgoztunk, mely egyszerre képes tematikus szócsoporthok és nyelvi mintázatok azonosítására, miközben az idő dimenzióját is figyelembe veszi. Először a teljes korpuszra vonatkozóan illesztettünk strukturális topikmodellt és vizsgáltuk a domináns topikokat, melyek között a család is szerepelt. Ezt követően kulcsszavakat határoztunk meg, melyek segítségével szűkítettük a parlamenti felszólalások számát, hogy aztán azokat mélyebben is elemezzük. Végül ismét strukturális topikmodellt építettünk, hogy a kulcsszavakkal kiválogatott releváns beszédekben elemezzük a domináns altémákat.

Eredményeink alapján empirikusan is megfigyelhető a 2010. évi politikai kommunikációs átalakulás eredménye. A Fidesz-KDNP kormánykoalíció, illetve az ellenzékben lévő parlamenti pártok családhoz kapcsolódó diskurzusainak különbsége kézzelfogható; a tárgyalt témákban, a választott kulcsszavak minőségében és mennyiségében is mérhető, alátámasztva a korábbi kutatások elméleti megfontolásait és következtetéseit.

Hivatkozások:

Fodor, E. (2022). The Gender Regime of Anti-Liberal Hungary. Springer Nature.
<https://doi.org/10.1007/978-3-030-85312-9>

Grzebalska, W., & Pető, A. (2018). The gendered modus operandi of the illiberal transformation in Hungary and Poland. Women's Studies International Forum, 68, 164–172.
<https://doi.org/10.1016/j.wsif.2017.12.001>

Juhász, B. (2012). Orbán's politics – A gender perspective. Budapest: FES (Working paper).

Szikra, D. (2018). Ideológia vagy pragmatizmus? Családpolitika az orbáni illiberális demokráciában (Bozóki A. & Füzér K., Eds.; pp. 219–240). L'Harmattan; MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont. <http://real.mtak.hu/84674/>

Veres Valér (Babes-Bolyai Tudományegyetem – Kolozsvár, Magyar Szociológia és Szociális Munka Intézet)

A fiatalok társadalmi ártétegződésének vizsgálati kérdései kisebbségben és többségben, 2001-2020

A dolgozat/paper a nagymintás ifjúságkutatások első és legfrissebb adatfelvételei alapján (Mozaik2001 és a Magyar ifjúságkutatás 2016,2020) vizsgálja a romániai/erdélyi, szlovákiai, vajdasági és kárpátaljai kisebbségi magyar fiatalok anyagi helyzetének és társadalmi rétegződésének vizsgálatával kapcsolatos konceptualizációs és módszertani kérdéseket.

Az első kérdés arra vonatkozik, hogyan lehet vizsgálni az anyagi-vagyoni helyzetet, mennyire összehasonlítható 20 év távlatában ez a kérdéskör, milyen indikátorok alkalmasak erre? Változtak-e a „jó” anyagi helyzet társadalmi meghatározó tényezőit a fiatalok körében, és a tendenciák mivel magyarázhatók? A határon túli magyar fiatalokra vonatkozó tendenciákat összevetettük a magyarországi fiatalok helyzetével is, anélkül, hogy rájuk kerülne a fókusz. A kutatás foglami keretezéséhez felhasználtuk Castells hálózati társadalomelméletét, a Standing féle prekariátus fogalmait.

Módszertani szempontok: A statisztikai elemzés során összetett szintetikus mutatókat, valamint főkomponens-elemzést alkalmaztunk, valamint többlépcsős lineáris regresszioelemzéssel vizsgáltuk a különböző tényezők hatását a fiatalok anyagi helyzetét mérő mutatóra, két időpontban, miközben próbáltuk a változók során minél hasonlóbban kialakítani.

Elmondható, hogy a kezdeti időszakban (2000/2001) a szomszéd országok magyarlakta vidékeinek ifjúsága körében a magyarországiakhoz képest az anyagi helyzet alapján depriváltabb állapotokat láthattunk. Továbbá egy sajátos, „kelet-nyugat” lejtő is a piacgazdaság fejlettsége és az anyagi jövedelmi-viszonyok tekintetében 2001-ben még jobban kirajzolódott, ami azonban 2020-ra alaposan ártrendeződött. Az ifjúságkutatások és az Eurostat adatok is megerősítik: egyes országokon belüli eltérések nagyobbak lesznek esetenként az országok egyes régiói közötti eltéréseknél (lásd székelyföldi, többi erdélyi fiatalok, nyugat- vs. kelet-szlovákiai magyar fiatalok), de az anyagi egyenlőtlenségek is növekednek, ártrendeződnek.

A vizsgálat másik kutatási kérdése, tekintettel arra, hogy a fiataloknak sem az anyagi helyzete, sem pedig a foglalkozási státusza nem tekinthető véglegesnek, akkor, amennyiben a fogyasztásra, beleértve a kulturális fogyasztást – helyezzük a hangsúlyt, mennyire alkalmas egy magyarországi többdimenziós rétegződési modell a kisebbségi magyar fiatalok társadalmi helyzetének vizsgálatára? A többdimenziós elemzési modell kiindulópontja a nemrég megjelent Gondi – Bokányi et al. (2021) féle rétegződési modell, ami a magyarországi fiatalokra lett kialakítva. Bár a kutatásunkban kialakított, kisebbségi helyzetre alkalmazott modell néhány (nem lényeges) ponton eltér ettől, komoly kérdéseket lehet felvetni a különböző régiók közötti fiatalok rétegződési struktúrája közötti eltéréseket illetően.

A modell alapján a fiatalok társadalmi státuszát olyan tényezők is alakíthatják, amelyek nem a külső társadalmi körülmények határozzák meg, hanem a fiatalok választásai, döntései, hozzáállása, értékrendje is hatással van rá (lásd még Gondi – Bokányi et al. 2021:47, Kollár és mtsai, 2021).

Ennek értelmében az anyagi háttér és a fiatalok szociálisan adott helyzete, iskolázottsága mellett figyelembe vettük a kulturális tőke változóit és a kultúrafogyasztás változatosságát (erről lásd Szabó és Híres 2018, 2022) és gyakoriságát. Továbbá bekerülnek a modellbe az értékrenddel, értékorientációval kapcsolatos attitűdök, a jövőkép, társadalmi tőke (szervezeti tőke, baráti kapcsolatháló, offline és online).

Az eredmények rételmében, a kisebbségi magyar fiatalok fogyasztói klasztercsoportok szerinti eloszlása országonként jelentős eltéréseket mutat. Ennek egyik fő oka az, hogy a különböző országok társadalmi-gazdasági fejlettségi szintje, a munkaerőpiac szerkezete, a piacgazdaság/munkaerőpiac komplexitási foka különbözik, továbbá a fiatalok lakóhelyi településszerkezetében, az urbanizáltság mértékében is találunk magyarázatot a különbségekre. A tanulmány egyik célja megmagyarázni, hogy a több szempontból, de különösen a kulturálisan deprivált csoportoknak a magyarországihoz képest jelentősen magasabb arányának milyen fő meghatározó okai lehetnek, és ennek milyen országonkénti eltéréseit találtuk.

Az újságírók és a copywriterek generatív mesterséges intelligenciával kapcsolatos várakozásai

A mesterséges intelligenciában rejlő lehetőségek és veszélyek az elmúlt években számos országban hangsúlyosan jelen voltak a médiában. 2023-ban a mesterséges intelligenciával foglalkozó média tartalmak drámaian megnöttek. Ezek középpontjában a generatív mesterséges intelligencia állt. A tartalmak jelentős része arról szól, hogy a mesterséges intelligencia milyen mélyreható hatással lehet a munkaerőpiacokra és a szakmák széles körére, köztük a copy writerekre és az újságírókra. Idén áprilisban és májusban 15 magyar szövegíróval és 15 újságíróval készítettünk interjúkat, hogy megvizsgáljuk azokat a különböző tényezőket, amelyek a generatív MI-nek a szakmájuk jövőjére és saját karrierlehetőségükre gyakorolt lehetséges hatásával kapcsolatos várakozásaikat konstruálják és alakítják. Vizsgáljuk, hogy várakozásaik hogyan függenek össze a médiában és a személyes beszélgetésekben megjelenő MI reprezentációkkal, valamint a technológiákkal kapcsolatos közvetlen tapasztalataikkal. Elemezzük továbbá a megkérdezett szövegírók és újságírók elvárásainak hasonlóságait és különbségeit. A kutatás a mesterséges intelligencia várakozásokra gyakorolt hatása körüli diskurzust a média hype és a techno-optimizmus tágabb kontextusában helyezi el, hozzájárulva az anticipációs gyakorlatok és a médiahypek közötti összetett kapcsolatok megértéséhez. Elemzésünk során a várakozások szociológiájára építünk. A kutatás Az MI-várakozások szociológiája: víziók a mesterséges intelligencia társadalmi és munkaerőpiaci szerepéről elnevezésű OTKA kutatási projekt része.

Vida Anikó (Szegedi Tudományegyetem)

„És mi lesz, ha nem lesz?” A szociálpolitika jelentésváltozásai a Szociális törvény módosításának parlamenti vitáiban

Az éppen 30 éve elfogadott Szociális törvény (1993. évi III. törvény) legutóbbi módosítása kimondta, hogy „Mindenki felelős önmagáért”, azaz deklarálták, hogy az egyén szociális biztonságáért elsősorban önmaga felelős. Amennyiben erre önhibáján kívül nem képes, akkor a hozzátartozók kötelessége segíteni. A következő lépcső az önkormányzatok, majd a karitatív szervezetek következnek. Amennyiben az egyén szociális biztonsága ennek ellenére sem teremthető meg, onnantól lép be – utolsóként a sorba – az állam felelősségvállalása. A szociálpolitikával foglalkozó szakmai szervezetek és az ellenzéki pártok a törvénymódosítást egyértelműen az állam kivonulásaként értelmezték, míg a törvényjavaslatot benyújtó kormánypárt a szubszidiaritás elvére hivatkozott. A jelenlegi módosításnak már bőven voltak előzményei, így például a tartós munkanélküliek segélyezési és foglalkoztatási gyakorlatát szabályozó parlamenti viták elemzésekor jutottam arra a megállapításra, hogy a munkanélküliség és a vele együtt járó szegénység szinte teljes mértékben az egyén felelősségévé vált. Mindeközben a szociálpolitika, a „szociális” kezdetű professziók is egyre inkább kiszorulnak az állami hivatalos szóhasználatból és helyét a „gondoskodáspolitiká” vette, illetve veszi át. Az előadás a Szociális törvény módosítását célzó parlamenti viták áttekintésére vállalkozik. Az elemzés legfőbb célja a jogalkotás alapkoncepciójának, a „gondoskodáspolitiká” genezisének és jelentéstartományainak bemutatása. Ennél fogva a tartalomelemzés során elsősorban a törvény normatív keretének beazonosítására teszek kísérletet (problémadefiníció, vezető értékek, az emberi természetről alkotott elképzelések, retorikai

Genderellenesség és interszekcionalitás a családpolitikai diskurzusokban és szakpolitikákban

A szakirodalomban a genderellenes diskurzusok és politikák kutatása gyakran arra irányul, hogy értelmezze, hogy konzervatív és populisták vezetői hogyan használják a hagyományos család, a női szerepek, a heteronormativitás, valamint az LMBTQ-kérdést. Kevesebb szó esik azonban arról, hogy ezek a diskurzusok és politikák hogyan érintik az etnikai kisebbségeket, miközben az etnikai kisebbségek is gyakran célpontjai a genderellenes mozgalomnak. Írásunkban a magyarországi romák esetét vizsgálva kívánunk foglalkozni a genderellenes, a nemek közti egyenlőséget megkérdőjelező diskurzusokkal és az interszekcionalitással. Konkrétabban, a nemzeti-konzervatív kormány által 2010 óta bevezetett családpolitikai intézkedéseket, a hozzájuk kapcsolódó diskurzusokat tekintjük át és azok roma kisebbségre gyakorolt hatásait.

Tanulmányunk a következő kérdéseket vizsgálja:

1. Melyek azok a főbb családpolitikák, amelyeket megváltoztattak vagy végrehajtottak a genderellenes politikaalkotás hullámában (pl. a hagyományos családmodell diszkriminatív megerősítése, juttatások és különféle támogatások nyújtása a magas szocioökonómiai státuszú, több gyermeket nevelő családoknak és az alacsony státuszú és roma családok érdemesség/érdemtelenység alapján történő kirekesztése)?
2. Milyen diskurzusokat tudunk azonosítani a családpolitika terén, amelyek a genderellenes mozgalom céljait szolgálják? Hogyan jelenik meg ezekben a diskurzusokban a roma kisebbség, akár explicit, akár implicit módon?
3. Hogyan kapcsolódnak egymáshoz a diskurzusok és a politikák? Milyen hatással vannak a diskurzusok a politikai döntéshozatalra, és hogyan befolyásolja a politikaalkotás a diskurzusokat?

Tanulmányunk az Intersectionality-Based Policy Analysis (IBPA) és a policy discourse analysis módszerével (1) áttekintést ad a családpolitikák 2010-től kezdődő változásairól; (2) bemutatja, hogy politikusok, döntéshozók és más aktorok milyen diszkurzív eszközökkel, milyen narratívákon keresztül fogalmazzák meg családpolitikai álláspontjukat és ezekben milyen módon jelennek meg a romák és az alacsony státuszúak (hatás, diszkrimináció, sztereotípiák, roma nők kirekesztettsége, stb. témák mentén); illetve (3) elemzi a genderellenes diskurzusok és a szakpolitikai döntéshozatal közötti dinamikát, valamint az új családpolitikák romákra gyakorolt hatásait.

A diskurzusok elemzése azt mutatja, hogy egymás mellett érvényesül két ellentétes tendencia: a kirekesztő, stigmatizáló diskurzus és szakpolitikák, illetve a romák "felzárkóztatását" (a kormányzati szóhasználat az integráció fogalmára) célzó szakpolitikai szándék.

Kirekesztés és stigmatizálás: A 2010 utáni időszak családpolitikájának alapja a demográfiai helyzet javítása, melyet nemzeti érdekként kereteznek. A népesedéspolitikai célokat a munkajövedelemhez köthető támogatások szerepének megnövekedése jellemez, amely a biztosított jogviszony mellett a „felelős gyermekvállalást” is nyíltan megfogalmazza. A romák a családpolitikai diskurzusokban jellemzően implicit módon jelennek meg, ugyanakkor, a szociális juttatásokra vonatkozó sztereotípiák, vagy a „munkaalapú társadalom”-hoz kapcsolódó hívszavak diskurzusokban való megjelenése és stratégiai használata kijelöli a romák és a szegények helyét. Mindez a társadalom romaellenességére alapozza társadalmi támogatottságát.

Romák „felzárkóztatása”: A kormányzati megfogalmazásban a családpolitika egyben népesedési politika, amelybe a romák integrációját – „felzárkóztatását” - is beleértik. A felzárkóztatás a munka világába való bekapcsolódást jelenti elsősorban, a segélyezés helyett.

Összefoglalva:

A családpolitika szegény- és romaellenes,

A romák nem vagy alig profitálnak a támogatásokból,

Amennyiben integrálódnak, „felzárkóznak”, „modernizálódnak”, ők is érdemesek lesznek arra, hogy részesüljenek a támogatásokból, ők – a roma nők – is hozzájárulhatnak legitim módon a születésszám növekedéséhez.

A szabadság földje? Zártkerti lakhatás a válságok tükrében

A magyarországi városok környékén található külterületi zártkertek folyamatos benépesülése és lakhatást szolgáló hasznosítása az egyik legfigyelemreméltóbb térbeli-társadalmi jelenségének számít a magyarországi települések életében. Az államszocializmusban kifarcellázott, főként kertészkedésre és hétvégi szabadidőeltöltésre használt, infrastruktúrával csak gyéren ellátott hétvégi házas övezetek a rendszerváltást követően lakhatási válsághullámok (lakásárak és lakásfenntartási költségek növekedés) hatására azonban spontán lakóövezetekké alakultak. Míg az 1990-es években a rendszerváltás és a lakásprivatizáció után elszegényedett háztartások költöztek a zártkertekbe, addig a 2000-es évek második felétől a betelepülők egyre inkább a 2008-as gazdasági válság következtében egzisztenciálisan megroppant és eladósodott háztartások közül kerültek ki. A 2010-es évek második felétől a gazdasági válság vesztesei mellett a beköltözők egyre nagyobb részét tették ki a piaci albérlletekből érkező, első lakástulajdonos fiatal háztartások, amelyek a magas városi ingatlanárak miatt tulajdonosként a zártkerti ingatlanszerzés révén tudtak belépni a lakáspiacra. Jelenleg az egykori külterületi zártkertekben a becslések alapján napjainkban több mint 100 ezer ember oldja meg a lakhatását. Habár a periférikus, rossz épületállománnyal rendelkező, közművekkel gyakran rendkívül gyéren ellátott területeket a lakhatási standardok alapján a térbeli kirekesztés és marginalizáció tipikus példájának tekinthetők, kutatásai eredményeim azt mutatják, hogy a zártkerti lakhatás az ott lakók számára nem annyira a nélkülözés és térbeli-társadalmi kirekesztés, hanem sokkal inkább a szabad és biztonságos lakhatás megvalósulásának tekinthetők.

Előadásomban egy Budapest környéki kisváros zártkertes övezetében végzett több éves etnográfiai kutatás eredményeire támaszkodva arra keresem a választ, hogy milyen jelentései vannak a zártkerti lakhatásnak a sok esetben kényszerűségből odaköltöző háztartásoknak? Mennyire tekintik lecsúszásnak és státuszvesztésnek a nomádnak és kiesnek számító zártkerteket az ottlakók korábbi lakóhelyükhöz képest és milyen tényezők nélkülözhetetlenek ahhoz, hogy a zártkertbe költözők sikeresen kezdjék újra életüket egy radikálisan más térben? Hogyan reflektálnak a civilizációs vívmányoknak számító infrastruktúra hiányára és a prekárius lakáskörülményekre és milyen stratégiákat alkalmaznak ezek helyettesítésre? Miként gondolkodnak a hátrahagyott városi lakhatásról és életformáról és milyen jelentéseket és érzéseket társítanak a zártkertek természetközelségére? Hogyan értékeli a zártkerti lakhatást mint alternatívát az egyre szélesebb társadalmi csoportokat érintő lakhatási válság perspektívájából?

Vince Dániel (Budapesti Corvinus Egyetem)

Az életciklus-deficit változása a válságok hatására

Kutatásunk során a jóléti állam egy újfajta leírását alkalmazzuk, melynek során a transzferek áramlását az eltérő generációk között vizsgáljuk. A különböző szociális helyzetűek közötti transzferek elosztásának módját jobban ismerjük, a különböző generációk közöttit kevésbé. A kutatási megközelítés értelmében az aktív korúak finanszírozzák az inaktívak (gyerekek, nyugdíjasok) fogyasztását, hiszen ők is fogyasztanak, de jellemzően nem rendelkeznek munkajövedelemmel. Először készítettük el a generációk közötti elosztás vizsgálatát lehetővé tevő adatbázist 1995-től egészen 2014-ig. Így idősorosan vizsgálhatjuk hogyan alakultak az aktívak és inaktívak közötti transzferek a rendszerváltást követően Magyarországon.

A kutatás a nemzeti transzfershámlák (National Transfer Accounts, NTA) nemzetközi kutatássorozat módszertanát követi, ennek megfelelően az eredményeket az adott korév átlagában adjuk meg. Tehát nem azt vizsgáljuk, hogy egy-egy ember mennyit fogyaszt, hanem az egy életkorba tartozók átlagosan mennyit fogyasztanak vagy keresnek. A módszertan lehetőséget nyújt arra, hogy bemutassuk különböző generációk életét. Ezért vizsgáljuk, hogy az 1995-ben még gyerekek jellemzői hogyan alakultak, valamint azt is, hogy mi történt a pályakezdőkkel és a már aktívak korúakkal is.

Az előadás a jóléti állam újfajta leírásának három jellemzőjére fókuszál. Az első fontos jellemzője ennek a megközelítésnek az életciklus-deficit. Az életciklus-deficit a fogyasztás és a munkajövedelem közötti különbség (Gál, 2011). A fogyasztás során vizsgáljuk az egyén privát fogyasztását, melybe beleértjük, hogy átlagosan mennyit költ oktatásra, egészségügyre és egyébekre (köztük napi fogyasztási cikkekre), valamint a közösség által finanszírozott fogyasztását, ideértve a közoktatást, közegészségügyet, valamint az állam működésének egyéb költségeit (például bíróság, rendőrség).

Az adataink 1995-től állnak rendelkezésre egészen 2014-ig, ezért az előadás során bemutatjuk, hogyan változott az életciklus-deficit, munkajövedelem, illetve fogyasztás koréves átlagban a rendszerváltást követően különös tekintettel a 2008-2009-es bankválságra, valamint az azt követő fellendülés során

A különböző generációk eltérőképpen vették ki részüket például a 2008-2009-es válság terheiből. 2008 és 2009 között némileg csökkent a fogyasztás átlagos mértéke Magyarországon, azonban az idős, inaktív korosztályok kicsit tudták növelni a fogyasztásukat. A legfiatalabb, 7 évesnél fiatalabb korosztály érdemben csak 2011-ben növelte fogyasztását, ezzel egyidőben a 65 évesnél idősebbek évről évre szinten tartották vagy növelték a fogyasztásukat.

A fogyasztás mellett a munkajövedelem is csökkent 2008-ról 2009-re. Minél fiatalabb volt egy munkaerőpiacon aktív dolgozó, annál nagyobb mértékben csökkent a munkajövedelme, a pályakezdők átlagos jövedelme a 2008-as érték körülbelül 90 százaléka volt 2009-ben. Az érdemi fellendülés itt is 2010-ről 2011-re volt megfigyelhető, ekkor a pályakezdők jövedelme némileg az átlagos ütem felett növekedett, míg az idősebb korosztályoké átlagos mértékben.

Úgy tűnik, hogy 2008-at követően az idősek kevésbé érezték meg a válság hatásait, mint a fiatal inaktívak, vagyis az aktívak inkább az idősebb inaktívak fogyasztását finanszírozták, mint a fiatalokét.

Think inside your box? Hivatalos, barátságos és őszinte felkérőlevél-stílusok hatása az online kérdőívkitöltésre a Központi Statisztikai Hivatalban

Kérdőíves lakossági adatfelvételekben az első benyomást a válaszadók többségére a felkérőlevél gyakorolja, ezért kiemelkedően fontos szerepe van az együttműködés elnyerésében – különösen online önkitöltős módban. Kutatásainkban a két fő felkérőlevél-szerkesztési irányzatot: a „régí”, formális, a válaszadás kötelező jellegére építő, illetve az „új”, viselkedéstudományi technikákkal operáló, válaszadóközpontú megközelítést egyesítettük. E „régí-új” hivatalos dizájnban áthangolt viselkedéstudományi keretek alkalmazásával terveztük önkéntes adatfelvételekben is kiaknázni a kötelező válaszadásra építő megközelítésben rejlő lehetőségeket. Ennek érdekében autoritativ hangvétellel, szándékosan bonyolított szövegezéssel, jogszabály-hivatkozásokkal, terelgető helyett nyomásgyakorló megoldásokkal, spártai grafikával stb. éltünk. Az első kísérletekben a KSH-ban kifejlesztett „régí-új” hivatalos dizájn messze jobban teljesített a félhivatalos változatoknál. Az elsőbbségi postázás pedig szignifikáns mértékben tovább növelte a hivatalos dizájn hatását.

A jelen kutatás továbbfejlesztett push-to-web (webre terelő) felkérőlevél-dizájnnal, illetve további postázási módokkal végzett két, osztott mintás kísérlete megerősítette a korábbi eredményeket CAWI adatgyűjtési módban. Az autoritativ/hivatalos levéllel szignifikánsan magasabb válaszadási arányt és jobb válaszminőséget értünk el, mint a félhivatalos, fiatal válaszadókat célzó, illetve az új, „őszinte”, bizalom ébresztőnek szánt levélstílusokkal. Utóbbi esetében a fő szándék a válaszadók őszinte, nyílt informálása, a manipulativ elemek teljes kerülése, valamint – kényelmetlen tények megosztásán keresztül (pl. nem naprakész adatbázisok indokolják a felmérés lefolytatását) – bizalom kifejezése volt. A hivatalos levelek elsőbbségi postázása a normál levélküldéssel összehasonlítva nem csupán szignifikáns mértékben növelte a válaszadási arányt, de a válaszok korábbi beérkezése miatt is előnyösebbnek bizonyult. Az ajánlott levélküldés az elsőbbségihez hasonlóan teljesített, de jóval magasabb fajlagos költség mellett. A kutatás demonstrálta továbbá a korai postázás (normál levélként küldött felkérések az online kitöltőfelület nyitásánál korábbra időzített kiérkezése) hátrányait.

Összességében az ún. „inside the box” gondolkodás hatékonyabb push-to-web felkérőleveleket eredményezett: a félhivatalos, „válaszadóközpontú” levelekkel szemben a hivatalos felkérőlevelek a nemzeti statisztikai szervezeteket meghatározó hivatalos jelleget hasznosítják. E hitelesség alapvető fontosságú lehet az együttműködés elnyerésében, mivel feltehetőleg jobban igazodik a (statisztikai) hivatalokra vonatkozó általános válaszadói elvárásokhoz, felülírva „preferenciáikat” vagy „igényeiket” is. A látványos és gyors válaszadásnövelés árnyoldala, hogy az autoritativ stílus etikai szempontból és hosszútávú hatásai tekintetében is ellentmondásos lehet. Ezért további kutatási irányként egy hiteles, de egyben „őszinte” felkérőlevél-dizájn kidolgozása jelölhető meg.

Zsigmond Csilla (TK Kisebbségkutató Intézet)

A hátrányos helyzetű tanulók oktatási kihívásai a COVID-19 válság idején – a szakirodalom tükrében

A COVID-19-es pandémia okozta lezárások elején már megfogalmazódott az az aggodalom, hogy a távoktatás nagyobb arányú lemorzsolódást okoz és jobban érinti a hátrányos helyzetű tanulókat (Di Pietro et al., 2020). Erre engedtek következtetni a pandémia előtti, az iskolai vakáció hatását elemző kutatások is, amelyek rámutattak, hogy a tanítási szünetek a hátrányos helyzetű diákokat negatívabban érintik (Paechter et al., 2015). Az eltérő szocio-demográfiai háttérrel rendelkező kortársakkal való találkozásoknak a tanulási lehetőségekre gyakorolt hatása is kimaradt a távoktatás időszakában, amely elsősorban szintén a hátrányos helyzetű gyerekek tanulási lehetőségeit csökkentette (Agostinelli et al., 2020). A pandémia alatti iskolai lemorzsolódás növekedését jelezték az erre irányuló európai kutatások is (például Németországban: Schult et al., 2021). A lezárás és távoktatás a családi háttérből fakadó számos hatásra is ráerősített: a kulturális tőke (Sikora et al., 2019), a tanulástámogatás, az egészséges táplálkozás (Belot and James, 2011), valamint az IKT-eszközökkel való ellátottság hatásaira (Biagi and Loi, 2013). A pandémia oktatási vonatkozásaira fókuszáló tanulmányok hangsúlyosan kiemelik az internet- és IKT-eszközhöz való hozzáférés hatását (pl. Di Pietro et al., 2020), de továbbiakra is rávilágítanak – például a tanuláshoz alkalmas tér szükségességére, vagy a rendszeres és egészséges táplálkozás hatására (Eurochild, 2020).

Az előadás a nemzetközi szakirodalmi megközelítések kontextusában a magyarországi helyzetre reflektálna, a hátrányos helyzetű tanulók oktatási kihívásaira fókuszáló eddigi elemzések alapján.

Hivatkozások:

- Agostinelli, F, Doepke, M, Sorrenti, G, et al. (2020) When the Great Equalizer Shuts Down: Schools, Peers, and Parents in Pandemic Times. Cambridge: National Bureau of Economic Research. Working Paper 28264.
- Belot, M and James, J (2011) Healthy school meals and educational outcomes. *Journal of Health Economics* 30(3): 489–504.
- Biagi, F and Loi, M (2013) Measuring ICT use and learning outcomes: evidence from recent econometric studies. *European Journal of Education* 48(1): 28–42.
- Eurochild (2020) Growing up in Lockdown: Europe's Children in the Age of COVID-19, 2020 Eurochild Report. Brussels: Eurochild.
- Paechter, M, Luttenberger, S, Macher, D, et al. (2015) The effects of nine-week summer vacation: losses in mathematics and gains in reading. *EURASIA Journal of Mathematics, Science and Technology Education* 11(6): 1399–1413.
- Di Pietro, G, Biagi, F, Costa, P, et al. (2020) The Likely Impact of COVID-19 on Education: Reflections Based on the Existing Literature and Recent International Datasets, JRC Technical Report. Ispra: European Commission, Joint Research Centre Publications.
- Sikora, J, Evans, MDR and Kelley, J (2019) Scholarly culture: how books in adolescence enhance adult literacy, numeracy and technology skills in 31 societies. *Social Science Research* 77: 1–15.
- Schult, J, Mahler, N, Fauth, B, et al. (2021) Did students learn less during the COVID-19 pandemic? Reading and mathematics competencies before and after the first pandemic wave. *PsyArXiv*.